

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση & Βιώσιμη Ανάπτυξη

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

***«Η Επιρροή της Σύμβασης του Άαρχους και του
Ευρωπαϊκού Περιβαλλοντικού Δικαίου στην Πρόσβαση στη
Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα στην Ελληνική
Έννομη Τάξη»***

Της

Ανάγνου Μαρίας του Γεωργίου (ΑΜ 1212 Μ051)

*Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καραγεώργου Βασιλική
Μέλος Τριμελούς Επιτροπής: Ραυτόπουλος Ευάγγελος
Μέλος Τριμελούς Επιτροπής: Μουκίου Χρυσούλα*

Μάιος 2015

Αθήνα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στο διδακτικό προσωπικό, καθηγητές και διδάκτορες, του Π.Μ.Σ «*Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη*» του Τμήματος Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, κυρίως για την μεθοδική και πολύπλευρη προσέγγιση της αδήριτης ανάγκης για την προστασία του περιβάλλοντος. Ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί στο μέγιστο βαθμό η προστασία αυτή είναι μέσω της υιοθέτησης ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης, καθώς και μέσω της εγκαθίδρυσης μιας περιβαλλοντικής δημοκρατίας ώστε οι ίδιοι πολίτες να μπορούν να συμμετέχουν ενεργητικά προς αυτήν κατεύθυνση αυτή.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω προς την επιβλέπουσα της παρούσης εργασίας, Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Βασιλική Καραγεώργου, τόσο για την ενδελεχή καθοδήγηση και τις εύστοχες παρατηρήσεις της κατά τη διάρκεια της συγγραφή της εργασίας, όσο και για την αμέριστη κατανόηση και στήριξή της καθ' όλο το διάστημα εκπόνησης της εν λόγω εργασίας, καθώς ταυτόχρονα εξασκώ το δικηγορικό λειτούργημα.

Εν κατακλείδει, δεν θα μπορούσα να παραλείψω να δηλώσω την απερίγραπτη ευγνωμοσύνη μου προς όλα τα αγαπημένα μου πρόσωπα, τα οποία, με το δικό τους μοναδικό τρόπο, στάθηκαν σημαντικοί αρωγοί στην ολοκλήρωση της προσπάθειάς μου αυτής.

Αθήνα, 1^η Μαΐου 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	8
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ.....	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ (Α΄): ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΕΝ ΣΥΝΑΡΤΗΣΕΙ ΜΕ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ (1 ^ο): ΤΟ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΑΦΕΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ	16
1.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	16
1.2 Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε σχέση με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.....	17
1.3 Η Σύμβαση του Άρχου.....	19
1.3.1 Το Διεθνές πεδίο αναφοράς της Σύμβασης.....	21
1.3.1.1 Το γενικότερο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη.....	22
1.3.1.2 Οι δύο σημαντικές περίοδοι πριν τη Σύμβαση του Άρχου και η επίδραση της Αρχής 10 της Διακήρυξης του Ρίο	22
1.3.2 Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης του Άρχου	26
1.3.3 Οι δύο πρώτοι πυλώνες της Σύμβασης	28
1.3.4 Ο τρίτος πυλώνας: Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.....	31
1.3.5 Ο ρόλος της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχου	35
1.4 Συμπεράσματα.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ (2 ^ο) : ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	40
2.1. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο	40
2.2 Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος πριν την υπογραφή της Σύμβασης του Άρχου (Πολιτικό Πεδίο Αναφοράς, Συνθήκες, Οδηγίες)	41
2.3 Η υιοθέτηση παράγωγου κοινοτικού δικαίου για την εφαρμογή του Άρθρου 9 της Σύμβασης Άρχου σε επίπεδο κρατών μελών	44
2.3.1 Η ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 1 της Σύμβασης του	

Άρχους	44
Η Οδηγία 2003/4/ΕΚ για την περιβαλλοντική πληροφόρηση.....	44
2.3.2 Η ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 2 της Σύμβασης του	
Άρχους	46
2.3.2.1 Η Οδηγία 2011/92/Ε.Ε. για την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών	
Επιπτώσεων (Ε.Π.Ε.)	46
2.3.2.2 Η Οδηγία 2010/75 ΕΚ για ολοκληρωμένο έλεγχο και	
πρόληψη ρύπανσης	49
2.3.3 Η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη και η Οδηγία για την	
πρόληψη ατυχημάτων	50
2.3.3.1 Η Οδηγία 2004/35/ ΕΚ για την περιβαλλοντική ευθύνη.....	50
2.3.3.2 Η Οδηγία 2012/18/ΕΕ για την αντιμετώπιση των κινδύνων	
μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες (Seveso III)....	52
2.4 Η υιοθέτηση παράγωγου κοινοτικού δικαίου για την εφαρμογή των	
διατάξεων του Άρθρου 9 της Σύμβασης Άρχους από τα κράτη-μέλη.....	53
2.4.1 Ο Κανονισμός 1367/2006/ ΕΚ.....	53
2.5 Η μη πλήρης ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του	
Άρχους σε ενωσιακό επίπεδο.....	57
2.6 Συμπεράσματα.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ (3 ^ο): Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ	
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ	
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ.....	62
3.1 Εξέταση ερμηνευτικών ζητημάτων σε σχέση με την πρόσβαση στη	
δικαιοσύνη υπό το φως του διαλόγου μεταξύ Δ.Ε.Ε. και εθνικών δικαστηρίων.	62
3.1.1 Άρθρο 9 παρ. 1: Η πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές	
πληροφορίες.....	64
3.1.2 Άρθρο 9 παρ. 2: Η συμμετοχή του ενδιαφερομένου κοινού...65	
3.1.2.1 Η ενεργητική νομιμοποίηση του ενδιαφερομένου κοινού...65	
3.1.2.2 Ζητήματα σε σχέση με τις προσβαλλόμενες πράξεις ή	
παραλείψεις.....	66
3.1.3 Άρθρο 9 παρ. 3: Ο νομικός χαρακτηρισμός της υποχρέωσης της	
ως άνω διάταξης.....	68
3.1.4 Άρθρο 9 παρ. 4: Μη απαγορευτικό κόστος	70

3.2 Συμπεράσματα από την επισκόπηση του διαλόγου.....	71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ.....	73
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ (Β΄) : Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΑΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ (4 ^ο) : Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ ΚΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΑΑΡΧΟΥΣ	78
4.1 Το Συνταγματικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.....	78
4.1.1 Το άρθρο 20 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος.....	78
4.1.2 Το άρθρο 24 του Ελληνικού Συντάγματος	79
4.2 Η Κύρωση και ενσωμάτωση της Σύμβασης του Ααρχους στην ελληνική έννομη τάξη.....	80
4.2.1 Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη πριν από την σύναψη της Σύμβασης του Ααρχους.....	81
4.2.2 Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη μετά την σύναψη και την κύρωση της Σύμβασης του Ααρχους ..	84
Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση	84
Το δικαίωμα συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων	85
4.3 Το θεσμικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.....	88
4.3.1 Τα ένδικα βοηθήματα.....	88
Αίτηση ακύρωσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	88
Αίτηση αναστολής εκτέλεσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	89
Δικαστική προστασία ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων	92
4.3.2 Το Κόστος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα και η διάρκεια της δίκης.....	95
4.4 Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας στην δικαστική προστασία για περιβαλλοντικά ζητήματα.....	97
4.4.1 Το έννομο συμφέρον ως προϋπόθεση του παραδεκτού στην	

αίτηση ακύρωσης.....	97
4.4.2 Το έννομο συμφέρον ως προϋπόθεση του παραδεκτού στην αίτηση ακύρωσης.....	101
4.5 Συμπεράσματα.....	101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ (5 ^ο) : Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ Δ.Ε.Ε. ΚΑΙ Σ.Τ.Ε. ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ.....	104
5.1 Η συμβολή της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ενώπιον του Δ.Ε.Ε στα πλαίσια δίκης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικράτειας.....	104
5.2 Η υπόθεση του Αχελώου (Ολομ.Σ.τ.Ε. 26/2014).....	106
5.2.1 Τα προδικαστικά ερωτήματα.....	107
5.2.2 Η τελική απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.	109
5.3 Η υπόθεση του Mall (ΟλομΣ.τ.Ε. 376/2014).....	110
5.3.1 Η συναφής προδικαστική απόφαση.....	111
5.3.2 Η τελική απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.	112
5.4 Η απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 786/2014.....	115
5.5 Κριτική επισκόπηση.....	116
5.6 Συμπεράσματα.....	117
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Β' ΜΕΡΟΥΣ.....	120
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	122
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	126
I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	126
1. Βιβλία.....	126
2. Άρθρα –Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους.....	127
II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	129
1. Βιβλία.....	129
2. Άρθρα –Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους.....	130
III. ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ.....	131
IV. ΕΚΘΕΣΕΙΣ-ΑΝΑΦΟΡΕΣ-ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ.....	135
V. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	137
VI. ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ.....	138

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του βαθμού επιρροής της Σύμβασης του Άαρχους και του συναφούς με αυτήν Ευρωπαϊκού Δικαίου Περιβάλλοντος στην ελληνική έννομη τάξη σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ενσωματώσει σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό τον τρίτο πυλώνα της Σύμβασης του Άαρχους, ήτοι το δικαίωμα πρόσβασης των ιδιωτών στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, μέσω παράγωγου δικαίου που άπτεται περιβαλλοντικών θεμάτων. Παρόλο που το συγκεκριμένο δικαίωμα έχει κατοχυρωθεί σε επιμέρους περιβαλλοντικά νομοθετήματα, εντούτοις, απουσιάζει η οριζοντιοποιημένη κατοχύρωσή του ως ένα καθολικό πρόσβασης στη δικαιοσύνη για οποιαδήποτε παραβίαση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Το νομοθετικό αυτό κενό σε συνάρτηση με την ύπαρξη των διαφορετικών εθνικών δικονομικών ρυθμίσεων, καλείται να καλύψει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οριοθετώντας τη διακριτική ευχέρεια των Κρατών-Μελών με γνώμονα τόσο τη γενική αρχή της ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη όσο και της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα της Σύμβασης του Άαρχους, ως δίκαιο αυξημένης τυπικής ισχύος, έχει ενσωματωθεί στην ελληνική έννομη τάξη κυρίως κατόπιν του συναφούς ευρωπαϊκού δικαίου. Ωστόσο, η υιοθετούμενη ελληνική πρακτική του νομοθέτη και της διοίκησης έχουν καταδείξει σημαντικά προσκόμματα στην απρόσκοπτη άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος. Σημαντικό αντιστάθμισμα σε αυτά αποτελεί η γενναιόδωρη νομολογία του Σ.τ.Ε., το οποίο, συνεπικουρούμενο από τον ενωσιακό δικαστή, λειτουργεί ως θεματοφύλακας και εγγυητής της απρόσκοπτης πρόσβασης των ιδιωτών στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, υπό το πρίσμα των γενικών αρχών του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος.

Λέξεις Κλειδιά: Σύμβαση Άαρχους, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος, Προδικαστικά Ερωτήματα, Δ.Ε.Ε., Σ.τ.Ε., Περιβαλλοντική Πληροφόρηση, Συμμετοχή του Κοινού, Έγκριση Περιβαλλοντικών Όρων.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

Α.Ε.Π.Ο.	Αποφάσεις Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων
Α.Ν.	Αναγκαστικός Νόμος
Α.Π.	Άρειος Πάγος
Γ.Δ.Ε.Ε.	Γενικό Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
Δ.Ε.Ε.	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
Δ.Ε.Κ.	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Κοινότητας
Ε.Α. Σ.τ.Ε.	Επιτροπή Αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Δ.Δ.Α.	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Ε.Κ.Χ.	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
Ε.Π.Ε.	Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Ε.Π.Ο.	Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Όρων
Ε.Σ.Δ.Α.	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Η.Ε.	Ηνωμένα Έθνη
Θ.κ.Πρ.Δ.Δ.	Θεωρία και Πράξη του Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
Κ.Δ.Διαδ.	Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας (Ν. 2690/1999)
Κ.Δ.Δ.	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας (Ν. 2717/1999)
Κ.Μ.	Κράτος Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Μ.Κ.Ο.	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
Ν.(ν.)	Νόμος
Ν.Π.Δ.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Νο.Β.	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
ΝΟΜΟΣ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Ολομ.	Ολομέλεια
Π.Δ.	Προεδρικό Διάταγμα
Σ.Ε.Ε.	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
Σ.	Σύνταγμα 1975/1986/2001/2008
Σ.Ε.Κ.	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα
Σ.Λ.Ε.Ε.	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σ.Μ.	Συμβαλλόμενο Μέρος στη Σύμβαση του Άαρχους
Σ.τ.Ε.	Συμβούλιο της Επικρατείας
Υ.Π.Ε.Κ.Α.	Υπουργείο Παραγωγικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

E.C.H.R.	European Convention of Human Rights
E.Ct.H.R.	European Court of Human Rights
E.C.J.	European Court Of Justice
E.U.	European Union
U.N.	United Nations
U.N.E.C.E.	United Nations Economic Commission for Europe
U.N.E.P.	United Nations Environment Programme

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία ερευνάται και αναλύεται ο τρόπος και ο βαθμός με τον οποίο η Σύμβαση του Άαρχους και κατ' επέκταση το Ευρωπαϊκό Περιβαλλοντικό Δίκαιο επηρέασε και διαμόρφωσε το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα στην Ελληνική Έννομη Τάξη.

Μεθοδολογία

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας έγινε επίκληση κατεξοχήν δευτερευουσών ελληνικών και ξενόγλωσσων πηγών, ήτοι βιβλία, άρθρα δημοσιευμένα σε επιστημονικά περιοδικά, επίσημα στοιχεία από το διαδίκτυο, εκθέσεις των διεθνών οργανισμών, της Ε.Ε. και του Υ.Π.Ε.Κ.Α., καθώς και πληθώρα αποφάσεων τόσο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και των Ελληνικών Δικαστηρίων, με την έμφαση να δίδεται στις αποφάσεις του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, ήτοι του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Για την καλύτερη ταξινόμηση και προσπέλαση του υπό εξέταση θέματος της παρούσης εργασίας, κρίθηκε σκόπιμο να κατανεμηθεί το υλικό σε δύο (2) μέρη. Συγκεκριμένα, το **πρώτο (Α') μέρος**, πραγματεύεται το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για ζητήματα που άπτονται του περιβάλλοντος, όπως αυτό κατοχυρώθηκε στη Σύμβαση του Άαρχους αλλά και στο ενωσιακό δίκαιο περιβάλλοντος.

Στο πρώτο (1^ο) κεφάλαιο, περιγράφεται συνοπτικά το διεθνές νομικό και πολιτικό πλαίσιο πριν τη σύναψη της Σύμβασης του Άαρχους και στη συνέχεια αναλύεται το συμβατικό καθεστώς της Σύμβασης του Άαρχους με ρητή αναφορά στο πεδίο εφαρμογής της, στους τρεις πυλώνες που περιλαμβάνει, με την έμφαση να δίδεται στον Τρίτο πυλώνα, ήτοι στο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, και τέλος στο ρόλο και τις αποφάσεις της Επιτροπής Συμμόρφωσης της εν λόγω Σύμβασης.

Στο δεύτερο (2^ο) κεφάλαιο, εξετάζεται το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα υπό το πρίσμα του Ευρωπαϊκού Δικαίου Περιβάλλοντος τόσο πριν όσο και μετά τη σύναψη της Σύμβασης του Άαρχους. Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι η Ε.Ε. είναι συμβαλλόμενο μέρος στην εν λόγω Σύμβαση, γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στο σχετικό παράγωγο δίκαιο της Ε.Ε., με το οποίο τα κράτη-μέλη πρέπει να ενσωματώσουν στην εθνική έννομη τάξη τους τα τρία επιμέρους διαδικαστικά δικαιώματα που προβλέπει το άρθρο 9 της Σύμβασης

του Άρχου.

Στο τρίτο (3^ο) κεφάλαιο, αναλύεται η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ερμηνεία του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη υπό το πρίσμα της Σύμβασης του Άρχου, καθώς και του τιθέμενου σχετικού ενωσιακού δικαίου. Τα ζητήματα που εξετάζονται στις ποικίλες αποφάσεις του Δ.Ε.Ε (είτε κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος είτε κατόπιν προσφυγής ιδιωτών) αφορούν το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σχετικά με την πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, τη συμμετοχή του στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, καθώς και γενικές δικονομικές προϋποθέσεις και εν τέλει το κόστος του δικαιώματος αυτού.

Το **δεύτερο (Β')** μέρος εστιάζει στην ελληνική έννομη τάξη και στο δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως αυτό διαμορφώθηκε και διαπλάστηκε υπό το πρίσμα της Σύμβασης του Άρχου και του ενωσιακού δικαίου.

Στο τέταρτο (4^ο) κεφάλαιο, παρακολουθούμε την πορεία της κατοχύρωσης και διασφάλισης του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για ζητήματα που άπτονται του περιβάλλοντος τόσο σε επίπεδο συνταγματικό όσο και νομοθετικό. Αφού αναλυθεί το νομοθετικό πλαίσιο πριν την κύρωση της Σύμβασης του Άρχου, η έμφαση δίδεται στον τρόπο ενσωμάτωσης της εν λόγω Σύμβασης στην ελληνική έννομη τάξη. Περαιτέρω, εξετάζεται ο τρόπος άσκησης του εν δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, με ρητή αναφορά στα ένδικα βοηθήματα, το κόστος της δίκης και τη διάρκεια αυτής. Τέλος, ειδική μνεία υπάρχει για το ρόλο του Σ.τ.Ε. στην κατοχύρωση της δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Τέλος, το πέμπτο (5^ο) και τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνει μια κριτική επισκόπηση τριών σημαντικών αποφάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας (26/2014, 376/2014 & 786/2014 Σ.τ.Ε. Ολομ.). Η ανάλυση αυτή εξετάζει το βαθμό με τον οποίο το Σ.τ.Ε. συνεπικουρείται από τον ενωσιακό δικαστή, αναφορικά με τις προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, και τον τρόπο με τον οποίο εν τέλει συμβάλλει στην κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος, υπό το πρίσμα και των αρχών της Σύμβασης του Άρχου.

**ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ (Α'): ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗ
ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ ΕΝ
ΣΥΝΑΡΤΗΣΕΙ ΜΕ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ (1^ο): ΤΟ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΆΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΑΦΕΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

1.1. *Εισαγωγικές Παρατηρήσεις*

Το συνεχώς εξελισσόμενο διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος καλείται να καλύψει ένα ευρύ φάσμα αντικειμένων καθότι η προστασία του περιβάλλοντος αγγίζει σχεδόν όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής των πολιτών και της δικαιοδοσίας των κρατών. Ειδικότερα, η προστασία του ατμοσφαιρικού αέρα, του κλίματος, του υδάτινου στοιχείου (γλυκά νερά, ποτάμια, θάλασσες, ωκεανοί), του εδάφους και της βιοποικιλότητας, η διαχείριση των αποβλήτων (επικίνδυνων και μη), είναι οι πρωταρχικοί στόχοι, οι οποίοι προωθούνται μέσω της πληθώρας διεθνών και περιφερειακών πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών (MEAs)¹. Οι συμφωνίες αυτές, υπό την ολοκληρωμένη σχεσιακή προσέγγισή τους, αποτελούν «*συμβατικά καθεστώτα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης διεθνούς κοινού συμφέροντος*»². Μέσω της οικοδόμησης συναίνεσης³ ως προς τη διαχείριση και τη συμμόρφωση στα καθεστώτα αυτά είναι δυνατή η προώθηση του διεθνούς κοινού συμφέροντος, ήτοι της μέγιστης δυνατής προστασίας του περιβάλλοντος ώστε να μπορούν να το απολαύσουν και οι επόμενες γενεές. Έτσι τα κράτη, ως τα κατεξοχήν υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, όταν συμβάλλονται σε MEAs, δεν αναλαμβάνουν απλά συγκεκριμένες συμβατικές υποχρεώσεις, αλλά αντίθετα επιδιώκουν να είναι μέρη αυτών των σχεσιακών καθεστώτων για την από κοινού επίτευξη του κοινού συμφέροντος.

Η Σύμβαση του Άαρχους εγκαθίδρυσε ένα καθεστώς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, με το οποίο επηρεάζει ολοκληρωμένα και σφαιρικά ολόκληρο το φάσμα των επιμέρους καθεστώτων από τις υπάρχουσες MEAs. Έτσι με τη Σύμβαση αυτή, η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε έργα με σημαντικό αντίκτυπο για το περιβάλλον και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, αποτέλεσαν κοινές συνιστώσες για την προώθηση του διεθνούς κοινού συμφέροντος δυνάμει της

---

¹ Βλ. Η πρώτη σύμβαση διατήρησης της φύσης που υιοθετήθηκε από τους τότε αποικιοκράτες είναι η Σύμβαση του Λονδίνου του 1900 Για Την Προστασία Των Αγριων Ζώων, Των Πουλιών Και Των Ψαριών Στην Αφρική.

² Βλ. Ραυτόπουλος, Ευαγ., *Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή Plus Ultra, Ο Κύκλος των Αποβλήτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006, σελ. xvi.

³ Βλ. Rautopoulos, Ev., *The Inadequacy of the Contractual Analogy in the Law of Treaties*, Publications of the Hellenic Institute of International and Foreign Law, Athens, 1990, σελ. 151-192, όπου η συναίνεση ή consensus, είναι η μη προβολή αντίρρησης, ενώ διαφορετική είναι η έννοια της συμβατικής συναίνεσης (consent).

πραγματικής ενδυνάμωσης του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών.

1.2 Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε σχέση με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να προσφύγει στη δικαιοσύνη για πράξεις ή παραλείψεις των δημόσιων αρχών ή των φυσικών προσώπων, οι οποίες παραβιάζουν κατοχυρωμένα δικαιώματά του, έχει αναγνωριστεί και αποτυπωθεί στα νεότερα Συντάγματα⁴ αλλά και σε διεθνείς συμβάσεις ως θεμελιώδες δικαίωμα. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁵ των Η.Ε., κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά σε αυτή την παγκόσμιας εμβέλειας διακήρυξη το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια και δημόσια⁶ μέσω των αποτελεσματικών ένδικων μέσων⁷. Η εν λόγω διακήρυξη αποτέλεσε την απαρχή για την θεμελίωση του δικαιώματος αυτού και η επιρροή⁸ του είναι πασίδηλη και σε μεταγενέστερες διεθνείς συμβάσεις, με σημαντικότερη την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ε.Σ.Δ.Α.)⁹, η οποία έθεσε περαιτέρω προϋποθέσεις για την προστασία του εν λόγω δικαιώματος¹⁰. Συνεπώς, τα ανωτέρω σημαίνοντα νομικά κείμενα όρισαν το δικαίωμα των φυσικών προσώπων να προσφεύγουν στην αμερόληπτη και ανεξάρτητη δικαστική εξουσία προκειμένου να προασπίσουν τα δικαιώματά τους και τα έννομα συμφέροντά τους. Υπό την έννοια και μόνο αυτή του δικαιώματος αυτού συνάγεται ότι η καθολική και ομοιόμορφη εφαρμογή κανόνων για την

⁴ Βλ. για παράδειγμα το Γερμανικό Σύνταγμα άρθρ. 19 παρ. 4 & το Ιταλικό Σύνταγμα άρθρ. 24.

⁵ Βλ. την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (10 Δεκεμβρίου 1948), η οποία υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. διαμέσω του ψηφίσματος A/RES/217. Αν και δεν είχε νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα επηρέασε καθοριστικά τα μετέπειτα δεσμευτικά νομικά κείμενα.

⁶ Βλ. το άρθρο 10 Ο.Δ.Δ.Α του Ο.Η.Ε: «Καθένας έχει δικαίωμα, με πλήρη ισότητα να εκδικάζεται η υπόθεσή του δίκαια και δημόσια, από δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, που θα αποφασίσει είτε για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του (...).».

⁷ Βλ. το άρθρο 8 Ο.Δ.Δ.Α του Ο.Η.Ε: «Καθένας έχει δικαίωμα να ασκεί αποτελεσματικά ένδικα μέσα στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια κατά των πράξεων που παραβιάζουν τα θεμελιακά δικαιώματα τα οποία αναγνωρίζουν το Σύνταγμα και ο νόμος».

⁸ Βλ. το προοίμιο της Ε.Σ.Δ.Α. όπου αναφέρεται: «Έχουσαι υπ' όψιν την Παγκόσμια Δήλωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ην διεκήρυξεν η Γενική Συνέλευσις των Ηνωμένων Εθνών την 10ην Δεκεμβρίου 1948».

⁹ Η Ε.Σ.Δ.Α. (4 Νοεμβρίου 1950, Ρώμη) τέθηκε σε ισχύ την 3 Σεπτεμβρίου 1953 και αριθμεί σήμερα 47 μέλη (όλα τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης). Βλ. ολόκληρο το κείμενο διαθέσιμο : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf .

¹⁰ Βλ. Άρθρο 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α.: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθῆ δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών του αστικής φύσεως(...)».

ουσιαστικότερη εξυπηρέτησή του, καθίσταται δυσχερής καθώς ο τρόπος που είναι δομημένη η εκάστοτε δικαστική εξουσία και το σύνολο των δικονομικών κανόνων σε κάθε έννομη τάξη ποικίλει σημαντικά¹¹.

Η δικαστική προστασία του δικαιώματος στο περιβάλλον, ως δικαίωμα τρίτης γενεάς με έντονο ατομικό και κοινωνικό χαρακτήρα¹², έχει ιδιάζοντα χαρακτήρα καθώς, το περιβάλλον *per se* δεν μπορεί να διασφαλίσει μόνο του την δικαστική προστασία του, αλλά μόνο δια μέσω των φυσικών και των νομικών προσώπων, εφόσον επιτρέπεται από τις κατά τόπους κείμενες νομοθεσίες. Συνεπώς, τα υποκείμενα του δικαιώματος επί του περιβάλλοντος νομιμοποιούνται να είναι τα άτομα και οι πολίτες με την προσωπική ιδιότητά τους άμεσα ή έμμεσα, δηλαδή με την ιδιότητά τους ως μελών ή εκπροσώπων νομικού προσώπου ή ένωσης¹³.

Ανάμεσα, στα αναφερόμενα δικαιώματα του ανθρώπου τρίτης γενιάς¹⁴ στο πλαίσιο των κειμένων που υιοθετήθηκαν και στη Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992¹⁵, αποτέλεσε και αυτό του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, που αρχικώς θα μπορούσε κανείς να επικαλεστεί έμμεσα, ήτοι με παραπομπή σε άλλα κατοχυρωμένα δικαιώματα όπως αυτά της ανθρώπινης ζωής, του οικογενειακού βίου¹⁶ και το δικαίωμα στην προσωπικότητα¹⁷. Συγκεκριμένα, το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης Συνδιάσκεψης ανέδειξε περίτρανα και την υποχρέωση των κρατών να διασφαλίσουν στους πολίτες την πρόσβαση στη δικαιοσύνη αναφορικά με περιβαλλοντικά ζητήματα¹⁸. Πολλώ δε μάλλον, η ρητή και ανεπιφύλακτη κατοχύρωση ενός τέτοιου ατομικού δικαιώματος, το οποίο να είναι εξοπλισμένο με νομική δεσμευτικότητα, επήλθε μόλις με την Σύμβαση του Άρχους κατά το έτος 1998.

Με άλλα λόγια, το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος κατά λογική

---

¹¹ Βλ. Galetta, D., *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost? A Study on the "Functionalized Procedural Competence" of EU Member States*, εκδ. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2010, σελ. 75-120.

¹² Βλ. Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γρ., *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος*, Τόμος Ι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990, σελ. 108-110.

¹³ Βλ. Ζαραφονίου, Χ. Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματική σκοπιά, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 126.

¹⁴ Βλ. Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., 1990, σελ. 111-113, όπ. π., σημ. 12.

¹⁵ Η Συνδιάσκεψη του Ρίο έλαβε χώρα στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας την 3 έως 14 Ιουνίου 1992 στα πλαίσια του συνεδρίου που οργάνωσε το UNEP: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>.

¹⁶ Βλ. Postiglione, A., Human Rights and the Environment, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 14, Issue 4, 2010, σελ. 524.

¹⁷ Βλ. Σιούτη Γλ., Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος Ι, Δημόσιο Δίκαιο και Περιβάλλον, Συμπλήρωμα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ. 22.

¹⁸ Βλ. Τσάλτας, Γρ., & Σαμιώτης, Γ. Δ., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, Νομική και Θεσμική Διάσταση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993, σελ. 94.

αναγκαιότητα οδήγησε στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου εξειδικευμένου ατομικού δικαιώματος δικαστικής προστασίας με στόχο την προώθηση της περιβαλλοντικής προστασίας¹⁹. Για την πρόσφορη, όμως, προστασία του περιβάλλοντος εξυπακούονταν η ενδυνάμωση του ρόλου των ιδιωτών μέσω της χορήγησης σε αυτούς διαδικαστικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία (Right to Know²⁰) και της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων πριν τη διενέργεια συγκεκριμένων έργων με πιθανό αντίκτυπο στο περιβάλλον. Τα ως άνω δικαιώματα θα καθίσταντο αλυσιτελή αν δεν προβλεπόταν ειδικώς το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για την πιστή και απaréγκλιτη τήρηση των ως άνω δύο πρώτων δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Σύμβαση του Άαρχους.

1.3 Η Σύμβαση του Άαρχους

Την 25 Ιουνίου του 1998, υπό την αιγίδα του Ο.Η.Ε και συγκεκριμένα της UNECE, υπογράφηκε η περιφερειακή περιβαλλοντική Σύμβαση του Άαρχους για «την Πρόσβαση στην Πληροφόρηση, τη Δημόσια Συμμετοχή στη Διαδικασία Λήψης Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα»²¹ από τριάντα τρεις (33) χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Ελληνικής Δημοκρατίας καθώς και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (πλέον Ε.Ε). Η Σύμβαση αυτή είναι αποτέλεσμα πολιτικών ζυμώσεων και διαπραγματεύσεων τριών (3) ετών, με αφετηρία το κείμενο της 25^{ης} Οκτωβρίου 1995 με τίτλο «*Αρχές για την στην Περιβαλλοντική Πληροφόρηση και τη Δημόσια Συμμετοχή στη Λήψη αποφάσεων για το Περιβάλλον*»²². Τέθηκε σε ισχύ την 30^η Οκτωβρίου 2001 μετά τη συμπλήρωση του απαιτούμενου αριθμού επικυρώσεων (άρθρ. 20 παρ. 1 Συμβάσης Άαρχους) από τα υπογεγραμμένα μέρη. Στα τέλη του έτους 2014 τα συμβαλλόμενα μέρη αριθμούν σε σαράντα επτά (47), ενώ στο πλαίσιο αυτού του συμβατικού καθεστώτος έχει υιοθετηθεί και τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο για την Έκλυση Ρύπων και το Μητρώο Μεταφορών (Protocol on

---

¹⁹ Βλ. Sands, P. & Peel, J., *Principles of International Environmental Law*, εκδ. Cambridge University Press (3rd ed), 2012, σελ. 654.

²⁰ Βλ. Rowan-Robinson, J., Ross, A., Walton, W. and Rothnie, J., Public Access to Environmental Information: A Means To What End? *Journal of Environmental Law*, Oxford University Press, Vol 8, Issue 1, 1996, σελ. 20-21.

²¹ Βλ. την επίσημη ιστοσελίδα της UNECE για την Σύμβαση Άαρχους: <http://www.unece.org/env/pp/contentofaarhus.html>.

²² Με πρωτοβουλία της UNECE, έλαβε χώρα στη Σόφια το 3^ο Συνέδριο Υπουργών Περιβάλλοντος, όπου συμμετείχαν 50 χώρες και η ΕΟΚ και υιοθέτησαν το συγκεκριμένο κείμενο.

Pollutant Release and Transfer Registers)²³. Επιπρόσθετα, η αναθεώρηση της συνθήκης²⁴ σχετικά με τη δημόσια συμμετοχή για αποφάσεις απελευθέρωσης στο περιβάλλον και διάθεσης στην αγορά γενετικά τροποποιημένων οργανισμών (GMOs) δεν έχει τεθεί σε ισχύ μέχρι σήμερα.

Η συγκεκριμένη Σύμβαση, η οποία μπορεί να μετατραπεί σε παγκόσμιο συμβατικό κείμενο²⁵ καθότι δίδεται πρόσβαση σε όλα τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ, υπαρχούσης της συναίνεσης της Συνόδου των Μερών²⁶, αποτελεί αναμφίβολα το πλέον αναλυτικό και νομοτεχνικά επεξεργασμένο διεθνές κείμενο που άπτεται του συγκεκριμένου αντικειμένου, δίδοντας ταυτόχρονα δικαιώματα προς το κοινό (φυσικά και νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων) και υποχρεώσεις κυρίως προς τις καθ' ύλην αρμόδιες δημόσιες αρχές και εμμέσως προς τους ιδιώτες²⁷. Μερικές από τις αρχές που συμπεριλαμβάνει είναι η καθιέρωση ευρύτατης πρόσβασης στην πληροφόρηση σχετικά με το περιβάλλον, η ευρεία έννοια της δημόσιας αρχής, η πρόβλεψη για τον περιορισμό του κόστους αναπαραγωγής, η δυνατότητα δωρεάν ελέγχου *in situ* και η ευχέρεια επιλογής από τον ενδιαφερόμενο της μορφής στην οποία θα του χορηγείται η περιβαλλοντική πληροφόρηση. Υπάρχουν, όμως, και διατάξεις που δύνανται να υπονομεύσουν τον προοδευτικό χαρακτήρα του εν λόγω συμβατικού κειμένου, όπως ο ευρύς κατάλογος εξαιρέσεων από το δικαίωμα πρόσβασης των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των πληροφοριών που προέρχονται από νομοθετικές αρχές και ο αποκλεισμός των πληροφοριών υγείας από την έννοια της περιβαλλοντικής πληροφορίας²⁸.

Επιπροσθέτως, η εν λόγω Σύμβαση εγκαθιδρύει την «περιβαλλοντική δημοκρατία»²⁹, ήτοι την συλλογική, διαφανή και υπεύθυνη διακυβέρνηση για

---

²³ Το Πρωτόκολλο αυτό υπογράφηκε την 21 Μαΐου 2003 στο Κίεβο, στα πλαίσια της 1^{ης} ΜΟΡ, τέθηκε σε ισχύ την 8 Οκτωβρίου 2009, κατά το άρθρο 27 παρ. 1 της Σύμβασης και αριθμεί σήμερα σε 33 συμβαλλόμενα μέρη. Η Ελληνική Δημοκρατία ενώ έχει υπογράψει το εν λόγω πρωτόκολλο εντούτοις δεν το έχει επικυρώσει μέχρι σήμερα.

²⁴ Η Αναθεώρηση αυτή υπογράφηκε την 27 Μαΐου 2005 στο Άλματι του Καζακστάν, στα πλαίσια της 2^{ης} ΜΟΡ, αριθμεί σε 28 μέρη και δεν έχει τεθεί σε ισχύ ακόμα καθότι απαιτείται επικύρωση από τα ¾ των συμβαλλομένων μερών (άρθρ. 14 παρ. 4 Σύμβασης).

²⁵ Βλ. Γαβουνέλη, Μ., Περιβαλλοντικά Δικαιώματα των πολιτών: Το παράδειγμα της Σύμβασης του Aarhus, στο: Μαραγκοπούλου, Μπρεδήμας, Σισιλιανός (διευθ. έκδοσης), *Η προστασία του περιβάλλοντος στο δίκαιο και στην πράξη*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ 128.

²⁶ Βλ. άρθρο 19 παρ. 3 της Σύμβασης.

²⁷ Βλ. το άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης σύμφωνα με το οποίο «το κοινό μπορεί να προσβάλλει πράξεις ή παραλείψεις ιδιωτών, οι οποίες προσβάλλουν την εθνική νομοθεσία αναφορικά με το περιβάλλον».

²⁸ Βλ. Γεραπετρίτης, Γ., Το δικαίωμα Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης: Σύγχρονες Τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2000, σελ. 175.

²⁹ Ο Γεν. Γραμματέας των Η.Ε. καλωσόρισε την εν λόγω Σύμβαση ως την «πλέον φιλόδοξη προσπάθεια στο χώρο της ‘περιβαλλοντικής δημοκρατίας’ που έχει ποτέ αναληφθεί από τα Η.Ε.». Βλ

ζητήματα με περιβαλλοντικό αντίκτυπο γενικού ενδιαφέροντος³⁰. Η «περιβαλλοντική δημοκρατία» επιτελεί διττό ρόλο καθόσον, αφενός στοχεύει στην προστασία του περιβάλλοντος ως αυτοτελούς εννόμου αγαθού και, αφετέρου εμπεδώνει τη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση των κοινών. Συνεπώς, η Σύμβαση ενστερνίζεται μία από τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας, δίδοντας το δικαίωμα στο κοινό όχι μόνο να ενημερώνεται για τις ληφθείσες αποφάσεις αλλά και να συμμετέχει στις διαδικασίες λήψης σχετικών με το περιβάλλον αποφάσεων. Ειδικότερα, η πρωτοπορία της Σύμβασης του Άαρχους έγκειται τόσο στην απευθείας χορήγηση διαδικαστικών δικαιωμάτων στους ιδιώτες, οι οποίοι δεν αποτελούσαν μέχρι πρόσφατα υποκείμενα και φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων κατά την παραδοσιακή θεωρία του διεθνούς δικαίου³¹, όσο και στη χρήση της γλώσσας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για να δημιουργήσει όρους περιβαλλοντικής προστασίας³². Λόγω της ιδιάζουσας φύσης του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, οι μη κρατικοί δρώντες διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη και ουσιαστική εφαρμογή αυτού του διεθνούς δικαίου³³, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις καθίστανται de facto διεθνείς παράγοντες (με de jure δικαιώματα σε ελάχιστες περιπτώσεις)³⁴.

1.3.1 Το Διεθνές πεδίο αναφοράς της Σύμβασης

Για να γίνει αντιληπτή καλύτερα η σημασία της Σύμβασης του Άαρχους πρέπει να σκιαγραφηθεί το πεδίο αναφοράς της τόσο σε νομικό όσο και σε πολιτικό διεθνές επίπεδο. Με σημείο ορόσημο για τα περιβαλλοντικά πεπραγμένα τη Συνδιάσκεψη του Ρίο (1992) μπορεί κανείς να διαχωρίσει το πεδίο αναφοράς στην εποχή πριν και μετά το Ρίο, ενώ ιδιάζουσας σημασίας είναι οι προϋφιστάμενες συμβάσεις που θέσπισαν το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον του φυσικού δικαστή.

επίσης : <http://aarhusclearinghouse.unece.org/about/> .

³⁰ Βλ. Mason, M., *Environmental Democracy*, Earth Publications Ltd, London, 1999, σελ. 219.

³¹ Επί μακρόν το κράτος θεωρούνταν το μοναδικό υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και μόνο με τη ραγδαία ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εμπεδώθηκε ότι και οι ιδιώτες (άτομα, ομάδες, οικονομικές κοινότητες) που είναι οπωσδήποτε χρήστες των κανόνων του Δ.Δ., έχουν υπό ορισμένες προϋποθέσεις διεθνή νομική προσωπικότητα, και κατά συνέπεια την ιδιότητα του υποκειμένου του Δ.Δ. Βλ ειδικότερα Ρούκουνας, Εμμ., *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Τόμος Ι, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ 19-30.

³² Βλ. Γαβουνέλη, Μ., 2008, σελ. 129, όπ. π, σημ. 25.

³³ Βλ. Bettati, M., *La Contribution des ONG à la Formation et à L'Application des Normes Internationales*, in M. Bettati, P-M Dupuy, *Les ONG et le droit international*, Economica, Paris, 1986, σελ. 1-21, καθώς και McCormick, J. *The Role of Environmental NGOs in International Regimes*, in Axelrod, VanDeveer & Downie (eds), *The global environment: Institutions, Law and Policy*, 3rd ed., CQ Press; 2010, σελ. 92 .

³⁴ Βλ. Sands, P. & Peel, J., 2012, σελ. 155, όπ. π., σημ. 19.

1.3.1.1 Το γενικότερο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη

Οι διεθνείς συμβάσεις όπου απαντώνται γενικευμένα, ήτοι χωρίς συγκεκριμένη περιβαλλοντική χροιά, το δικαίωμα στην πληροφόρηση και το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1950)³⁵, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966)³⁶ και ο Αφρικανικός Χάρτης για τα Ατομικά και Ανθρώπινα Δικαιώματα (1981)³⁷, ενώ σε επίπεδο κειμένων χαλαρής δεσμευτικότητας (soft law) ξεχωρίζουν η Παγκόσμια Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1948)³⁸. Σημαντικό επίσης, σημείο αναφοράς για την υιοθέτηση της εν λόγω σύμβασης ήταν και η Σύμβαση ESPOO³⁹, καθώς και άλλες περιφερειακές συμφωνίες⁴⁰. Στο σύνολο των ανωτέρω συμβατικών κειμένων διαπιστώνεται το εύρος του δικαιώματος των ιδιωτών στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ενώ ταυτόχρονα αποδεικνύεται η σημασία του, καθώς απαντάται στις σημαντικότερες διεθνείς συμβάσεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.3.1.2 Οι δύο σημαντικές περίοδοι πριν τη Σύμβαση του Άαρχους και η επίδραση της Αρχής 10 της Διακήρυξης του Ρίο

Σε σχέση με την πρώτη περίοδο, η οποία άρχεται από την Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης (1972)⁴¹ για το ανθρώπινο περιβάλλον, ο ΟΗΕ ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο για την ανάδειξη των περιβαλλοντικών ζητημάτων, με στόχο την κινητοποίηση και την παροχή κατευθυντήριων γραμμών προς τις κυβερνήσεις και τους πολίτες του

³⁵ Βλ. Άρθρο 10 για διατάξεις σχετικές με το δικαίωμα στην πληροφόρηση και άρθρο 6 για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το κείμενο διαθέσιμο : http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf .

³⁶ Βλ. Άρθρο 19 παρ.2 όπου εγγυάται στους πολίτες « the freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds». Το κείμενο διαθέσιμο : http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26230&Itemid=33 .

³⁷ Βλ. Άρθρο 9 παρ. 1 για το δικαίωμα στην πληροφόρηση καθώς και τα άρθρα 3 και 7 για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το κείμενο διαθέσιμο : <http://www.achpr.org/instruments/achpr/>

³⁸ Βλ. Άρθρο 19 για το δικαίωμα στην πληροφόρηση καθώς και τα άρθρα 8 και 10 για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Το κείμενο διαθέσιμο : <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk> .

³⁹ Βλ. τη Σύμβαση για τον περιβαλλοντικό έλεγχο επιπτώσεων σε διασυνοριακό πεδίο, στο Φιλανδία, 25 Φεβρουαρίου 1991. Το κείμενο διαθέσιμο : http://www.unece.org/env/eia/about/eia_text.html .

⁴⁰ Βλ ενδεικτικά την Σύμβαση για τα βιομηχανικά ατυχήματα, (Ελνσίκι, 17 Μαρτίου 1992, διαθέσιμη: <http://www.unece.org/env/teia.html>), και τη Σύμβαση για την προστασία και τη χρήση των διασυνοριακών πηγών και των διεθνών λιμνών (Ελνσίκι, 17 Μαρτίου 1992, διαθέσιμη: <http://www.unece.org/env/water.html>) .

⁴¹ Η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης έλαβε χώρα στο αντίστοιχο συνέδριο την 5-16 Ιουνίου '72, και τότε ιδρύθηκε και το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ (UNEP) : <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503> .

κόσμου⁴². Αν και δεν υπήρχε καμία αναφορά σε συγκεκριμένο δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, συμμετοχής του κοινού ή στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη για ζητήματα περιβαλλοντικής φύσεως, υπήρξε άμεση σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τις συνθήκες διαβίωσης σε ένα ποιοτικό περιβάλλον⁴³ και στο εξής έθεσε το περιβάλλον ως ανάγκη διεθνούς συνεργασίας στην πολιτική ατζέντα του ΟΗΕ αλλά και των κρατών⁴⁴. Τα νομικά δεσμευτικά κείμενα⁴⁵ που αναδύθηκαν μετά τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης αλλά και τα soft law κείμενα⁴⁶ είχαν πλέον σαφή περιβαλλοντικό προσανατολισμό και έτσι, ανέδειξαν τον σημαντικό ρόλο ύπαρξης ενός νομικού πλαισίου για την προστασία του περιβάλλοντος⁴⁷ και των επιμέρους φυσικών αγαθών που εμπεριέχει η έννοια αυτού.

Κορωνίδα για την «αποθέωση» της προστασίας του περιβάλλοντος, και συνεπώς καθοριστική επιρροή για τη Σύμβαση του Άρχους, αποτέλεσε η δεύτερη περίοδος, ήτοι από τη Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992⁴⁸, στην οποία συμμετείχαν εκτός από κράτη του Ο.Η.Ε., και πληθώρα Μ.Κ.Ο.. Απότοκο αυτής της Συνδιάσκεψης αποτέλεσε η επιβεβαίωση του ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος⁴⁹ με την υπογραφή τόσο μη νομικά δεσμευτικών κειμένων, με βασικότερα την πρωτοποριακή Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την

---

⁴² Βλ. Sohn, L.,B., The Stockholm Declaration on the Human Environment, *The Harvard International Law Journal*, Vol. 14, No 13, 1973, σελ. 424 .

⁴³ Βλ. την Αρχή 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης «*Man has the fundamental right to freedom, equality and adequate conditions of life, in an environment of a quality that permits a life of dignity and well-being, and he bears a solemn responsibility to protect and improve the environment for present and future generations*».

⁴⁴ Βλ. Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., 1990, σελ. 127, όπ. π., σημ. 12.

⁴⁵ Βλ. Το πρώτο διεθνές κείμενο που αναγνωρίζει ρητώς το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον είναι ο Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών στο Άρθρο 24: «*Όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε ένα γενικώς ικανοποιητικό περιβάλλον που ευνοεί την ανάπτυξή τους*». Άλλες παρεμφερείς συμβάσεις: η Σύμβαση για Παγκόσμια Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά (WHC-1972) στο Παρίσι, (<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>) και η Σύμβαση της Βασιλείας (1989) για τον Διασυνωριακό Έλεγχο Επικίνδυνων αποβλήτων και τη διάθεσή τους (<http://www.basel.int/Home/tabid/2202/mctl/ViewDetails/EventModID/8051/EventID/542/xmid/8052/Default.aspx>) που περιλαμβάνουν διατάξεις για την παροχή πληροφοριών.

⁴⁶ Βλ. Παγκόσμιος Χάρτης για τη Φύση (1982), Προσχέδιο Αρχών Συμπεριφοράς στον Περιβαλλοντικό Τομέα για κατευθυντήριες γραμμές προς τα Κράτη στην διατήρηση και την αρμονική χρήση των μοιρασμένων φυσικών πόρων μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών (1978).

⁴⁷ Βλ. Razzaque, J., Human Rights to a clean environment: procedural rights, in Fitzmaurice, M., Ong D., & Merkouris, P. (eds). *Research Handbook on International Environmental Law*. Edward Elgar Publishing Limited, 2010, σελ. 286.

⁴⁸ Η Συνδιάσκεψη του Ρίο διεξήχθη στη Βραζιλία μεταξύ της 3-14 Ιουνίου του 1992. Για το πλήρες κείμενο : <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163> .

⁴⁹ Βλ. Louka, El., *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness and World Order*. Cambridge University Press, 2006, σελ. 32. Σύμφωνα με την 1^η Αρχή της Διακήρυξης του Ρίο: « Το ανθρώπινο είδος βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος της βιώσιμης ανάπτυξης».

Ανάπτυξη⁵⁰ και την Ατζέντα 21, όσο και διεθνών συμβάσεων⁵¹. Παρόλο που η Διακήρυξη του Ρίο και ο Οδηγός 21 αποτέλεσαν κείμενα χαλαρής νομικής δεσμευτικότητας (soft law), ορισμένες διατάξεις έθεσαν τα θεμέλια όχι μόνο για την καθιέρωση εθιμικών κανόνων δικαίου αλλά και για τη δημιουργία του πλαισίου υιοθέτησης μελλοντικών συμβατικών κανόνων δικαίου⁵². Συνεπώς, δυνάμει των εν λόγω κειμένων τέθηκαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας οι θεμελιώδεις αρχές⁵³ του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος.

Πιο συγκεκριμένα, τα διαδικαστικά δικαιώματα για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, για τη συμμετοχή του κοινού σε περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος έργα και για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, διατυπώθηκαν με σαφήνεια στην Αρχή 10 (Principle 10)⁵⁴ της Διακήρυξης του Ρίο. Στη συγκεκριμένη αρχή, η οποία περικλείει τους βασικούς άξονες της «περιβαλλοντικής δημοκρατίας», επηρέασε αποφασιστικά την ερμηνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁵⁵ καθώς και τη διεθνή νομολογιακή πρακτική⁵⁶. Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, οι **ενδιαφερόμενοι πολίτες** (citizens), στους οποίους μπορούν να συμπεριληφθούν όλοι οι μη κρατικοί παράγοντες (φυσικά ή νομικά πρόσωπα) καθώς όλοι έχουν έννομο συμφέρον να συνεισφέρουν στη βιώσιμη ανάπτυξη⁵⁷, είναι το υποκείμενο του δικαιώματος συμμετοχής στη διαχείριση περιβαλλοντικών ζητημάτων⁵⁸. Στην δε ακροτελεύτια

---

⁵⁰ Αρχικά είχε προταθεί να ονομαστεί «Χάρτης της Γης (Earth Charter)» κατόπιν εισήγησης από τις αναπτυγμένες χώρες και ορισμένες ΜΚΟ προκειμένου η διακήρυξη να έχει κατεξοχήν περιβαλλοντικό προσανατολισμό. Ωστόσο, η ονομασία δεν έγινε αποδεκτή από τους G77 και την Κίνα που επιδίωκαν να τεθεί υπόψη και ο παράγοντας «Ανάπτυξη».

⁵¹ Βλ. τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (Ρίο, 5 Ιουνίου 1992) και τη Σύμβαση για την Κλιματική Αλλαγή (Ρίο 9 Μαΐου 1992) .

⁵² Βλ. Sands, P. & Peel, J., 2012, σελ. 42, όπ. π., σημ. 19.

⁵³ Ενδεικτικά αναφέρονται οι αρχές της πρόληψης και της προφύλαξης, η αρχή ο ρυπαίων πληρώνει, η αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης και η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

⁵⁴ «*Environmental issues are best handled with **participation of all concerned citizens**, at the relevant level. At the national level, each individual shall have appropriate **access to information** concerning the environment that is held by public authorities, including information on hazardous materials and activities in their communities, and the opportunity to **participate** in decision-making processes. States shall facilitate and encourage public awareness and participation by making information widely available. **Effective access to judicial and administrative proceedings**, including redress and remedy, shall be provided*» Η υπογράμμιση τέθηκε υπό της γραφούσης την παρούσα εργασία.

⁵⁵ Βλ. Vinuales, J., *The Rio Declaration on Environment and Development*, Oxford University Press, 2015, σελ. 38.

⁵⁶ Για παράδειγμα το ΕΔΑΔ έχει κάνει ευθεία αναφορά στην συγκεκριμένη Αρχή 10 σε αρκετές υποθέσεις, όπως ECtHR Okyay et. al v. Turkey, 26220/97 (12 Ιουλίου 2005), Turkın et al. v. Turkey 46117/99 (10 Νοεμβρίου 2004), Tatar v. Romania, 67021/01 (27 Ιανουαρίου 2009).

⁵⁷ Mbengue, M., Non-state actors in international environmental law, in Aspremont, J., *Participants in the International Legal System: Multiple perspectives on non-state actors in international law*, Routledge Research in International Law, 2011, σελ. 377.

⁵⁸ Το δικαίωμα συμμετοχής για το χειρισμό περιβαλλοντικών, καθώς και το δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση ιδιαίτερος αναφορικά με τις επικίνδυνες δραστηριότητες,

διάταξη της συγκεκριμένης αρχής, ορίζεται συνοπτικώς και περιεκτικώς το δικαίωμα της αποτελεσματικής προσφυγής⁵⁹ είτε στη δικαιοσύνη είτε στα διοικητικά όργανα, ενώ γίνεται ειδική μνεία σε δύο επιμέρους εκφάνσεις του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, ήτοι στην δυνατότητα επιδίκασης αποζημίωσης και στην εξασφάλιση της διαθεσιμότητας των ένδικων μέσων.

Η σημασία της ανωτέρω αρχής υπογραμμίζεται και από τη νομική θεωρία, καθώς «*δεδομένης της θεμελίωσης των ατομικών δικαιωμάτων δυνάμει της Αρχής 10 και της ευρείας εφαρμογής της, η σημασία της ενοποιήθηκε στο σημείο που οι κανονιστικές διατάξεις της πρέπει να θεωρηθούν νομικά δεσμευτικές διεθνώς (...)*»⁶⁰. Η καθοριστική αυτή επίδραση της Αρχής 10 της Διακήρυξης του Ρίο στην υιοθέτηση της Σύμβασης του Άαρχους, όμως, δεν περιορίστηκε στα στενά πλαίσια του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου αλλά ότι συνέβαλλε και στον εκδημοκρατισμό της λειτουργίας και των ακολουθούμενων πρακτικών εκ μέρους των διαφόρων διεθνών οργανισμών⁶¹.

Το έτερο κείμενο πολιτικού περιεχομένου, προϊόν επίσης της Συνδιάσκεψης του Ρίο, είναι ο επονομαζόμενος Οδηγός 21 (Agenda 21)⁶², ο οποίος αποτελεί ένα ιστορικό και μνημειώδες κείμενο πολιτικού προγραμματισμού που αφορά την υιοθέτηση μεγάλου φάσματος εθνικών, περιφερειακών και παγκοσμίων μέτρων για την αναγνώριση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης⁶³. Σε αυτόν τον Οδηγό 21 υπάρχει ιδιαίτερη μνεία για την ενίσχυση του ρόλου των μεγάλων κοινωνικών ομάδων και οργανώσεων στη λήψη αποφάσεων

συμπεριλήφθηκε κατόπιν επιμονής των αναπτυσσόμενων κρατών. Βλ. Louka, El., 2006, σελ. 33, όπ. π., σημ. 49.

⁵⁹ Wirth, D., The Rio Declaration on Environment and Development: Two steps forward and one back or vice versa. *Georgia Law Preview*, Vol. 29, 1995, σελ. 647. Η διατύπωση του συγκεκριμένου δικαιώματος αποτυπώνεται στην προγενέστερη πρακτική του ΟΗΕ σχετικά με τον περιβαλλοντικό τομέα.

⁶⁰ Βλ. Händl (ed). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stochkolm Declaration), 1972 and the Rio Declaration in Environment and Development, 1992, UN Audiovisual Library of International Law, 2012, σελ. 6.

⁶¹ Οι Διεθνείς Οργανισμοί όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και η Αφρικανική Τράπεζα Ανάπτυξης επηρεάστηκαν μέσω των προγραμμάτων τους από την Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο. Βλ. Γαβουνέλη, Μ., 2008, σελ. 128, όπ. π., σημ. 25.

⁶² United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>. Ο Οδηγός 21 περιλαμβάνει σειρά σημαντικών περιβαλλοντικών ζητημάτων, ενώ δεν αρκείται στην απλή αναγνώριση των ζητημάτων, αλλά αντιθέτως ασχολείται και με το ζήτημα της εφαρμογής όλων των προτάσεων για την περιβαλλοντική νομοθεσία, μέσω προσδιορισμένων οικονομικών πόρων, της μεταφοράς τεχνολογίας στις αναπτυσσόμενες χώρες, της εκπαίδευσης, της ευαισθητοποίησης του κοινού και της ανάπτυξης των διεθνών θεσμών.

⁶³ Βλ. Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη: Νομική και Θεσμική Διάσταση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993, σελ. 99.

σχετικών με θέματα ανάπτυξης και περιβαλλοντικής διαχείρισης και προστασίας⁶⁴. Ο ρόλος των εν λόγω ομάδων καθίσταται ουσιαστικά αναγκαίος όταν πρόκειται για αποφάσεις που αφορούν τις ομάδες αυτές⁶⁵. Ανάμεσα στις τρεις μεγάλες κατηγορίες⁶⁶ που αναφέρονται στο 3^ο Μέρος του Οδηγού, περιλαμβάνονται και οι Μ.Κ.Ο.⁶⁷ ως σημαντικοί εταίροι για την τη διαρκή ανάπτυξη, λόγω της ανεξαρτησίας του τρόπου λειτουργίας και δράσεις τους⁶⁸. Το σημαντικότερο μέσο διευκόλυνσή τους είναι αναμφίβολα η δυνατότητα πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης τους⁶⁹.

1.3.2 Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης του Άαρχους

Η Σύμβαση του Άαρχους είναι κατεξοχήν προσανατολισμένη στην απονομή διαδικαστικών δικαιωμάτων προς το κοινό, αναγνωρίζοντας ήδη από το προοίμιο το θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων των μελλοντικών γενεών, να ζει σε ένα βιώσιμο για την υγεία και την ευημερία του περιβάλλον⁷⁰, ενώ ταυτόχρονα δίδεται σημασία και στο «δικαίωμα» του ίδιου του περιβάλλοντος προς προστασία⁷¹. Επιπροσθέτως, στο προοίμιο τονίζεται η ανάγκη περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η χρησιμοποίηση των μέσων ενημέρωσης και κάθε μορφής επικοινωνίας για την ευρύτερη ενημέρωση του κοινού, καθώς και η ανάγκη προσιτών και αποτελεσματικών μηχανισμών δικαστικής προστασίας. Με κεντρικό άξονα την προάσπιση και την ενίσχυση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας κατοχυρώνονται τρία

⁶⁴ Βλ. Τρίτο Μέρος του Οδηγού 21 (Κεφάλαια 23-32) με τίτλο «Ενδυνάμωση του Ρόλου μεγάλων κοινωνικών ομάδων».

⁶⁵ Βλ. Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., 1993, σελ. 112, όπ. π., σημ. 63.

⁶⁶ Οι άλλες τρεις κατηγορίες είναι οι μεγάλες κοινωνικές ομάδες (γυναίκες, παιδιά και νέοι, ενδογενείς πληθυσμοί- Κεφ. 24-26) και οι μεγάλοι φορείς εργαζομένων και επιστημονικών και τεχνολογικών ενώσεων και κοινοτήτων (Κεφ. 28-32).

⁶⁷ Βλ. Κεφάλαιο 27 του Οδηγού 21.

⁶⁸ Βλ. Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., 1993, σελ. 114, όπ. π., σημ. 63.

⁶⁹ Βλ. Κεφάλαιο 36 του Οδηγού 21: “*There is a need to increase **public sensitivity** to environment and development problems and involvement in their solutions and foster a sense of personal environmental responsibility and greater motivation*”, Κεφάλαιο 40: “*In sustainable development, everyone is a user and provider of information considered in the broad sense. That includes data, information, appropriately packaged experience and knowledge. The **need for information** arises at all levels, from that of senior decision makers at the national and international levels to the grass-roots and individual levels.....: a. ....; b. **Improving information availability**”.*

⁷⁰ Βλ. Προοίμιο, 7^η σειρά: «*Recognizing also that every person has the right to live in an environment adequate to his or her health and well-being, and the duty, both individually and in association with others, to protect and improve the environment for the benefit of present and future generations*». Χαρακτηριστικό της θεμελίωσης αυτού του δικαιώματος είναι ότι το Ηνωμένο Βασίλειο διακήρυξε με την υπογραφή και την επικύρωση της εν λόγω συμφωνίας ότι το προαναφερόμενο δικαίωμα αποτελεί απλώς μία «φιλοδοξία» που ενέπνευσε τη διαπραγμάτευση της συγκεκριμένης συμφωνίας, αρνούμενο να θεωρήσει ότι παράγει έννομα αποτελέσματα.

⁷¹ Βλ. Προοίμιο, 6^η σειρά: «*Recognizing that adequate protection of the environment is essential to human well-being and the enjoyment of basic human rights, including the right to life itself*».

(3) επιμέρους διαδικαστικά δικαιώματα: το δικαίωμα στην περιβαλλοντική πληροφόρηση (άλλως 1^{ος} πυλώνας), το δικαίωμα στη συμμετοχή του κοινού σε έργα με σημαντικό περιβαλλοντικό αντίκτυπο (άλλως 2^{ος} πυλώνας) και το δικαίωμα της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα (άλλως 3^{ος} πυλώνας).

Είναι κοινός τόπος ότι η σύμβαση θέτει τις ελάχιστες νομικές προδιαγραφές για τους τρεις αυτούς πυλώνες τις οποίες όλα τα συμβαλλόμενα μέρη (στο εξής Σ.Μ) αναλαμβάνουν να εισάγουν στις έννομες τάξεις τους. Με άλλα λόγια, τα Σ.Μ. είναι υποχρεωμένα να εναρμονίσουν το εθνικό τους δίκαιο τουλάχιστον με τις στοιχειώδεις υποχρεώσεις που περιλαμβάνονται στην εν λόγω σύμβαση, αλλά δεν αποκλείεται – αντίθετα τα Σ.Μ. ενθαρρύνονται⁷² να υιοθετήσουν ένα ευρύτερο πλέγμα νομικών κανόνων εν συναρτήσει με την κατοχύρωση των διαδικαστικών δικαιωμάτων. Καθιερώνεται, συνεπώς, ένα κατώτατο όριο νομικών υποχρεώσεων και σε καμία περίπτωση μια οροφή⁷³ υποχρεώσεων.

Επιπλέον, μέσω των ορισμών και των γενικών διατάξεων που προβλέπονται στις αρχικές διατάξεις της Σύμβασης⁷⁴ καθίσταται σαφές ότι κάθε πρόσωπο (φυσικό ή νομικό) ανεξαρτήτως υπηκοότητας, εθνικότητας, κατοικίας, διαμονής ή έδρας δικαιούται να έχει πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία⁷⁵, η οποία συνίσταται σε κάθε μορφής πληροφορία που διαθέτουν οι δημόσιες αρχές αναφορικά με ζητήματα που άπτονται άμεσα του περιβάλλοντος⁷⁶. Σχετικά δε με τα άλλα δύο δικαιώματα, ήτοι αυτού της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη, γίνεται σημαντική διάκριση στα δικαιούμενα πρόσωπα. Ειδικότερα,

---

⁷² Βλ. παρ. 5 Άρθρο 3: «*The provisions of this Convention shall not affect the right of a Party to maintain or introduce measures providing for broader access to information, more extensive public participation in decision-making and wider access to justice in environmental matters than required by this Convention*”.

⁷³ Βλ. Wates, J. The Aarhus Convention: a driving force for environmental democracy. *Journal for European Environmental & Planning Law*, Vol 1, 2005, σελ. 2. Ο εν λόγω συγγραφέας υπηρέτησε ως Γενικός Γραμματέας της Σύμβασης του Άαρχους από το έτος 1999 μέχρι το 2011.

⁷⁴ Βλ. Άρθρα 2 & 3 της Σύμβασης.

⁷⁵ Βλ. παρ. 9 του Άρθρου 3 της Σύμβασης.

⁷⁶ Βλ. παρ. 3 του Άρθρου 2 της Σύμβασης: «*(a) The state of elements of the environment, such as air and atmosphere, water, soil, land, landscape and natural sites, biological diversity and its components, including genetically modified organisms, and the interaction among these elements; (b) Factors, such as substances, energy, noise and radiation, and activities or measures, including administrative measures, environmental agreements, policies, legislation, plans and programmes, affecting or likely to affect the elements of the environment within the scope of subparagraph (a) above, and cost-benefit and other economic analyses and assumptions used in environmental decision-making; (c) The state of human health and safety, conditions of human life, cultural sites and built structures, inasmuch as they are or may be affected by the state of the elements of the environment or, through these elements, by the factors, activities or measures referred to in subparagraph (b) above;*».

δικαιούχοι είναι είτε απλώς το «κοινό» είτε το «ενδιαφερόμενο κοινό». Η τελευταία περίπτωση, η οποία περιορίζει δικονομικώς τον κύκλο των ενεργητικώς νομιμοποιούμενων προσώπων, αφορά εκείνους τους ιδιώτες (φυσικά ή νομικά πρόσωπα) οι οποίοι επηρεάζονται ή είναι πιθανό να επηρεαστούν από συγκεκριμένες αποφάσεις ή άλλως έχουν έννομο συμφέρον να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο., πληρούσες τις προϋποθέσεις εκάστης εθνικής νομοθεσίας, τεκμαίρεται ότι έχουν έννομο συμφέρον⁷⁷ τόσο να συμμετέχουν στις οριζόμενες στη Σύμβαση διαδικασίες όσο και να προσφεύγουν στη δικαιοσύνη αναφορικά με υποθέσεις περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Το συγκεκριμένο τεκμήριο διευκολύνει σημαντικά την άσκηση των διαδικαστικών δικαιωμάτων της Σύμβασης εκ μέρους των εν λόγω οργανώσεων.

1.3.3 Οι δύο πρώτοι πυλώνες της Σύμβασης

Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος πυλώνας αφορά το νομικά καινοτόμο διαδικαστικό δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και περιλαμβάνεται στα άρθρα 4-5 της Σύμβασης, το οποίο συμβάλλει αιτιωδώς στην ενίσχυση της ευαισθητοποίησης και της γνώσης του κοινού για περιβαλλοντικά θέματα⁷⁸. Ενδιαφέρον από νομικής πλευράς παρουσιάζει το γεγονός ότι το δικαίωμα αυτό διαρθρώνεται σε δύο βασικούς άξονες θεσπίζοντας από τη μία πλευρά παθητική⁷⁹ και από την άλλη πλευρά την ενεργητική⁸⁰ υποχρέωση των Σ.Μ. σε σχέση με την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία. Με την πρώτη όψη αυτού του δικαιώματος, το κοινό μπορεί να έχει πρόσβαση, χωρίς την επίκληση και απόδειξη έννομου συμφέροντος, σε κάθε περιβαλλοντική πληροφορία που διαθέτουν οι δημόσιες αρχές και τα αρμόδια όργανα των Σ.Μ., και μάλιστα στη μορφή που αυτή ζητείται⁸¹. Η διοίκηση, μάλιστα, δεσμεύεται και χρονικά να παράσχει τις αιτούμενες

---

⁷⁷ Βλ. παρ. 5 Άρθρο 2 της Σύμβασης.

⁷⁸ Βλ. Την 10^η παράγραφο του προομίου της Σύμβασης “*Recognizing that, in the field of the environment, improved access to information and public participation in decision-making enhance the quality and the implementation of decisions, contribute to public awareness of environmental issues, give the public the opportunity to express its concerns and enable public authorities to take due account of such concerns*”.

⁷⁹ Βλ. Άρθρο 4 της Σύμβασης.

⁸⁰ Βλ. Άρθρο 5 της Σύμβασης.

⁸¹ Βλ. περ. β. παρ. 1 του Άρθρου 4 της Σύμβασης. Ωστόσο, υπάρχει η πρόβλεψη να δίδεται η πληροφορία σε άλλη μορφή από αυτή που ζητάται εφόσον κρίνεται δικαιολογημένα και αιτιολογημένα από τη δημόσια αρχή ή υπάρχει ήδη διαθέσιμη σε άλλη μορφή.

πληροφορίες κατά κανόνα⁸² εντός ενός (1) μηνός από την υποβολή της αίτησης. Επειδή, όμως, η δημοσίευση πληροφορίας *per se* ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο άλλους ευαίσθητους τομείς των Σ.Μ., προβλέφθηκαν έντεκα (11) περιοριστικές εξαιρέσεις⁸³ όπου η δημόσια αρχή έχει διακριτική ευχέρεια να μην παράσχει την αιτηθείσα πληροφορία προς τον αιτούντα – ενδιαφερόμενο. Οι ως άνω εξαιρέσεις, όμως, πρέπει να ερμηνεύονται στενώς και με γνώμονα την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο εξυπηρετείται με τη διάδοση των πληροφοριών. Σε κάθε περίπτωση άρνησης βέβαια, παροχής τέτοιας πληροφορίας θα πρέπει να ακολουθεί έγγραφη αιτιολογημένη απάντηση⁸⁴, ενώ δεν αποκλείεται να ζητηθεί από τον ενδιαφερόμενο να καταβάλει ένα εύλογο τέλος για την ζητούμενη υπηρεσία⁸⁵. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το αυτό δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση, τα Σ.Μ. καλούνται με θετικές ενέργειες να συλλέγουν και να διαθέτουν στους ιδιώτες τις περιβαλλοντικές πληροφορίες, καθώς και, μεταξύ άλλων, να οργανώνουν και να προωθούν περιβαλλοντικά εκπαιδευτικά προγράμματα και εκστρατείες⁸⁶.

Η κριτική που θα μπορούσε να εντοπίσει στο κατά τα άλλα αναλυτικό και προωθημένο δικαίωμα είναι, εκτός από τη λίστα των εξαιρέσεων από τη δημοσιοποίηση των περιβαλλοντικών πληροφοριών, ότι η υποχρέωση παροχής των

---

⁸² Βλ. περ. β παρ. 2 του Άρθρου 4 της Σύμβασης με την οποία προβλέπεται παράταση της αποκλειστικής προθεσμίας απάντησης της διοίκησης κατά δύο (2) μήνες λόγω του όγκου και της περιπλοκότητας της ζητηθείσας πληροφορίας.

⁸³ Βλ. παρ. 3 & 4 του Άρθρου 4: «(a) *The public authority to which the request is addressed does not hold the environmental information requested; (b) The request is manifestly unreasonable or formulated in too general a manner; or (c) The request concerns material in the course of completion or concerns internal communications of public authorities where such an exemption is provided for in national law or customary practice, taking into account the public interest served by disclosure. 4. A request for environmental information may be refused if the disclosure would adversely affect: (a) The confidentiality of the proceedings of public authorities, where such confidentiality is provided for under national law; (b) International relations, national defence or public security; (c) The course of justice, the ability of a person to receive a fair trial or the ability of a public authority to conduct an enquiry of a criminal or disciplinary nature; (d) The confidentiality of commercial and industrial information, where such confidentiality is protected by law in order to protect a legitimate economic interest. Within this framework, information on emissions which is relevant for the protection of the environment shall be disclosed; (e) Intellectual property rights; (f) The confidentiality of personal data and/or files relating to a natural person where that person has not consented to the disclosure of the information to the public, where such confidentiality is provided for in national law; (g) The interests of a third party which has supplied the information requested without that party being under or capable of being put under a legal obligation to do so, and where that party does not consent to the release of the material; or (h) The environment to which the information relates, such as the breeding sites of rare species.».*

⁸⁴ Εφόσον βέβαια το αίτημα υποβλήθηκε γραπτώς ή ο αιτών ζητά την γραπτή απόρριψη του αιτήματός του, Βλ. παρ. 7 του Άρθρου 4 της Σύμβασης.

⁸⁵ Βλ. παρ. 8 του Άρθρου 4 της Σύμβασης.

⁸⁶ Βλ. Άρθρο 5 της Σύμβασης.

εν λόγω πληροφοριών βαρύνει αποκλειστικά τις δημόσιες αρχές και τα εντεταλμένα όργανά τους, και όχι τους ιδιώτες⁸⁷. Το ερώτημα είναι συνεπώς, ποιους φορείς περιλαμβάνει η έννοια της δημόσιας αρχής. Στη Σύμβαση παρέχεται ένας αναλυτικός ορισμός της «δημόσιας αρχής»⁸⁸, συμπεριλαμβάνοντας όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, που κατά το εθνικό δίκαιο, είτε ασκούν δημόσια εξουσία είτε έχουν επωμιστεί δημόσια καθήκοντα ή λειτουργίες⁸⁹. Οι ιδιώτες μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, όμως, μόνο στο βαθμό που εκτελούν δημόσια καθήκοντα σχετικά με το περιβάλλον, όπως η παροχή ενεργειακών υπηρεσιών ή υπηρεσίες σχετικά με το νερό⁹⁰. Συνεπώς, σύμφωνα με το δημόσιο διεθνές δίκαιο, η Σύμβαση δημιουργεί νομικές υποχρεώσεις απευθείας προς τα κράτη για την ενίσχυση της δημοσιότητας της διακυβέρνησης, ιδίως με τις συμβατικές υποχρεώσεις για την ανταλλαγή πληροφοριών, την κοινοποίηση, την διαβούλευση και τη συναίνεση⁹¹. Ωστόσο, τα κράτη οφείλουν να ενθαρρύνουν τον ιδιωτικό παράγοντα, ο οποίος δραστηριοποιείται σε έργα με σημαντικό αντίκτυπο για το περιβάλλον, να δημοσιεύουν τις σχετικές πληροφορίες που διαθέτουν για τον αντίκτυπο των δραστηριοτήτων τους ή των προϊόντων τους, μέσω και των εθελοντικών μέσων που υφίστανται⁹².

Ο δεύτερος πυλώνας⁹³ της Σύμβασης επικεντρώνεται στον τομέα της συμμετοχής του κοινού στην λήψη αποφάσεων με αντίκτυπο στο περιβάλλον. Σε

---

⁸⁷ Αυτή η «παράλειψη», μάλιστα σύμφωνα με μία άποψη της πολιτικής επιστήμης αποδίδεται: « στο ευρύτερο γεωπολιτικό πεδίο αναφοράς της Σύμβασης με την εξάπλωση του οικονομικού φιλελευθερισμού και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στην Ανατολική Ευρώπη, ταυτόχρονα με την υποστήριξη του νεοφιλελευθερισμού των δυτικών κυβερνήσεων», Επίσης βλ. Mason, M., Information Disclosure and Environmental Rights: The Aarhus Convention. *Global Environmental Politics*, Vol. 10, Issue 3, 2010, σελ. 27.

⁸⁸ Βλ. παρ. 2 του Άρθρου 2 της Σύμβασης: «“Public authority” means: (a) Government at national, regional and other level; (b) Natural or legal persons performing public administrative functions under national law, including specific duties, activities or services in relation to the environment; (c) Any other natural or legal persons having public responsibilities or functions, or providing public services, in relation to the environment, under the control of a body or person falling within subparagraphs (a) or (b) above; (d) The institutions of any regional economic integration organization referred to in article 17 which is a Party to this Convention. This definition does not include bodies or institutions acting in a judicial or legislative capacity».

⁸⁹ Για την έννοια του διοικητικού οργάνου κατά το ελληνικό διοικητικό δίκαιο Βλ. Γέροντα, Λύτρα, Παυλόπουλο, Σιούτη, Φλογαίτη, *Διοικητικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 65-69.

⁹⁰ Βλ. Mason, M., 2010, σελ. 14, όπ. π., σημ 87.

⁹¹ Βλ. Louka, El., 2006, σελ. 120-126, όπ. π., σημ. 49.

⁹² Βλ. παρ. 6 Άρθρου 5 της Σύμβασης. Υποστηρίζεται ότι η εθελοντική δημοσιοποίηση στοιχείων από τον ιδιωτικό τομέα είναι χαρακτηριστικό των νέων καθεστώτων διαφάνειας στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση, Βλ. Dingwerth, Kl. & Eichinger, T. Transparency: How information Disclosure under the global reporting initiative fails to empower. *Global Environmental Politics*, Vol 10, Issue 3, 2010, σελ. 74-96.

⁹³ Βλ. Άρθρα 6 έως 8 της Σύμβασης.

γενικές γραμμές οριοθετεί τα βασικά δικαιώματα συμμετοχής των πολιτών σε διαδικασίες αδειοδότησης συγκεκριμένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων, καθώς και σε αποφάσεις στρατηγικού δημοσίου σχεδιασμού. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 6 καθιερώνεται το δικαίωμα του κοινού να συμμετέχει σε αδειοδοτικές διαδικασίες ειδικής λίστας δραστηριοτήτων, που επισυνάπτεται στο Παράρτημα I της Σύμβασης, και έχουν αντίκτυπο στο περιβάλλον. Προκειμένου να διασφαλιστεί το ανωτέρω δικαίωμα, παρέχεται προηγούμενη δημοσιοποίηση των επικείμενων δραστηριοτήτων και των σχετικών με αυτές πληροφοριών, καθώς και πρέπει να διασφαλίζεται από τα Σ.Μ. ότι λαμβάνονται υπόψιν οι εκτιθέμενες απόψεις του συμμετέχοντος κοινού⁹⁴. Επιπλέον, προβλέπεται δημοσιοποίηση των αποφάσεων αδειοδότησης και έγκρισης των σχετικών αποφάσεων, συγχρόνως με την ειδική αιτιολόγηση που πρέπει να συνοδεύει αυτές τις αποφάσεις. Περαιτέρω, το συγκεκριμένο δικαίωμα επεκτείνεται με το ακόλουθο άρθρο 7 και στον στρατηγικό σχεδιασμό των δράσεων και των πολιτικών που καλούνται να υιοθετήσουν οι δημόσιες αρχές των Σ.Μ. και σχετίζονται με τον ευρύ τομέα του περιβάλλοντος. Τέλος, τα Σ.Μ. καλούνται να λάβουν τα απαραίτητα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα προκειμένου να προωθήσουν την ευρεία συμμετοχή του κοινού, μέσα σε λογικά και επαρκή χρονοδιαγράμματα, ακόμα κατά το προπαρασκευαστικό στάδιο νόμων και γενικά νομικών δεσμευτικών νομοθετημάτων «όσο το δυνατόν περισσότερο»⁹⁵. Η εν λόγω διάταξη δεν έχει αυστηρή νομική ορολογία («strive to promote»)⁹⁶ και δίδει μεγάλη διακριτική ευχέρεια στα Σ.Μ. να την εξειδικεύσουν. Παρόλα αυτά, οι διατάξεις των άρθρων 7 και 8 της Σύμβασης παρέχουν αδιαμφισβήτητα στους ιδιώτες την δυνατότητα να επηρεάσουν ουσιαστικά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα, καθώς εισάγουν νομικά δεσμευτικούς κανόνες για ποικιλία διαφορετικών καταστάσεων⁹⁷.

1.3.4 Ο τρίτος πυλώνας: Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα

Ο πυλώνας αυτός για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, ο οποίος αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης, επί της ουσίας

⁹⁴ Βλ. παρ. 8. του Άρθρου 7 της Σύμβασης.

⁹⁵ Βλ. Άρθρο 8 της Σύμβασης.

⁹⁶ Βλ. Hedemann-Robinson, M. EU Implementation of the Aarhus Convention's Third Pillar: Back to the Future over Access to Justice?-Part 1. *European Energy and Environmental Law Review*. Vol. 23, Issue 3, 2014, σελ. 104.

⁹⁷ Βλ. Dellinger, M., Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy* Vol. 23, Issue 2, 2012, σελ. 321.

περιλαμβάνει τρία (3) επιμέρους δικαιώματα, καθιερώνοντας διαφορετικές προϋποθέσεις για το καθένα. Ειδικότερα, η πρώτη περίπτωση κατά το άρθρο 9 παρ. 1⁹⁸, σχετίζεται με το δικαίωμα κάθε προσώπου («any person») να αιτηθεί από κάποιο ανεξάρτητο όργανο ή από δικαστήριο να εξετασθεί η ολική ή εν μέρει άρνηση ή η μη προσήκουσα απάντηση της δημόσιας αρχής σε αντίστοιχο αίτημά του για παροχή περιβαλλοντικών πληροφοριών κατά το άρθρο 4 της παρούσας Σύμβασης. Μάλιστα, όταν η εθνική νομοθεσία προβλέπει την προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου, η διαδικασία αυτή θα πρέπει να είναι ταχεία και χωρίς έξοδα ή τουλάχιστον με μικρό κόστος. Η σχετική, όμως, πρόβλεψη για ταχεία και χωρίς κόστος διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων, δεν φαίνεται να επεκτείνεται, τουλάχιστον από την γραμματική ερμηνεία του άρθρου, και όταν τα Σ.Μ. έχουν καθιερώσει την επανεξέταση τέτοιων αιτημάτων από κάποιο ανεξάρτητο και αμερόληπτο όργανο, ωστόσο θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι επεκτείνεται και σε αυτή τη διαδικασία, κάνοντας μία διασταλτική ερμηνεία σύμφωνα με το γενικότερο πνεύμα του άρθρου 9 της Σύμβασης.

Το δεύτερο ειδικό δικαίωμα που θεσπίζεται με την παράγραφο 2 του άρθρου 9 της Σύμβασης⁹⁹ βρίσκεται σε συνάρτηση με τον δεύτερο πυλώνα της Σύμβασης, ήτοι με την συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες αδειοδότησης έργων ή δραστηριοτήτων με περιβαλλοντικό αντίκτυπο, οι οποίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 της οικείας Σύμβασης. Ακολούθως, από την γραμματική διατύπωση του εν λόγω άρθρου διαφαίνεται ότι δεν ορίζεται ρητώς ένα δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σχετικά με τις δραστηριότητες που περιγράφουν οι διατάξεις των άρθρων 7 και 8 της Σύμβασης¹⁰⁰.

---

⁹⁸ Βλ. παρ. 1 του Άρθρου: «*Each Party shall, within the framework of its national legislation, ensure that **any person** who considers that his or her request for information under article 4 has been ignored, wrongfully refused, whether in part or in full, inadequately answered, or otherwise not dealt with in accordance with the provisions of that article, has access to a review procedure before a court of law or another independent and impartial body established by law. In the circumstances where a Party provides for such a review by a court of law, it shall ensure that such a person also has access to an expeditious procedure established by law that is free of charge or inexpensive for reconsideration by a public authority or review by an independent and impartial body other than a court of law. Final decisions under this paragraph 1 shall be binding on the public authority holding the information. Reasons shall be stated in writing, at least where access to information is refused under this paragraph*».

⁹⁹ «*Each Party shall, within the framework of its national legislation, ensure that members of the public concerned (a) Having a sufficient interest or, alternatively, (b) Maintaining impairment of a right, where the administrative procedural law of a Party requires this as a precondition, have access to a review procedure before a court of law and/or another independent and impartial body established by law, to challenge the substantive and procedural legality of any decision, act or omission subject to the provisions of article 6 and, where so provided for under national law and without prejudice to paragraph 3 below, of other relevant provisions of this Convention*».

¹⁰⁰ Βλ. Hedemann-Robinson, M, Part 1, 2014, σελ. 104, όπ. π., σημ. 96. Η «παράλειψη» αυτή,

Ο κύκλος των δικαιούμενων προσώπων («the public concerned») να ζητήσουν δικαστική προστασία σε περίπτωση αποκλεισμού τους από την προβλεπόμενη συμμετοχή ή μη προσήκουσας εκπλήρωσης των ανειλημμένων υποχρεώσεων των Σ.Μ., περιορίζεται σημαντικά σε σχέση με την ευρεία διατύπωση («any person») του προηγούμενου επιμέρους δικαιώματος. Ο δικονομικός αυτός περιορισμός της ικανότητας διαδίκου έγκειται στο ότι πλέον νομιμοποιείται να ελέγξει την τήρηση του άρθρου 6 «το ενδιαφερόμενο κοινό», το οποίο πρέπει να αποδείξει είτε ότι έχει έννομο συμφέρον είτε βλάβη όταν προβλέπεται από την εκάστοτε διοικητική δικονομία ή διαδικασία. Αντίβαρο σε αυτόν τον περιορισμό αποτελεί ο ερμηνευτικός κανόνας που προβλέπει ότι η ερμηνεία των δύο αυτών προϋποθέσεων θα πρέπει να είναι προσανατολισμένος στην γενική ρήτρα της ευρείας πρόσβασης του ενδιαφερομένου κοινού στη δικαιοσύνη¹⁰¹. Επιπροσθέτως, όπως και στην αρχή της σύμβασης, έτσι και στη διάταξη αυτή, επιβεβαιώνεται το τεκμήριο των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. ως προς το έννομο συμφέρον και τη βλάβη, που τελεί όμως υπό την αίρεση της πλήρωσης των προϋποθέσεων της εθνικής νομοθεσίας.

Το τρίτο διαδικαστικό δικαίωμα της παραγράφου 3 του άρθρου 9¹⁰² αποτελεί μια πραγματική καινοτομία που διευρύνει επί του πρακτέου την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, παρεκκλίνοντας από τις παραβάσεις που προκύπτουν από τις συμβατικές υποχρεώσεις, για κάθε παράβαση της εθνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας των Σ.Μ. . Ως προς τον φορέα του εν λόγω δικαιώματος, αυτό είναι αρκετά διευρυμένος αφού νομιμοποιούνται τα μέλη του κοινού, χωρίς να θεσπίζεται ειδικώς κάποιος περιορισμός για την ικανότητα διαδίκου (*locus standi*) αλλά επαφίεται στην υπάρχουσα νομοθεσία, εφόσον ορίζει κάποιον περιορισμό. Η εν λόγω διάταξη δεν υποχρεώνει τα Σ.Μ. να θεσπίσουν μία λαϊκή αγωγή (*actio popularis*), καθώς αυτά έχουν τη διακριτική ευχέρεια να επιβάλουν δικονομικούς περιορισμούς¹⁰³. Εκτός αυτού, το αντικείμενο δικαστικού ή διοικητικού ελέγχου αφορά τις πράξεις και τις

όμως, ουδεμία αμφιβολία για τη νομική δεσμευτικότητά τους εγείρει, ενώ θα μπορούσε κανείς να αναζητήσει δικαστική προστασία σε συνάρτηση με τις δύο συγκεκριμένες διατάξεις από την πρόβλεψη της παραγράφου 3 του άρθρου 9 της Σύμβασης.

¹⁰¹ Βλ. εδάφιο γ', παρ. 2 του Άρθρου 9 της Σύμβασης: «What constitutes a sufficient interest and impairment of a right shall be determined in accordance with the requirements of national law and consistently with the **objective of giving the public concerned wide access to justice within the scope of this Convention**».

¹⁰² « *In addition and without prejudice to the review procedures referred to in paragraphs 1 and 2 above, each Party shall ensure that, where they meet the criteria, if any, laid down in its national law, members of the public have access to administrative or judicial procedures to challenge acts and omissions by private persons and public authorities which contravene provisions of its national law relating to the environment*».

¹⁰³ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 1, 2014, σελ. 105, όπ. π., σημ 96.

παραλείψεις (ουσιαστικού ή/και δικονομικού περιεχομένου) όχι μόνο των δημοσίων οργάνων, αλλά και των ιδιωτών, γεγονός που έχει ουσιαστική σημασία για την διευρυμένη και αποτελεσματική προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος, καθότι συνήθως η δράση του ιδιωτικού παράγοντα επιδρά στο τελευταίο.

Τα τρία ανωτέρω επιμέρους δικαιώματα συμπληρώνονται με τις διατάξεις των παραγράφων 4 και 5 ώστε να υπάρχει ένα ολοκληρωμένο σύστημα δικαστικής προστασίας. Ειδικότερα, στην παράγραφο 4 του άρθρου 9 της Σύμβασης¹⁰⁴ τίθενται έξι (6) προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τα ένδικα βοηθήματα που παρέχονται στα δικαιούμενα πρόσωπα. Οι ιδιότητες αυτές αφορούν τον επαρκή, αποτελεσματικό, δίκαιο, εύλογο, έγκαιρο και προσιτό οικονομικό χαρακτήρα των παρεχόμενων βοηθημάτων και επί της ουσίας αποτελούν αόριστες νομικές έννοιες, οι οποίες εξειδικεύονται για κάθε ξεχωριστή υπόθεση από τον δικάζων δικαστή (forum). Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι συμπεριλαμβάνεται και η προσωρινή δικαστική προστασία (injunctive relief) στα διαθέσιμα ένδικα βοηθήματα. Το ακόλουθο άρθρο¹⁰⁵ θέτει ακόμη δύο γενικές υποχρεώσεις των Σ.Μ., χωρίς όμως να έχουν και οι δύο τον ίδιο βαθμό «υποχρεωτικότητας»¹⁰⁶. Η πρώτη, η οποία αποτελεί σαφώς από τη διατύπωση νομική δέσμευση προς τα Σ.Μ. (“shall ensure”), αφορά την πρόσβαση του κοινού σε εκείνες τις πληροφορίες σχετικά με τις δικαστηριακές και διοικητικές διαδικασίες ελέγχου. Συνεπώς, δεν αρκεί τα Σ.Μ. να έχουν εγκαταστήσει τους δικαστικούς μηχανισμούς με τις ανάλογες προϋποθέσεις, αλλά θα πρέπει με θετικές ενέργειες να τους καθιστούν γνωστούς στο ευρύτερο κοινό. Αντίθετα, η εγκαθίδρυση ενός μηχανισμού άρσης των οικονομικών (και όχι μόνο) εμποδίων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, δεν ρυθμίζεται με την ίδια αυστηρή νομική ορολογία (“consider”). Δίδεται, λοιπόν, και με τις δύο τελευταίες αυτές παραγράφους ένα άρτιο δομημένο πλέγμα προϋποθέσεων δικαστικής προστασίας, όπως αυτή αρμόζει για οποιοδήποτε ζήτημα δικαστηριακής επίλυσης διαφορών, και όχι μόνο για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, ολοκληρώνοντας έτσι τη σύνθεση του πολυδιάστατου δικαιώματος

---

¹⁰⁴ «In addition and without prejudice to paragraph 1 above, the procedures referred to in paragraphs 1, 2 and 3 above shall provide adequate and effective remedies, including injunctive relief as appropriate, and be fair, equitable, timely and not prohibitively expensive. Decisions under this article shall be given or recorded in writing. Decisions of courts, and whenever possible of other bodies, shall be publicly accessible.».

¹⁰⁵ Βλ. παρ 5 του Άρθρου 9 της Σύμβασης: «In order to further the effectiveness of the provisions of this article, each Party shall ensure that information is provided to the public on access to administrative and judicial review procedures and shall consider the establishment of appropriate assistance mechanisms to remove or reduce financial and other barriers to access to justice.».

¹⁰⁶ Βλ. Βλ. Hedemann-Robinson, M, Part 1, 2014, σελ. 105, όπ. π., σημ 96.

πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα.

1.3.5 Ο ρόλος της Επιτροπής Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άαρχους

Η ίδρυση της Επιτροπής Συμμόρφωσης στα πλαίσια της διάταξης του άρθρου 15 της Σύμβασης¹⁰⁷ δυνάμει της απόφασης I/7¹⁰⁸ που υιοθετήθηκε στην πρώτη Σύνοδο των Μερών το 2002 αποτελεί το επιστέγασμα του υπό εξέταση πρωτοποριακού περιφερειακού καθεστώτος της Σύμβασης του Άαρχους. Με οδηγό την αποτελεσματική προώθηση όλων των αρχών της Σύμβασης ο μηχανισμός αυτός συμμόρφωσης διαφέρει σημαντικά από την ακολουθούμενη πρακτική στις λοιπές περιβαλλοντικές Συμβάσεις. Η δυναμική της Επιτροπής Συμμόρφωσης, όπως φαίνεται και από το λεκτικό της διάταξης του άρθρου 15, συνίσταται στη συνεργατική προσέγγιση του ελέγχου της συμμόρφωσης, η οποία οικοδομείται με την συναίνεση, δηλαδή την μη προβολή αντίρρησης, και την απομάκρυνση από τις παραδοσιακές μεθόδους αντιπαράθεσης¹⁰⁹. Η δικαιολογητική βάση αυτής της προσέγγισης υποστηρίζεται ότι είναι ότι τα μέρη συνήθως αδυνατούν να τηρήσουν τις υποχρεώσεις τους λόγω της έλλειψης πόρων, της ατελούς εσωτερικής έννομης τάξης ή απρόσμενων περιστάσεων¹¹⁰ και σε καμία περίπτωση λόγω ηθελημένης βούλησης καθώς στις περιβαλλοντικές συμφωνίες τα κράτη έχουν την πρόθεση να αναλαμβάνουν για να τηρούν τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από τις συνθήκες για την εξυπηρέτηση της προστασίας του περιβάλλοντος.

Η ενεργοποίηση της διαδικασίας ελέγχου της συμμόρφωσης κάποιου συμβαλλόμενου μέρους μπορεί να πραγματοποιηθεί με τέσσερις τρόπους, ήτοι κατόπιν υποβολής αίτησης είτε από άλλο συμβαλλόμενο μέρος¹¹¹, είτε από το ίδιο το

---

¹⁰⁷ «Η Σύνοδος των Μερών καθορίζει, βάσει συναίνεσης, προαιρετικές ρυθμίσεις, συμβουλευτικού, μη κατ' αντιπαράθεση και μη δικαστικού χαρακτήρα για την εξέταση της συμμόρφωσης προς τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης. Οι ρυθμίσεις αυτές προβλέπουν κατάλληλη συμμετοχή του κοινού και δύνανται να περιλαμβάνουν την επιλογή να εξετάζονται ανακοινώσεις από το κοινό επί θεμάτων που σχετίζονται με την παρούσα Σύμβαση».

¹⁰⁸ Βλ. το πλήρες κείμενο στην κάτωθι ιστοσελίδα :

<http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/mop1/ece.mp.pp.2.add.8.e.pdf>

¹⁰⁹ Αναφέρονται ακροθιγώς τα παραδοσιακά μέσα επίλυσης των συγκρούσεων: η διαιτησία, η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, τα αντίμετρα.

¹¹⁰ Βλ. Koester, V., The Compliance Committee of the Aarhus Convention-An overview of procedures and jurisprudence. *Environmental Policy and Law*, Vol. 37, Issue2, 2007, σελ. 95, Ο συγκεκριμένος συγγραφέας διατέλεσε Πρόεδρος της Επιτροπής Συμμόρφωσης από το 2002 έως το 2011.

¹¹¹ Μέχρι σήμερα, μία (1) φορά έχει υποβληθεί αίτηση από άλλο συμβαλλόμενο κράτος, την Ρουμανία κατά της Ουκρανίας, (Απόφαση ACCC/C/2004/03). Διαθέσιμο όλο το υλικό : <http://www.unece.org/environmental-policy/treaties/public-participation/aarhus-convention/envpftwg/envppcc/envpps submissions/ukraine-2004.html>

μέρος για τη δική του συμμόρφωση¹¹², είτε μέσω αναφορών της γραμματείας¹¹³. Ο τέταρτος τρόπος, με τον οποίο το κοινό δύναται όχι μόνο να υποβάλει διαβιβάσεις (communications) για τη συμμόρφωση των Κρατών-Μερών απευθείας στην εν λόγω Επιτροπή αλλά και να τις υποστηρίξει γραπτώς και προφορικά, αποτελεί την προστιθέμενη αξία του συγκεκριμένου μηχανισμού συμμόρφωσης. Η δυνατότητα αυτή αποτελεί μια σημαντική πρωτοτυπία για το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος¹¹⁴ καθώς οι πολίτες λαμβάνουν το βήμα ενώπιον αυτού του σώματος ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων, οι οποίοι εξετάζουν την ουσία της κάθε υπόθεσης. Συνεπώς, πρόκειται για μία εν τοις πράγμασι έκφραση της συμμετοχικής δημοκρατίας καθώς οι ιδιώτες δύνανται να προκαλέσουν τον έλεγχο τήρησης των αναλειφθέντων υποχρεώσεων από τα κατεξοχήν υποκείμενα του Δ.Δ., δηλαδή τα συμβαλλόμενα Κράτη-Μέρη, τόσο στο εσωτερικό τους όσο και σε διεθνές επίπεδο¹¹⁵. Κατά συντριπτική πλειοψηφία, τα αιτήματα ενώπιον της Επιτροπής προέρχονται από το κοινό, και κυρίως από τις Μ.Κ.Ο.¹¹⁶

Παρόλο που η Επιτροπή δεν έχει αποφασιστικό ρόλο καθώς δεν εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, ο ρόλος της είναι σημαντικός¹¹⁷ καθότι τα συμπεράσματα

---

¹¹² Μέχρι σήμερα, κανένα Σ.Μ. δεν έχει ζητήσει τον έλεγχο της δικής του συμμόρφωσης οικειοθελώς από την Επιτροπή Συμμόρφωσης.

¹¹³ Εν προκειμένω, η Γραμματεία διαδραματίζει και έναν πιο ουσιαστικό ρόλο, εκτός από τα διεκπεραιωτικά καθήκοντά της, ελέγχοντας τη συμμόρφωση των μερών μέσα από τις υποβαλλόμενες σε αυτήν εκθέσεις, έχοντας τη δυνατότητα να αιτηθεί περαιτέρω πληροφορίες- διευκρινήσεις από τα μέρη. Μέχρι σήμερα δεν έχει υποβληθεί καμία τέτοια αναφορά κατά Μέρους από την Γραμματεία. Βλ. παράγραφο 17 του Παραρτήματος της απόφασης I/7 της 1^{ης} Συνόδου των Μερών.

¹¹⁴ Βλ. Sands, P. & Peel, J., 2012, σελ. 166, όπ. π., σημ. 19.

¹¹⁵ Βλ. Kravchenko, S. The Aarhus Convention and Innovations in compliance with multilateral environmental agreements. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 18, Issue 1, 2007, σελ. 1-50.

¹¹⁶ Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία τον Ιανουάριο του 2014 από τις 96 συνολικά διαβιβάσεις προς την Επιτροπή το 59% προέρχεται από ΜΚΟ, το 27% από μεμονωμένα άτομα, το 4% από γκρουπ ΜΚΟ, το 6% από γκρουπ πολιτών. Από το 2008 υπήρξε κατακόρυφη αύξηση των διαβιβάσεων, ενώ μέσα στο 2014 υποβλήθηκαν 5 καινούργιες (κατά της Ε.Ε. του Η.Β. και άλλων). Το μεγαλύτερο αριθμό (17) διαβιβάσεων για τη συμμόρφωση συγκεντρώνει το Ηνωμένο Βασίλειο. Περισσότερα στοιχεία διαθέσιμα: <http://www.unece.org/env/pp/cc.html>

¹¹⁷ Για παράδειγμα, η Επιτροπή Συμμόρφωσης εξέδωσε την αρνητική έκθεση με αριθμό ACCC/C/2008/32 (14.4.2011) σχετικά με την εφαρμογή του Άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης από την Ε.Ε., κατόπιν αναφορών από περιβαλλοντικές ΜΚΟ για την αδυναμία ενεργητικής νομομοποίησής τους ενώπιον του Δ.Ε.Ε.. Για περισσότερα σχετικά με την εν λόγω απόφαση και τις συστάσεις της Επιτροπής και τα επιχειρήματα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής βλ. Γκιζάρη-Ξανθοπούλου, Αν., *Η Συμβολή των Ιδιωτών στην Επιβολή του Περιβαλλοντικού Δικαίου της Ε.Ε.*, εκδ. Σάκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 120-124. Η εν λόγω υπόθεση είναι μέχρι σήμερα εκκρεμής λόγω πρόσφατων νομολογιακών εξελίξεων (Για την μέχρι 23.4.2015 επικοινωνία μεταξύ της Επιτροπής Συμμόρφωσης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικά με την ACCC/C/2008/32 βλ: <http://www.unece.org/env/pp/compliance/Compliancecommittee/32TableEC.html>. Βλ. επίσης την επιστολή του European Environmental Bureau προς τον Αντιπρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και προς διάφορους Επιτρόπους για την ανάγκη υιοθέτησης οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη ως εργαλείο για την καλύτερη επιβολή, [\[36\]](http://www.eeb.org/?LinkServID=2740BDBA-5056-B741-</p></div><div data-bbox=)

στα οποία καταλήγει μετά από τον έλεγχο της κάθε υπόθεσης, λαμβάνουν τελικώς την μορφή εισήγησης, η οποία υποβάλλεται ενώπιον της Συνόδου των Μερών, ήτοι το καθ' ύλην αρμόδιο όργανο με αποφασιστικές αρμοδιότητες. Έτσι, η κανονιστική ισχύς των αποφάσεων της Επιτροπής, κατόπιν και της επικύρωσής τους από τη Σύνοδο των Μερών, ενισχύεται σημαντικά ώστε οι αποφάσεις αυτές να θεωρούνται έγκυρη πηγή ερμηνείας της Σύμβασης κατά το διεθνές δίκαιο¹¹⁸. Επιπλέον, οι αποφάσεις της Επιτροπής επί των ποικίλων ζητημάτων που τίθενται ενώπιόν της, οικοδομούν τις κατάλληλες προδιαγραφές για τη διαμόρφωση ενός σώματος «νομολογίας»¹¹⁹ στον τρόπο ερμηνείας της Σύμβασης, καθώς σε ευρωπαϊκό τουλάχιστον επίπεδο έχουν αποτελέσει σημείο αναφοράς κατά την έκδοση αποφάσεων¹²⁰.

1.4 Συμπεράσματα

Η Σύμβαση του Άαρχους, αποτελεί μια ρηξικέλευθη περιβαλλοντική συμφωνία, με την οποία οι ιδιώτες αποκτούν συγκεκριμένα διαδικαστικά δικαιώματα (πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα), τα οποία κατατείνουν στην ουσιαστική ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών σε ζητήματα περιβαλλοντικής σημασίας. Επηρεασμένη κυρίως από τη Διακήρυξη του Ρίο (1992), η εν λόγω Σύμβαση εν τοις πράγμασι καθιστά νομικά δεσμευτική την Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο, εξειδικεύοντάς την ιδιαίτερα ικανοποιητικά. Εκτός από τις καθαυτές ρυθμίσεις που εισάγει η σχολιαζόμενη στην παρούσα εργασία Σύμβαση, το ίδιο το συμβατικό καθεστώς της ενισχύει τη συμμετοχή του κοινού σε αυτό, καθώς οι ιδιώτες δύνανται να υποβάλλουν αναφορά ενώπιον της Επιτροπής Συμμόρφωσης για τη συμμόρφωση κάποιου Σ.Μ., δυνατότητα που αποτελεί ομολογουμένως σημαντική καινοτομία για τα συμβατικά καθεστάτα έτερων διεθνών συμβάσεων. Συμπερασματικά, η Σύμβαση του Άαρχους δημιουργεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο

[DBC0F2A828DD5718&showMeta=0&aa](#)).

¹¹⁸ Βλ. Hedemann-Robinson, M, Part 1, 2014, σελ. 109, όπ. π., σημ. 96, καθώς και Ebbesson, J., Access to Justice at the National Level: Impact of the Aarhus Convention and the EU law (Ch.9) in Pallemarts, M., *The Aarhus Convention at ten: Interactions and tension between conventional international law and EU environmental Law*, Europa Law Publishing, 2011, σελ. 251.

¹¹⁹ Βλ. Λιάσκα, Αιμ., Η Επιτροπή Συμμόρφωσης στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, 4/2011, σελ. 609.

¹²⁰ Βλ. Σχόλια της Γενικής Εισαγγελέως Kokott στην πρόταση σχετικά με την υπόθεση C-260/11 (Edwards), σκέψεις 8, 36, 38.

για την εμπέδωση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας όχι μόνο μέσα από τις αδιαμφισβήτητα πρωτοπόμενες διατάξεις για τα διαδικαστικά δικαιώματα, αλλά ακόμα και από τον ίδιο τον *modus operandi* των θεσμικών οργάνων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ (2^ο) : ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

2.1. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, το πρωταρχικό δικαίωμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο, ήδη από τα αρχικά στάδια, το οποίο θεωρείται ότι απορρέει από την αρχή του κράτους δικαίου (Rule of Law)¹²¹. Ακολούθως, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹²² συνέβαλε αποφασιστικά στο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στην ενωσιακή έννομη τάξη, αφού, όχι μόνο κατηγοριοποιήθηκαν οι γενικές αρχές της Ε.Ε, της Ε.Σ.Δ.Α., και της νομολογίας του Δ.Ε.Ε¹²³ και του Ε.Δ.Δ.Α.¹²⁴, αλλά επιπλέον κατέστη σαφής η σχέση μεταξύ των ευρωπαϊκών θεμελιωδών δικαιωμάτων με τις ελάχιστες προδιαγραφές των συναφών αρχών του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹²⁵.

Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας στην ενωσιακή έννομη τάξη κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 (παρ. 1 εδ. β΄) της ΣΕ.Ε., όπου ορίζεται ότι τα Κ.Μ. καθορίζουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται

¹²¹ Βλ. Harlow, C. Access to Justice as a Human Right: The European Convention and the European Union, in Alston, P., Bustelo, M. & Heenan, J., *The EU and Human Rights*, Oxford University Press, 1999, σελ. 188.

¹²² Βλ. το Άρθρο 47 με τίτλο **Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου**: «Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα **πραγματικής προσφυγής** ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του **δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας**, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του. Σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται δικαστική αρωγή, εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη.». Ο εν λόγω Χάρτης ανακηρύχθηκε επίσημα στη Νίκαια το 2000 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Το 2009, κατέστη νομικά δεσμευτικό κείμενο, ισότιμο με τις συνθήκες, με τη Συνθήκη της Λισαβώνας. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EL:PDF>.

¹²³ Με την ενσωμάτωση της σχετικής νομολογίας του Δ.Ε.Ε. στο Χάρτη δεν επιδιώχθηκε η τροποποίηση του συστήματος δικαστικού ελέγχου που προβλέπεται στις Συνθήκες, και ιδίως των κανόνων που διέπουν το παραδεκτό των απ' ευθείας προσφυγών ενώπιον του Δ.Ε.Ε..

¹²⁴ Αναφορικά με το τρίτο εδάφιο του Χάρτη, κατά τη νομολογία του ΕΔΑΔ, τα Κράτη οφείλουν να προβλέπουν νομική αρωγή καθώς η έλλειψή της θα καθιστούσε απρόσφορο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη (Ε.Δ.Δ.Α. της 9ης Οκτωβρίου 1979, Airey κατά Ιρλανδίας, σειρά Α, τόμος 32, σελ. 11).

¹²⁵ Βλ. Ward, An., Access to Justice, in Peers, St. & Ward, An., *The European Union Charter of Fundamental Rights*, Hart Publishing, Oxford-UK, 2004, σελ. 140.

η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης. Με την Συνθήκη της Λισαβώνας¹²⁶, καθορίστηκαν ελαστικότερες προϋποθέσεις για το παραδεκτό των προσφυγών των ιδιωτών (φυσικών και νομικών προσώπων) ενώπιον του Δ.Ε.Ε. κατά **κανονιστικών πράξεων** των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ε.Ε., εφόσον αυτές οι πράξεις τους αφορούν άμεσα και δεν προβλέπουν εκτελεστικά μέτρα, και επομένως δεν απαιτείται οι ιδιώτες να αποδεικνύουν ότι η προσβαλλομένη πράξη τους αφορά ατομικά¹²⁷. Το ποια πράξη είναι κανονιστική καθορίζεται ερμηνευτικώς από το Δ.Ε.Ε., το οποίο όρισε ότι κανονιστικές πράξεις είναι όλες οι πράξεις γενικής εφαρμογής πλην των νομοθετικών¹²⁸, διευρύνοντας σημαντικά το υλικό αντικείμενο των προσβαλλομένων πράξεων. Αφού πρώτα διασφαλισθεί η πραγματική δυνατότητα των ιδιωτών να προσφύγουν στη δικαιοσύνη, ο εθνικός δικαστής οφείλει να εφαρμόσει και τεθημένο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος είτε μέσω της αρχής της άμεσης ισχύς είτε μέσω της σύμφωνης με το συγκεκριμένο ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας είτε μέσω του δόγματος της κρατικής ευθύνης για παραβάσεις του¹²⁹. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διασφάλιση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, αφορά την πρόσβαση των πολιτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Αντίθετα, η πρόσβαση των πολιτών ενώπιον των ενωσιακών δικαστηρίων απαιτεί την πλήρωση αρκετών προϋποθέσεων, καθιστώντας την εν τέλει αρκετά περιορισμένη¹³⁰.

2.2 Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος πριν την υπογραφή της Σύμβασης του Άαρχους (Πολιτικό Πεδίο Αναφοράς, Συνθήκες, Οδηγίες)

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μέχρι σήμερα πρωτοπόρο στην εμπέδωση και την ανάπτυξη του περιβαλλοντικού δικαίου τόσο μέσα την πολιτική βούληση των Κρατών- Μελών (στο εξής Κ.Μ.) όσο και από τις συνθήκες της και από το παράγωγο δίκαιό της. Τα πρώτα βήματα στο πολιτικό επίπεδο της Ε.Ε. αναφορικά με τη σύνδεση της ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος, έγιναν στη Διάσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Παρίσι (Οκτώβριος 1972), με την υιοθέτηση της

¹²⁶ Βλ. εδ. 4 του Άρθρου 263 ΣΛΕ.Ε. .

¹²⁷ Χριστιανός, Β. & Περάκης, Μ., *Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη συνθήκη της Λισαβώνας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 244.

¹²⁸ Βλ. Υπόθεση της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2011, T 18/10 Inuit Tapiriit Kanatami a.o.

¹²⁹ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., *European Environmental Law*, (4th Ed.) European Law Publishing, 2012, σελ. 183-228.

¹³⁰ Κανελλόπουλος, Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης : η Συνθήκη της Λισαβώνας*, εκδ. Σάκκουλας Αθήνα, Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 348-349

διακήρυξης¹³¹, ενώ ταυτόχρονα το Συμβούλιο υπογράμμισε την αξία της Ευρωπαϊκής Περιβαλλοντικής Πολιτικής¹³². Κατόπιν αυτής της πολιτικής βούλησης, ένα χρόνο αργότερα, υιοθετήθηκε το 1^ο Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Δράσης (E.A.P)¹³³, βασισμένο στην αρχή της «πρόληψης» και την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»¹³⁴, ενώ μέχρι και πριν την σύναψη της Συνθήκης του Άαρχους ακολούθησαν άλλα τέσσερα (4) προγράμματα, από τα οποία το 5^ο Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Δράσης (1993-2000)¹³⁵ αποτυπώνει την πολιτική δέσμευση για πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε εθνικό επίπεδο¹³⁶. Σε μεταγενέστερη Ανακοίνωση¹³⁷ για την εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος, η Επιτροπή πρότεινε την αλλαγή πολιτικής σε σχέση με την ικανότητα διαδίκου (legal standing) προκειμένου οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. να δικαιούνται να συμμετέχουν ενεργά στην επιβολή του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου¹³⁸.

Σε επίπεδο πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου, η πρώτη αναφορά στο περιβάλλον απαντάται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και συγκεκριμένα στα Άρθρα 2¹³⁹ και 3¹⁴⁰ της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου ρητά υπήρξε σύζευξη

---

¹³¹ Βλ. παρ. 3 της Δήλωσης: «*Economic expansion is not an end in itself. Its first aim should be to enable disparities in living conditions to be reduced. It must take place with the participation of all the social partners. It should result in an improvement in the quality of life as well as in standards of living. As befits the genius of Europe, particular attention will be given to intangible values and to protecting the environment, so that progress may really be put at the service of mankind*», http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901/publishable_en.pdf.

¹³² Βλ. Bulletin, EC 1972, No 10, <http://aei.pitt.edu/56272/1/BUL090.pdf>.

¹³³ Βλ. OJ 1973 C 112/1. Το 1^ο Σχέδιο Δράσης περιελάμβανε τρεις άξονες δράσης: δράση για τη μείωση και αποτροπή της μόλυνσης και του θορύβου, δράση για τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και δράση στους διεθνείς οργανισμούς. Αναφορά επίσης σε υψηλό πολιτικό επίπεδο σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος έγινε στη Διακήρυξη του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων την 22 Νοεμβρίου 1973, ενώ την ίδια χρονιά ιδρύθηκε η επιτροπή Περιβάλλοντος {Environment Directorate General of the European Commission ('DG Environment')} με σκοπό να προστατεύει, να διατηρήσει και να βελτιώσει το περιβάλλον της Ευρώπης για τις παρούσες και τις μελλοντικές γενεές.

¹³⁴ Βλ. Baker, R. *Environmental Law and Policy in the European Union and the United States*, Praeger Publishers, 1997, σελ. 81.

¹³⁵ Βλ. OJ 1993 C 138/5. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα, με σαφή επιρροή από τη Διακήρυξη του Ρίο (1992), αποσκοπούσε στην ανάμειξη όλων των παραγόντων της κοινωνίας (δημόσιες αρχές, δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις, ευρύ κοινό) υπό το πνεύμα της κοινής ευθύνης για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης¹³⁵, καθώς, μεταξύ άλλων, υιοθέτησε τη στρατηγική δράση για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, <http://ec.europa.eu/environment/archives/newprg/env-act5/pdf/5eap.pdf>.

¹³⁶ Βλ. Κεφάλαιο 9 του 5^{ου} Προγράμματος: «*Individuals and public interest groups should have practicable access to the courts in order to ensure that their legitimate interests are protected and that prescribed environmental measures are effectively enforced and illegal practices stopped*».

¹³⁷ Βλ. COM(96) 500 Commission Communication Implementing Community Environmental Law.

¹³⁸ Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο στήριξαν την πρόταση της Επιτροπής. Βλ. Ψήφισμα Ε.Σ OJ 1997 C 321/1 και Ψήφισμα Ε. Κοιν. OJ 1997 C 167/92.

¹³⁹ Βλ. Άρθρο 2 της Συνθήκης του Μάαστριχτ: «*to promote, throughout the Community, of a*

στις πολιτικές ανάπτυξης με αυτές του περιβάλλοντος, καθώς τέθηκαν συγκεκριμένοι στόχοι με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος¹⁴¹. Με την επακόλουθη Συνθήκη του Άμστερνταμ¹⁴² διευκρινίστηκε περαιτέρω το άρθρο 2 της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Σήμερα, ενόσω βρίσκεται σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας, το περιβάλλον έχει αναδειχθεί σε ξεχωριστό πεδίο δράσης της Ένωσης με πολυσχιδείς εκφάνσεις προστασίας. Συγκεκριμένα, στα άρθρα 191 έως 193 του κεφαλαίου XX της ΣΛΕ.Ε. καθορίζονται ρητώς οι τομείς προστασίας, ενώ με την εν λόγω Συνθήκη επήλθε επέκταση της περιβαλλοντικής προστασίας και σε άλλους τομείς, όπως το κλίμα και τα ζώα¹⁴³. Αναφορικά δε, με το παράγωγο ευρωπαϊκό δίκαιο, από τη δεκαετία του 1970 και εντεύθεν, κατόπιν και της διακήρυξης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του 1972, η Ε.Ε. υιοθέτησε αρκετές οδηγίες¹⁴⁴, οι οποίες έχουν περιβαλλοντική «χροιά». Σχετικές, όμως, με τους βασικούς πυλώνες της Σύμβασης του Άαρχους είναι η Οδηγία 90/313 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹⁴⁵ για την ελεύθερη πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία και η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ¹⁴⁶ για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε συγκεκριμένα δημόσια και ιδιωτικά έργα. Η τελευταία μάλιστα, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα νομοθετήματα της Ε.Ε με το οποίο εισήχθη στην ενωσιακή έννομη τάξη το νομικό εργαλείο της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων για έργα και δραστηριότητες που επηρεάζουν άμεσα το περιβάλλον¹⁴⁷.

---

harmonious and balances development of economic activities, sustainable and non-inflationary growth respecting the environment».

¹⁴⁰ Βλ. περίπτωση κ' του Άρθρου 3 της Συνθήκης του Μάαστριχτ: «*a policy in the sphere of the environment*».

¹⁴¹ Βλ. Άρθρα 130r, 130s, 130t, 100a(3),100a (4) της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Τα αντίστοιχα άρθρα στη ΣΛΕ.Ε. είναι: 191, 192, 193, 114 (3), 114 (4). Ωστόσο, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει στις ευρωπαϊκές συνθήκες αποτυπωμένος ορισμός της έννοιας του περιβάλλοντος.

¹⁴² ΟJ 1997 C 340/01.

¹⁴³ Βλ. Χριστιανός, Β. & Περάκης, 2010, σελ. 197, όπ. π., σημ. 126.

¹⁴⁴ Χαρακτηριστικά παραδείγματα οδηγιών είναι: Οδ. 73/404, Οδ. 78/319, Οδ. 78/1015, Οδ. 82/501, Οδ. 84/360, Οδ. 85/210. Οι εν λόγω οδηγίες υιοθετήθηκαν δυνάμει του άρθρου 100 («*The Council, acting by means of a unanimous vote on a proposal of the Commission, shall issue directives for the approximation of such legislative and administrative provisions of the Member States as have a direct incidence on the establishment or functioning of the Common Market*») ή και του άρθρου 235 («*If any action by the Community appears necessary to achieve, in the functioning of the Common Market, one of the aims of the Community in cases where this Treaty has not provided for the requisite powers of action, the Council, acting by means of a unanimous vote on a proposal of the Commission and after the Assembly has been consulted, shall enact the appropriate provisions*») της τότε Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (1957).

¹⁴⁵ Βλ. ΕΕ L 158/56, 23.06.1990.

¹⁴⁶ Βλ. ΕΕ L 175/28, 05.07.985.

¹⁴⁷ Βλ. Καραγεώργου, Β., Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2013, σελ. 203.

2.3 Η υιοθέτηση παράγωγου κοινοτικού δικαίου για την εφαρμογή του Άρθρου 9 της Σύμβασης Άρχους σε επίπεδο κρατών μελών

Το 1998, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέγραψε τη Σύμβαση του Άρχους εκ μέρους της Ε.Ε., ενώ η επικύρωση έλαβε χώρα το έτος 2005¹⁴⁸, ήτοι δύο έτη αφότου η Ε.Ε. είχε εκδώσει δύο σημαντικές οδηγίες για την ενσωμάτωση στην ενωσιακή έννομη τάξη του 1^{ου} Πυλώνα της Σύμβασης για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση¹⁴⁹ και του 2^{ου} Πυλώνα για την συμμετοχή του κοινού σε έργα με αντίκτυπο στο περιβάλλον¹⁵⁰. Αναφορικά δε, με το απορρέον από τους δύο πρώτους πυλώνες της Σύμβασης δικαίωμα δικαστικής προστασίας (Άρθρο 9), τέτοιες διατάξεις συμπεριλήφθηκαν σε όλα τα σημαντικά νομοθετήματα περιβαλλοντικής σημασίας, τόσο πριν την επικύρωση της Σύμβασης όσο και μετέπειτα.

2.3.1 Η ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 1 της Σύμβασης του Άρχους

Η Οδηγία 2003/4/EK για την περιβαλλοντική πληροφόρηση

Η συγκεκριμένη οδηγία¹⁵¹, με την οποία καταργήθηκε η αμέσως συναφής οδηγία για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση¹⁵², αποτέλεσε το πρώτο νομοθέτημα που υιοθέτησε η Ε.Ε. προκειμένου να εφαρμόσει τον 1^ο Πυλώνα της Σύμβασης του Άρχους, νωρίτερα από την επικύρωσή της, κατοχυρώνοντας ταυτόχρονα το διαδικαστικό δικαίωμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περίπτωση άρνησης χορήγησης αιτηθείσας περιβαλλοντικής πληροφορίας. Αποτελεί ουσιαστικά ένα συγκερασμό μεταξύ της νομολογίας του Δ.Ε.Ε. αναφορικά με την Οδηγία 90/313/EOK και της επέκτασης του δικαιώματος της πρόσβασης σε τέτοια πληροφόρηση¹⁵³, κατά επιταγή και της Σύμβασης.

Αναλυτικότερα, με την Οδηγία 2003/4/EK κατοχυρώθηκε το δικαίωμα

---

¹⁴⁸ Βλ. Απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 17^{ης} Φεβρουαρίου 2005, 2005/370/EC (EE L 17.5.2005 124/1).

¹⁴⁹ Βλ. κατωτέρω κεφάλαιο 2.3.1.

¹⁵⁰ Βλ. κατωτέρω κεφάλαιο 2.3.2.

¹⁵¹ Βλ. ΟΔΗΓΙΑ 2003/4/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Ιανουαρίου 2003 για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/EOK του Συμβουλίου (OJ 2003 L 41/26), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0004&qid=1429736827285&from=EN>

¹⁵² Βλ. OJ 1990 L 158/57. Η συγκεκριμένη οδηγία προωθήθηκε από το 4^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον προκειμένου να βελτιωθεί η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31990L0313&from=EL>

¹⁵³ Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 369, όπ. π., σημ. 128.

διοικητικής και δικαστικής προσφυγής¹⁵⁴, αναφορικά με ζητήματα της πρόσβασης του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, όπως προβλέπει η παρ. 1 του Άρθρου 9 της Σύμβασης. Το πρώτο διαδικαστικό δικαίωμα¹⁵⁵ που κατοχυρώνεται είναι η προσφυγή του κοινού ενώπιον της αρμόδιας διοικητικής αρχής (είτε εκδούσας είτε ιεραρχικά ανώτερης) για την διοικητική επανεξέταση αίτησής του σχετικά με την παραβίαση των διατάξεων περί πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία. Με το δεύτερο διαδικαστικό δικαίωμα¹⁵⁶ κατοχυρώνεται η δυνατότητα προσφυγής των νομικών ή φυσικών προσώπων ενώπιον ανεξάρτητου δικαστηρίου για τον επανέλεγχο πράξεων ή παραλείψεων της δημόσιας αρχής σχετικά με τις περιβαλλοντικές πληροφορίες. Αν και στη διάταξη για την δικαστική προσφυγή δεν περιλαμβάνονται οι εγγυήσεις περί δίκαιης δίκης των Άρθρων 4 και 5 της Σύμβασης του Άρχου, αυτές συνάγονται ότι εφαρμόζονται και στην προκειμένη περίπτωση από την ρητή παραπομπή στο προοίμιο της Οδηγίας «περί συμβατότητας του ενωσιακού δικαίου με τη Σύμβαση»¹⁵⁷. Η εν λόγω Οδηγία, από τη μία πλευρά, είναι σημαντική καθότι, παρέχοντας στο κοινό δύο δικονομικά εργαλεία, ήτοι τη διοικητική και την δικαστική προσφυγή, διασφαλίζει πληρέστερα το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη¹⁵⁸ σε σχέση με την αντίστοιχη πρόβλεψη μόνο περί δικαστικής προσφυγής της παρ. 1 του Άρθρου 9 της Σύμβασης. Από την αντίπερα όχθη, τα Κ.Μ. κατά τη μεταφορά της συγκεκριμένης Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη έχουν σημαντική διακριτική ευχέρεια¹⁵⁹ καθότι δεν τίθενται ελάχιστα δικονομικά κριτήρια για τη ρύθμιση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, λαμβανομένης υπόψιν και της ευρείας

¹⁵⁴ Βλ. Άρθρο 6 της Οδηγίας 2003/4/EK.

¹⁵⁵ Βλ. παρ. 1 Άρθρου 6 της Οδηγίας 2003/4/EK: «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι ο αιτών, ο οποίος θεωρεί ότι η αίτησή του για παροχή πληροφοριών αγνοήθηκε, απορρίφθηκε αδικαιολόγητα (πλήρως ή εν μέρει), απαντήθηκε πλημμελώς ή δεν αντιμετωπίστηκε σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 3, 4 ή 5, έχει δικαίωμα να ασκεί προσφυγή για την επανεξέταση πράξεων ή παραλείψεων της οικείας δημόσιας αρχής από την ίδια ή άλλη δημόσια αρχή ή για διοικητική επανεξέταση από ανεξάρτητη και αμερόληπτη νομίμως συσταθείσα αρχή. Οι σχετικές διαδικασίες είναι ταχύρρυθμες και διεξάγονται ατελώς ή με περιορισμένο κόστος».

¹⁵⁶ Βλ. παρ. 2 Άρθρου 6 της Οδηγίας 2003/4/EK: «Πέραν της διαδικασίας προσφυγής η οποία αναφέρεται στην παράγραφο 1, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι ο αιτών έχει δικαίωμα να ασκεί προσφυγή ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης ανεξάρτητης και αμερόληπτης νομίμως συσταθείσας αρχής, στο πλαίσιο της οποίας μπορούν να επανεξετάζονται οι πράξεις ή παραλείψεις της οικείας δημόσιας αρχής, και της οποίας οι αποφάσεις μπορεί να γίνουν τελεσίδικες. Τα κράτη μέλη μπορούν επίσης να εξασφαλίζουν ότι οι τρίτοι οι οποίοι ενοχοποιούνται από τη δημοσιοποίηση πληροφοριών έχουν επίσης δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη».

¹⁵⁷ Βλ. No 5 του Προοιμίου της Οδηγίας, Hedemann-Robinson, M. EU Implementation of the Aarhus Convention's Third Pillar: Back to the Future over Access to Justice?-Part 2, *European Energy and Environmental Law Review*, Vol. 23, Issue 4, 2014, σελ. 152,

¹⁵⁸ Στην πρώτη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εφαρμογή της Οδηγίας 2003/4/EK δεν υπήρξε ανησυχία σχετικά με το πλαίσιο της πρόσβασης στη δικαιοσύνη. COM(2012)774 final.

¹⁵⁹ Βλ. Ryall, A., Implementation of the Aarhus Convention through Community Law, *Environmental Law Review*, Vol. 6, Issue 4, 2004, σελ. 276.

διατύπωσης της παρ. 4 του Άρθρου 9 της Σύμβασης.

2.3.2 Η ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 2 της Σύμβασης του Άρχου

2.3.2.1 Η Οδηγία 2011/92/Ε.Ε. για την Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Ε.Π.Ε.)

Η επικύρωση της Σύμβασης του Άρχου από την Ε.Ε. επέφερε σημαντικές αλλαγές στην αρχική Οδηγία 85/337/ΕΟΚ περί της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η οποία κωδικοποιήθηκε με την Οδηγία 2011/92/Ε.Ε., όπως αυτή τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2014/52/Ε.Ε.¹⁶⁰, καθώς προστέθηκε ειδική διάταξη¹⁶¹ που ρύθμιζε το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Η σημασία της κατοχύρωσης του εν λόγω διαδικαστικού δικαιώματος κατ' εφαρμογή του 2^{ου} Πυλώνα της Σύμβασης του Άρχου έγκειται στη διεύρυνση των προσώπων που μπορεί να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη (*locus standi*), στο αντικείμενο εφαρμογής του συγκεκριμένου δικαιώματος (*ratione materiae*) καθώς και στην έκταση προστασίας του εν λόγω δικαιώματος.

Αρχικώς, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 11 της Οδηγίας, τα Κ.Μ. πρέπει να διασφαλίζουν ότι το ενδιαφερόμενο κοινό¹⁶², το οποίο αποδειξεί και επικαλεστεί **είτε ότι έχει επαρκές συμφέρον¹⁶³**, είτε ότι **προσβάλλεται κάποιο δικαίωμά του¹⁶⁴**,

¹⁶⁰ OJ 2014 L 124/1. Η νέα οδηγία προσδιορίζει και αυξάνει τις υποχρεώσεις των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών και του κυρίου του έργου, χωρίς ωστόσο να επέρχονται σημαντικές αλλαγές. Συγκεκριμένα, ορίζεται η έννοια της Περιβαλλοντικής Εκτίμησης, λαμβάνονται υπόψη οι κίνδυνοι μεγάλων ατυχημάτων και οι καταστροφές (βλ. άρθρο 3 παρ. 2 Οδηγίας 2014/52), ενώ καθίσταται υποχρεωτική η αξιολόγηση των εναλλακτικών λύσεων. Να σημειωθεί ότι πολλές από τις νέες ρυθμίσεις της οδηγίας προβλέπονται ήδη από εθνικές νομοθεσίες (μεταξύ των οποίων και η ελληνική).

¹⁶¹ Το Άρθρο 10Α της Οδηγίας 2003/35 ΕΚ (OJ 2003 L 156/17), το οποίο κωδικοποιήθηκε στο άρθρο 11 της Οδηγίας 2011/92 ΕΕ (OJ 2012 L 26/1) αποτελεί μεταφορά των άρθρων 9 παρ. 2, 4 και 5 της Σύμβασης του Άρχου, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0092&from=EL>.

¹⁶² Στο άρθρο 1 παρ. 2 περ. δ' και ε' της Οδηγίας 2003/35 προστέθηκαν οι ορισμοί του «κοινού» και του «ενδιαφερομένου κοινού»: «*το κοινό το οποίο θίγεται ή ενδέχεται να θιγεί ή του οποίου διακυβεύονται συμφέροντα από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2. Για τους σκοπούς του παρόντος ορισμού, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις που προάγουν την προστασία του περιβάλλοντος και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις οι οποίες καθορίζονται από την οικεία εθνική νομοθεσία, θεωρούνται ότι έχουν συμφέροντα που διακυβεύονται*».

¹⁶³ Πρόκειται για τη νομική προσέγγιση για το ζήτημα ελέγχου του παραδεκτού των ένδικων βοηθημάτων για την προσφυγή στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, όπου προϋπόθεση είναι η προσβολή των συμφερόντων φυσικών ή νομικών προσώπων (καταβολές από το γαλλικό διοικητικό δίκαιο). Βλ. Ebbesson, J., *Access to Justice in Environmental Matters in EU*, Klumer Law International, 2002, σελ. 25

¹⁶⁴ Πρόκειται για τη νομική προσέγγιση για το ζήτημα ελέγχου του παραδεκτού όπου προϋπόθεση είναι η παραβίαση συγκεκριμένων **ατομικών δικαιωμάτων** του προσφεύγοντος (θεωρία

έχει πρόσβαση σε μια διαδικασία εξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου συσταθέντος νομοθετικώς, προκειμένου να αμφισβητήσει την ουσιαστική ή τη διαδικαστική νομιμότητα αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων σχετικών με την αδειοδότηση έργων ή δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω Οδηγίας. Με άλλα λόγια, ο ενωσιακός νομοθέτης δίνει τη δυνατότητα στα Κ.Μ. να χορηγήσουν στο ενδιαφερόμενο κοινό το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη εφόσον συντρέχει μία από τις δύο προϋποθέσεις για το παραδεκτό των ένδικων βοηθημάτων¹⁶⁵. Ταυτόχρονα, εισάγεται και το τεκμήριο υπέρ των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. που έχουν πρωταρχικό στόχο την προστασία του περιβάλλοντος και πληρούν τις προϋποθέσεις της εθνικής νομοθεσίας για το παραδεκτό της δικαστικής προσφυγής, κατά τις επιταγές της Σύμβασης του Άαρχους (Άρθρο 9 παρ. 2).

Υπό το πρίσμα των διατάξεων και της φιλοσοφίας της Σύμβασης του Άαρχους περί «ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη» συνεπάγεται ότι, κατά το άρθρο 11 της Οδηγίας, τα δικαιούμενα πρόσωπα μπορούν να προσφύγουν στην δικαιοσύνη και για την παραβίαση οποιονδήποτε ουσιαστικών και διαδικαστικών κανόνων κατά τη διαδικασία Ε.Π.Ε.¹⁶⁶, και όχι μόνο σε περίπτωση άρνησης ή μη προσήκουσας συμμετοχής τους στις προβλεπόμενες διαδικασίες. Επιπλέον, κατά γενική παραδοχή, η συγκεκριμένη οδηγία, αφήνει στη διακριτική ευχέρεια¹⁶⁷ των Κ.Μ. την θέσπιση των δικονομικών προϋποθέσεων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη¹⁶⁸, την καθιέρωση του

του προστατευτικού κανόνα). Βλ. Roller, G., Locus Standi for Environmental NGOs in Germany: The (Non)implementation of Aarhus Convention by the Umweltrechtsbehelfsgesetz: Some Critical Remarks, in Pallemarts, M., 2011, σελ. 355-365, όπ. π., σημ. 117.

¹⁶⁵ Βλ. Ebbesson, J., 2002, σελ. 24-26, όπ. π., σημ. 162, όπου τα Κ.Μ. της Ε.Ε. υπάγονται σε μία από τρεις προϋποθέσεις για το παραδεκτό των ένδικων βοηθημάτων σε περιβαλλοντικά ζητήματα: 1. Θεμελίωση άμεσου, προσωπικού και/ή ενεστώτος έννομου συμφέροντος (Βέλγιο, Ελλάδα, Ιταλία Λουξεμβούργο), 2. Θεμελίωση επαρκούς συμφέροντος (Ιρλανδία και Η.Β.), 3. Θεμελίωση ατομικού δικαιώματος (Γερμανία).

¹⁶⁶ Βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 204, όπ. π., σημ. 146.

¹⁶⁷ Η διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ. θεμελιώνεται στην αρχή της θεσμικής και διαδικαστικής αυτονομίας των Κ.Μ. σχετικά με την ελευθερία τους να θεσπίζουν τις πρόσφορες θεσμικές και διαδικαστικές ρυθμίσεις, συμπεριλαμβανομένων του είδους των ένδικων βοηθημάτων και του είδους και της έκτασης της παρεχόμενης δικαστικής προστασίας. Το κριτήριο της ισοδυναμίας (equivalence) και της αποτελεσματικότητας (effectiveness) έχουν τεθεί ως όρια στην αυτονομία των Κ.Μ. από το Δ.Ε.Ε.. Για περισσότερα σχετικά με την ως άνω αρχή βλ. Galetta, D., Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost? in Fuctionalized Procedural Competence of EU Member States, Springer, Berlin, 2010.

¹⁶⁸ Βλ. παρ. 3 του Άρθρου 11 της Οδ. 2011/92: «Τα κράτη μέλη καθορίζουν τι αποτελεί επαρκές συμφέρον και τι προσβολή δικαιώματος, με σταθερό γνώμονα να παρέχεται στο ενδιαφερόμενο κοινό ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη», καθώς και παρ. 4 του Άρθρου 11 της Οδ.: «Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν αποκλείουν τη δυνατότητα μιας προκαταρκτικής διαδικασίας αναθεώρησης ενώπιον διοικητικής αρχής και δεν θίγουν την απαίτηση να εξαντλούνται οι διοικητικές διαδικασίες αναθεώρησης πριν από την προσφυγή σε δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης, όπου

σταδίου προσφυγής¹⁶⁹ και την έκταση του ελέγχου καθώς επιτρέπεται η πρόβλεψη για προηγούμενη διοικητική προσφυγή¹⁷⁰, κατά το διοικητικό δίκαιο των Κ.Μ. Ασφαλιστική δικλείδα στον έλεγχο της διακριτικής ευχέρειας των κρατών παρέχει η σύμφωνη με τη Σύμβαση του Άαρχους ερμηνεία των σχετικών διατάξεων¹⁷¹. Αναφορικά δε με την αποτελεσματικότητα του απονεμηθέντος δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, το συγκεκριμένο νομοθέτημα περιέλαβε τέσσερις γενικές ρήτρες¹⁷², ήτοι οι διαδικασίες που θα καθιερώσουν τα Κ.Μ. να είναι εύλογες, δίκαιες, εμπρόθεσμες και χωρίς απαγορευτικό κόστος, καθώς και την υποχρέωσή τους να γνωστοποιούν στο κοινό τις πρακτικές πληροφορίες για τους δυνατούς τρόπους προσφυγής¹⁷³. Με τον τρόπο αυτό ενσωματώνονται οι σχετικές προβλέψεις του άρθρου 9 παρ. 4 της Σύμβασης του Άαρχους.

Συλλήβδην, η υπό εξέταση οδηγία, παρά την παρεχόμενη προς τα Κ.Μ. διακριτική ευχέρεια, συμβάλλει στην εμπέδωση του διαδικαστικού δικαιώματος της δικαστικής προστασίας καθώς όχι μόνο επηρεάζει αποφασιστικά το εθνικό διοικητικό δικονομικό δίκαιο των Κ.Μ.¹⁷⁴, κυρίως με την γενική ρήτρα της «ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη του ενδιαφερομένου κοινού» αλλά και διότι οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. κατά το άρθρο 1 παρ. 2 της Οδηγίας νομιμοποιούνται ipso jure να ασκήσουν τα προβλεπόμενα δικαιώματα. Σε κάθε περίπτωση, το Δ.Ε.Ε. αποτελεί ουσιαστικά το θεματοφύλακα¹⁷⁵ της ορθής εφαρμογής της Οδηγίας, ελέγχοντας τα όρια της

υφίσταται τέτοιου είδους απαίτηση κατά το εθνικό δίκαιο».

¹⁶⁹ Βλ. Hedemann-Robinson, M. *Enforcement of European Union Environmental Law: Legal issues and challenges*. Routledge-Cavendish, London, 2007, σελ. 322-323. Τα Κ.Μ. είναι αποκλειστικά αρμόδια για την οριοθέτηση του συγκεκριμένου σταδίου προσβολής των αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων της διοίκησης. Βλ. παρ. 2 Άρθρου 11 Οδ. 2011/92.

¹⁷⁰ Βλ. παρ. 4 του Άρθρου 11 της Οδ. 2011/92: «Οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν αποκλείουν τη δυνατότητα μιας προκαταρκτικής διαδικασίας αναθεώρησης ενώπιον διοικητικής αρχής και δεν θίγουν την απαίτηση να εξαντλούνται οι διοικητικές διαδικασίες αναθεώρησης πριν από την προσφυγή σε δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης, όπου υφίσταται τέτοιου είδους απαίτηση κατά το εθνικό δίκαιο».

¹⁷¹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 154, όπ. π., σημ. 156. Επίσης βλ. Νο 19 έως 21 του προοιμίου της Οδηγίας 2011/92 Ε.Ε..

¹⁷² Βλ. εδ. β', παρ. 4 Άρθρου 11 Οδ. 2011/92: «Any such procedure shall be fair, equitable, timely and not prohibitively expensive». Η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί μεταφορά της παρ. 4 του άρθρου 9 της Σύμβασης, χωρίς όμως να αναφέρει ρητά τη δυνατότητα προσωρινής δικαστικής προστασίας (injunctive relief).

¹⁷³ Βλ. παρ. 5 Άρθρου 11 Οδ. 2011/92: «Για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των διατάξεων του παρόντος άρθρου, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να τίθενται στη διάθεση του κοινού οι πρακτικές πληροφορίες σχετικά με την πρόσβαση στις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης». Η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί μεταφορά της παρ. 5 του άρθρου 9 της Σύμβασης, χωρίς όμως να αναφέρει ρητά τη δυνατότητα καθιέρωσης μηχανισμού βοήθειας σχετικά με τα εμπόδια (οικονομικά και άλλα) στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη.

¹⁷⁴ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 233, όπ. π., σημ. 128.

¹⁷⁵ Βλ. Ryall, A., EIA and public participation: Determining the limits of Member State discretion, *Journal of Environmental Law*, Vol. 19, Issue 2, σελ. 257, για κριτική των αποφάσεων του

διακριτικής ευχέρειας των Κ.Μ. και διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την αποτελεσματικότητα των ένδικων βοηθημάτων δυνάμει του «useful effect doctrine»¹⁷⁶.

2.3.2.2 Η Οδηγία 2010/75 ΕΚ για ολοκληρωμένο έλεγχο και πρόληψη ρύπανσης

Κατά το πρότυπο της γραμματικής και νομοτεχνικής διατύπωσης του Άρθρου 11 της Οδηγίας Ε.Π.Ε., η Οδηγία 2010/75 ΕΚ για την ολοκληρωμένη πρόληψη και τον έλεγχο της ρύπανσης¹⁷⁷ κατοχύρωσε το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη¹⁷⁸ του **ενδιαφερομένου κοινού** που αποδεικνύει είτε ότι έχει επαρκές συμφέρον είτε ότι υφίσταται προσβολή δικαιώματος σχετικά με την διαδικαστική και ουσιαστική νομιμότητα πράξεων ή παραλείψεων της διοίκησης που εμπίπτουν στις διατάξεις του προηγούμενου άρθρου 24 της Οδηγίας¹⁷⁹. Επαφίεται επίσης στα Κ.Μ. τόσο η ερμηνεία των εννοιών «επαρκές συμφέρον» και «προσβολή δικαιώματος» για τη θεμελίωση του παραδεκτού των προσφυγών όσο ο καθορισμός του σταδίου που θα είναι επιτρεπτή η άσκηση του παρόντος ένδικου βοηθήματος, πάντα, όμως, υπό το πρίσμα της παροχής ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Περαιτέρω, αναγνωρίζεται και στις περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. προνομιακή δικονομική μεταχείριση, εφόσον όμως προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος και πληρούν οποιαδήποτε προϋπόθεση που ορίζει το εθνικό δίκαιο. Συναρτήσκει δε των διατάξεων των παρ. 4 και 5 του Άρθρου 9 της Σύμβασης του Άαρχους, περιλήφθηκαν ειδικές ρυθμίσεις για την

Δ.Ε.Ε., όπως για παράδειγμα όταν δεν έλαβε υπόψιν την επιβολή τέλους συμμετοχής σε περιβαλλοντικές ενώσεις από τις εθνικές αρχές, Case C 216/05 Commission v Ireland.

¹⁷⁶ Βλ. Poncelet, C., Access to justice in environmental matters-Does the European Union comply with its obligations?, Journal of Environmental Law-Oxford University Press, Vol. 24, Issue 2, 2012, σελ. 292.

¹⁷⁷ OJ 2010 L 334/33. Για ολόκληρο το περιεχόμενο της οδηγίας: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0075&from=EL>. Η εν λόγω οδηγία έχει ενσωματώσει το κανονιστικό περιεχόμενο της Οδηγίας 2008/1/ΕΚ, η οποία είχε κωδικοποιήσει την Οδηγία 1996/61/ΕΚ. Ήδη, η τελευταία Οδηγία ήταν ιδιαίτερα πρωτοποριακή καθότι υιοθέτησε μία ολοκληρωμένη και σφαιρική προσέγγιση για την προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών, εξετάζοντας κατά το στάδιο της αδειοδότησης όχι μόνο τις εκπομπές αλλά και τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις στο έδαφος, στο νερό και στον αέρα. Αναλυτικά για το περιεχόμενο της οδηγίας βλ. Backes, C. & Betlem G., *Integrated Pollution Prevention and Control: The EC Directive from a Comparative Legal and Economic Perspective*. Kluwer Law International, London, 1999. Εκτός της Οδηγίας 2008/1/ΕΚ, η Οδηγία 2010/75/ΕΚ συμπεριέλαβε και το κανονιστικό περιεχόμενο των οδηγιών 1999/13/ΕΟΚ για τον περιορισμό των εκπομπών πτητικών οργανικών ενώσεων, 2000/76/ΕΚ για την αποτέφρωση των αποβλήτων, 2001/80/ΕΚ για τον περιορισμό των εκπομπών συγκεκριμένων ρύπων στον αέρα από μεγάλα εργοστάσια καύσης, 1992/12/ΕΟΚ για τη μείωση των αποβλήτων που προέρχονται από τη βιομηχανία διοξειδίου του τιτανίου.

¹⁷⁸ Βλ. Άρθρο 25 Οδηγίας 2010/75/ΕΚ.

¹⁷⁹ Το Άρθρο 24 καθορίζει τις υποχρεώσεις των Κ.Μ. να εξασφαλίζουν: 1. Την έγκαιρη και πραγματική συμμετοχή του ενδιαφερομένου κοινού σε συγκεκριμένες αναφερόμενες διαδικασίες, 2. Την διάθεση στο κοινό και μέσω του διαδικτύου συγκεκριμένων δεδομένων.

έκταση του εν λόγω δικαιώματος¹⁸⁰.

2.3.3 Η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη και η Οδηγία για την πρόληψη ατυχημάτων

2.3.3.1 Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την περιβαλλοντική ευθύνη

Η παρούσα Οδηγία¹⁸¹ αποτελεί ένα οριζοντιοποιημένο μέτρο που καλύπτει μια ποικιλία περιβαλλοντικών τομέων, στους οποίους ενδέχεται να επέλθει οποιαδήποτε ζημία¹⁸². Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» κατέχει κεντρική θέση στο συγκεκριμένο νομοθέτημα, καθώς ο φορέας εκμετάλλευσης συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων¹⁸³ ευθύνεται για την προκληθείσα περιβαλλοντική ζημία¹⁸⁴. Εκτός από τον καθορισμό των συγκεκριμένων προϋποθέσεων για την στοιχειοθέτηση της περιβαλλοντικής ευθύνης, η Οδηγία κατοχυρώνει για το κοινό και τις περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. δύο σημαντικά διαδικαστικά δικαιώματα, δεδομένου ότι η αρμόδια εθνική αρχή είναι υπεύθυνη για την εκπλήρωση των καθηκόντων που προβλέπει η εν λόγω Οδηγία. Σύμφωνα με το Άρθρο 12 της Οδηγίας¹⁸⁵, όπου καθιερώνεται ένα ιδιόμορφο διαδικαστικό δικαίωμα, κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο

¹⁸⁰ Βλ. παρ. 4 εδ. β' και παρ. 5 του Άρθρου 25 Οδηγίας 2010/75/ΕΚ.

¹⁸¹ Βλ. ΟJ 2004 L 143/63. Δεν επηρεάζονται τα υφιστάμενα ιδιωτικά δικαιώματα των προσώπων για ευθύνη σε αποζημίωση ή άλλα ένδικα βοηθήματα. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=EL>. Πλέον η εν λόγω Οδηγία βρίσκεται υπό αναθεώρηση για την επέκταση του αντικειμένου εφαρμογής μετά και το ατύχημα της BP Deepwater Horizon, βλ. Raftopoulos, Ev., Sustainable Governance of Offshore Oil and Gas Development in the Mediterranean: Revitalizing the dormant Mediterranean offshore protocol, *Merielan e Bulletin*, August 2010, σελ. 1.

¹⁸² Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 383, όπ. π., σημ. 128. Η έννοια της περιβαλλοντικής ζημίας ορίζεται στο Άρθρο 2 παρ. 1 της Οδηγίας και περιλαμβάνει τη ζημία προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων (περ. α'), τη ζημία των υδάτων (περ. β') και τη ζημία του εδάφους (περ. γ').

¹⁸³ Σχετικά με τους "στενούς" ορισμούς των φορέων εκμετάλλευσης και των επαγγελματικών δραστηριοτήτων (Άρθρο 2 παρ. 6 και 7 της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ) βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 384, όπ. π., σημ. 128.

¹⁸⁴ Η Σύμβαση Λουγκάνο (1993) του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτέλεσε σημείο ορόσημο για το ζήτημα της αστικής ευθύνης από δραστηριότητες επικίνδυνες για το περιβάλλον και επηρέασε και την πολιτική για την ευρωπαϊκή περιβαλλοντική ευθύνη. Για περισσότερα βλ. Bergkamp L., *Liability and Environment: Private and Public Law Aspects of Civil Liability*. Kluwer International Law, 2001, σελ. 29-33.

¹⁸⁵ Βλ. παρ. 1 Άρθρου 12 με τίτλο Αίτηση για ανάληψη δράσης της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ: «Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο: α) επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεασθεί από περιβαλλοντική ζημία, ή β) έχει επαρκές συμφέρον από τη λήψη περιβαλλοντικής απόφασης σχετικά με τη ζημία ή, εναλλακτικά, γ) υποστηρίζει ότι επέρχεται προσβολή δικαιώματος, όταν αυτό απαιτείται ως προϋπόθεση από το διοικητικό δικονομικό δίκαιο ενός κράτους μέλους, δικαιούται να υποβάλλει στην αρμόδια αρχή **οισδήποτε παρατηρήσεις** σχετικά με περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας ή με επικείμενη απειλή τέτοιας ζημίας που έχουν υποπέσει στην αντίληψή του και έχει το δικαίωμα να καλεί την αρμόδια αρχή να αναλάβει δράση βάσει της παρούσας οδηγίας. Οι έννοιες «επαρκές συμφέρον» και «προσβολή δικαιώματος» καθορίζονται από τα κράτη μέλη.»

που αποδειξεί είτε επαρκές συμφέρον είτε ενεστώσα ή εν δυνάμει βλάβη είτε προσβολή ατομικού δικαιώματος¹⁸⁶ μπορεί να υποβάλει αίτηση στη διοίκηση τις παρατηρήσεις του για τυχόν περιβαλλοντική ζημία ή απειλή τέτοιας, αιτούμενο η διοίκηση να αναλάβει δράση. Ειδικώς δε για τις περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. παρέχεται ένα ευνοϊκότερο¹⁸⁷ - υπό προϋποθέσεις¹⁸⁸-καθεστώς ως προς το παραδεκτό της υποβολής μιας τέτοιας αίτησης. Επιπροσθέτως, τα ίδια νομιμοποιούμενα πρόσωπα δικαιούνται να προσβάλλουν, για τυπικούς και ουσιαστικούς λόγους, τις πράξεις της αρμόδιας αρχής σχετικά με τις διατάξεις της οδηγίας ενώπιον είτε δικαστηρίου είτε ενός ανεξάρτητου οργάνου¹⁸⁹. Το πεδίο εφαρμογής του συγκεκριμένου δικαιώματος είναι αρκετά διευρυμένο¹⁹⁰ καθώς περιλαμβάνει όλο το φάσμα των επίσημων πράξεων ή παραλείψεων του αρμόδιου δημοσίου οργάνου που προβλέπεται στη Οδηγία, και όχι μόνο σχετικά με την ανάληψη δράσης κατά το αμέσως προηγούμενο άρθρο της οδηγίας. Η συνεισφορά των ως άνω διατάξεων στην ουσιαστική ενίσχυση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη έγκειται στην ευρεία απαρίθμηση των προϋποθέσεων του παραδεκτού για τα δικαιούμενα πρόσωπα¹⁹¹. Από την άλλη μεριά, παραλείπεται κάποια ειδική πρόβλεψη σχετικά με τη θέσπιση κάποιας «οροφής» στο κόστος κατά την ενάσκηση του εν λόγω δικαιώματος, ενώ ταυτόχρονα για να είναι εφικτή η προσβολή των πράξεων θα πρέπει να έχει πληρωθεί η αίρεση της παροχής εξουσιοδότησης σε αρμόδιο όργανο από τις εθνικές νομοθεσίες¹⁹², κατόπιν της μεταφοράς της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο¹⁹³.

---

¹⁸⁶ Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ ορίζει τρεις περιπτώσεις για το παραδεκτό της αίτησης σε αντίθεση με την Οδηγία 2003/35 που ορίζει μόνο δύο.

¹⁸⁷ Βλ. εδ. γ' παρ. 1 Άρθρου 12 Οδηγίας 2004/35/ΕΚ: «*Επίσης, για το σκοπό του εδαφίου γ), οι οργανώσεις αυτές θεωρείται ότι έχουν δικαιώματα τα οποία είναι δυνατόν να προσβάλλονται. Προς τούτο, το συμφέρον οιασδήποτε μη κυβερνητικής οργάνωσης, η οποία προάγει την προστασία του περιβάλλοντος και πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει το εθνικό δίκαιο, θεωρείται επαρκές για το σκοπό του εδαφίου β). Επίσης, για το σκοπό του εδαφίου γ), οι οργανώσεις αυτές θεωρείται ότι έχουν δικαιώματα τα οποία είναι δυνατόν να προσβάλλονται*».

¹⁸⁸ Βλ. εδ. β' παρ. 1 Άρθρου 12 Οδηγίας 2004/35/ΕΚ: «*Προς τούτο, το συμφέρον οιασδήποτε μη κυβερνητικής οργάνωσης, η οποία προάγει την προστασία του περιβάλλοντος και πληροί τις προϋποθέσεις που ορίζει το εθνικό δίκαιο, θεωρείται επαρκές για το σκοπό του εδαφίου β)*».

¹⁸⁹ Βλ. παρ. 1 Άρθρου 13 της Οδηγίας 2004/35: «*Τα πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 12, παράγραφος 1, έχουν πρόσβαση σε δικαστήριο ή άλλο ανεξάρτητο και αμερόληπτο κρατικό όργανο αρμόδιο για τον έλεγχο, τόσο ως προς την διαδικασία όσο και ως προς την ουσία, της νομιμότητας των αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων της αρμόδιας αρχής δυνάμει της παρούσας οδηγίας*».

¹⁹⁰ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 390, όπ. π., σημ. 128.

¹⁹¹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 161, όπ. π., σημ. 156.

¹⁹² Βλ. Άρθρο 11 της Οδηγίας 2004/35.

¹⁹³ Κατά την COM (2010) 581 σχετικά με την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της εν λόγω Οδηγίας διαπιστώνονται σημαντικές καθυστερήσεις στην εφαρμογή της. Σε περίπτωση που δεν ένα Κ.Μ. δεν μεταφέρει μία Οδηγία στην έννομη τάξη του, ενδέχεται να οφείλουν αποζημίωση σε ιδιώτες, κατά τη Νομολογία του Δ.Ε.Ε. (C-6,9/1990 Francovich), και πάντως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να κινήσει τις διαδικασίες για τη μη συμμόρφωση των Κ.Μ. κατ' άρθρα 226 και 228 ΣΛΕ.Ε..

2.3.3.2 Η Οδηγία 2012/18/ΕΕ για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες (Seveso III)

Η σημαντική επιρροή του 3^{ου} πυλώνα της Σύμβασης του Άαρχους στο παράγωγο δίκαιο της Ε.Ε. διαφαίνεται και από την τελευταία τροποποίηση της Οδηγίας 1996/82/ΕΚ (Seveso II)¹⁹⁴, της οποίας πρωταρχικός στόχος ήταν η αποτροπή μεγάλων ατυχημάτων με επικίνδυνες ουσίες¹⁹⁵. Ένας από τους βασικούς λόγους αναθεώρησης της Οδηγίας Seveso II ήταν η ανάγκη να συμβαδίζει με τις επιταγές της Σύμβασης του Άαρχους¹⁹⁶ υπό ευρεία έννοια, εισάγοντας ρητώς και στη συγκεκριμένη Οδηγία το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη. Από νομοτεχνικής άποψης, η διατύπωση του οικείου άρθρου¹⁹⁷ διαφέρει σημαντικά από τις αντίστοιχες των Οδηγιών που εξετάστηκαν ανωτέρω αφού κατοχυρώνει ταυτόχρονα δύο διαφορετικές κατηγορίες διαδικαστικών δικαιωμάτων, ενώ απέχει μακράν από την πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹⁹⁸.

Συγκεκριμένα, το διαδικαστικό δικαίωμα για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη αφορά την ενάσκηση των δύο (2) άλλων δικαιωμάτων, ήτοι της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και της συμμετοχής του κοινού, με ευθεία όμως παραπομπή στην διάταξη της αντίστοιχης οδηγίας που καθόριζε τα δύο αυτά δικαιώματα. Με άλλα λόγια, όποιος αιτηθεί πληροφορίες σχετικά με τις εκθέσεις ασφαλείας ή τη λίστα με τις επικίνδυνες ουσίες μονάδων ανώτερης βαθμίδας ή εν γένει οποιεσδήποτε πληροφορίες που τηρεί η αρμόδια αρχή κατ' εφαρμογή της παρούσας Οδηγίας Seveso III, έχει δικαίωμα προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 6 της Οδηγίας 2003/4/ΕΚ κατά πράξεων ή παραλείψεων της αρμόδιας αρχής σε σχέση με το αίτημά τους¹⁹⁹. Ως προς το διαδικαστικό δικαίωμα per se της προσφυγής ισχύουν όσα εκτέθηκαν στην ανάλυση της οδηγίας για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική

Βλ. Hedemann-Robinson, 2007, σελ. 512-513, όπ. π., σημ. 168.

¹⁹⁴ Η αρχική Οδηγία 82/501/ΕΟΚ (Seveso I), παρείχε μέτρα για την προστασία του κοινού και του περιβάλλοντος από τις συνέπειες από ατυχήματα μεγάλης έκτασης, όπως πυρκαγιές, εκρήξεις, διαρροές τοξικών και επικινδύνων αερίων σε βιομηχανικές δραστηριότητες. Μεταγενέστερα, τροποποιήθηκε με την Οδηγία 96/82/ΕΚ (Seveso-II), η οποία κατόπιν τριών (3) αναθεωρήσεων, σήμερα έχει τροποποιηθεί με την Οδηγία 2012/18/Ε.Ε. (OJ 2012 L 197/14). Το κείμενο της τελευταίας διαθέσιμο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=EN>

¹⁹⁵ Βλ. Sands, P. & Peel, 2012, σελ. 518, όπ. π., σημ. 19.

¹⁹⁶ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 359, όπ. π., σημ. 128.

¹⁹⁷ Βλ. Άρθρο 23 Οδηγίας 2012/18/Ε.Ε..

¹⁹⁸ Βλ. COM (2010) 781, Άρθρο 22, το οποίο προσομοίαζε με το αντίστοιχο Άρθρο 11 της Οδηγίας 2011/92.

¹⁹⁹ Βλ. εδ. α' του Άρθρου 23 της Οδηγίας 2012/18/Ε.Ε..

πληροφόρηση, ωστόσο το πεδίο εφαρμογής του είναι περιορισμένο²⁰⁰. Αντίστοιχα, το ενδιαφερόμενο κοινό μπορεί να προσφύγει στη δικαιοσύνη, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις της διάταξης του άρθρου 11 της Οδηγίας 2011/92/Ε.Ε., αναφορικά με τη διατύπωση γνώμης για συγκεκριμένα έργα²⁰¹. Ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζεται το γενικότερο διαδικαστικό δικαίωμα, της παρούσας Οδηγίας με τις δύο επιμέρους εκφάνσεις του, αποτυπώνουν την σημαντική απήχηση των διατάξεων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη των Οδηγιών 2003/4 και 2003/35 στην ενωσιακή έννομη τάξη, αν και το πεδίο εφαρμογής στην Οδηγία Seveso III αφορά μόνο συγκεκριμένες διατάξεις.

2.4 Η υιοθέτηση παράγωγου κοινοτικού δικαίου για την εφαρμογή των διατάξεων του Άρθρου 9 της Σύμβασης Άαρχους από τα κράτη-μέλη

2.4.1 Ο Κανονισμός 1367/2006/ ΕΚ

Με το συγκεκριμένο νομοθέτημα²⁰², το οποίο συμβαδίζει και με την τροποποίηση του άρθρου 263 παρ. 4 της ΣΛΕ.Ε. σχετικά με τον περιορισμό των εμποδίων του παραδεκτού στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η Ε.Ε. επιδίωξε την εφαρμογή των τριών πυλώνων της Σύμβασης του Άαρχους²⁰³ από τα ενωσιακά όργανα και τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς. Ειδικότερα, ο αποδέκτης των διατάξεων του Κανονισμού είναι «τα όργανα ή οι οργανισμοί της Κοινότητας»²⁰⁴, όπου καλούνται να εναρμονίσουν τη συνολική διοικητική λειτουργία τους και τις διοικητικές πράξεις τους με το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης του Άαρχους ώστε το ευρωπαϊκό δίκαιο να είναι συμβατό με τις επιταγές της Σύμβασης²⁰⁵. Αναφορικά με

²⁰⁰ Δεν περιλαμβάνει τις περιπτώσεις των άρθρων παρ. 1 και παρ.2 περ. α' του Άρθρου 14 της Οδηγίας 2012/18/Ε.Ε..

²⁰¹ Βλ. εδ. β' του Άρθρου 23 της Οδηγίας 2012/18/Ε.Ε., αναφορικά μόνο με τη διαδικασία της παρ. 1 του Άρθρου 15 της Οδηγίας, ενώ αποκλείονται οι υπόλοιπες διαδικασίες των παραγράφων 2-7 του ιδίου Άρθρου.

²⁰² Βλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1367/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 6ης Σεπτεμβρίου 2006 για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Άαρχους σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα (OJ 2006 L 264/13). Ολόκληρο το κείμενο διαθέσιμο : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1367&from=EL>.

²⁰³ Ο 1^{ος} πυλώνας ρυθμίζεται στα άρθρα 3 έως 8 του Κανονισμού, ο 2^{ος} πυλώνας στο άρθρο 9, και ο 3^{ος} πυλώνας στα άρθρα 10-12 του Κανονισμού.

²⁰⁴ Ο ορισμός δίδεται στο άρθρο 2 παρ. 1 περ. γ' του Κανονισμού: «οιοδήποτε δημόσιο όργανο, οργανισμός, γραφείο ή υπηρεσία που έχει ιδρυθεί από, ή με βάση, τη συνθήκη, εκτός των περιπτώσεων κατά τις οποίες ενεργεί υπό δικαστική ή νομοθετική ιδιότητα. Ωστόσο, οι διατάξεις του τίτλου II εφαρμόζονται στα όργανα ή στους οργανισμούς της Κοινότητας που ενεργούν υπό νομοθετική ιδιότητα».

²⁰⁵ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 246, όπ. π., σημ. 128.

τον τρίτο πυλώνα και την πρόσβαση του κοινού στη δικαιοσύνη, ο οποίος εξετάζεται στην παρούσα μελέτη, παρατηρεί κανείς ότι ρυθμίζεται σε δύο επίπεδα, αφενός με την πρόβλεψη διαδικασίας διοικητικής επανεξέτασης και αφετέρου με τη ρύθμιση των προϋποθέσεων για την προσφυγή στη δικαιοσύνη.

Αρχικά, το πρώτο στάδιο εξασφάλισης της πρόσβασης του κοινού στη δικαιοσύνη, ρυθμίζεται με τη διαδικασία διοικητικής επανεξέτασης²⁰⁶, η οποία προβλέπει ότι η εκδούσα ευρωπαϊκή αρχή²⁰⁷ οφείλει να επανεξετάσει τις διοικητικές πράξεις (ή παραλείψεις της²⁰⁸) κατόπιν υποβολής αίτησης αποκλειστικά και μόνο από περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο.. Το πεδίο εφαρμογής, όμως, αυτής της διοικητικής διαδικασίας είναι σαφώς πιο περιορισμένο σε σχέση με την παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης του Άαρχους τόσο ως προς τους δικαιούχους (*ratione personae*) όσο και ως προς το αντικείμενο ελέγχου (*ratione materiae*). Συγκεκριμένα, ο διοικητικός αυτός μηχανισμός ενεργοποιείται μόνο κατόπιν προσφυγής μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες πρέπει να πληρούν σωρευτικώς τέσσερα (4) κριτήρια²⁰⁹ και όχι από ιδιώτες, αποκλειόμενου (ο αποκλεισμός είναι περίεργος {sic}²¹⁰) έτσι ενός σημαντικού μέρους του κοινού, καθ' υπέρβαση της διακριτικής ευχέρειας της Ε.Ε. κατά γενική ομολογία από τη νομική θεωρία²¹¹. Επιπροσθέτως, το αντικείμενο ελέγχου κατά τη διαδικασία αυτή επανεξέτασης αφορά συγκεκριμένο τύπο διοικητικής πράξης²¹², η οποία πρέπει να φέρει ταυτόχρονα τρία (3) συγκεκριμένα

²⁰⁶ Βλ. Άρθρο 10 του Κανονισμού με τίτλο: «Αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης διοικητικών πράξεων».

²⁰⁷ Βλ. Άρθρο 2, παρ. 1, περ. γ' του Κανονισμού: «οιοδήποτε **δημόσιο όργανο, οργανισμός, γραφείο ή υπηρεσία που έχει ιδρυθεί από, ή με βάση, τη συνθήκη, εκτός των περιπτώσεων κατά τις οποίες ενεργεί υπό δικαστική ή νομοθετική ιδιότητα**».

²⁰⁸ Βλ. Άρθρο 2, παρ. 1, περ. η' του Κανονισμού: «οιαδήποτε παράλειψη οργάνου ή οργανισμού της Κοινότητας να εκδώσει διοικητική πράξη κατά τα οριζόμενα στο στοιχείο ζ)».

²⁰⁹ Βλ. παρ. 1 του Άρθρου 11 του Κανονισμού: «Μια μη κυβερνητική οργάνωση δικαιούται να υποβάλει αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης, σύμφωνα με το άρθρο 10, εφόσον: α) είναι ανεξάρτητο νομικό πρόσωπο **μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα** σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο ή την πρακτική κράτους μέλους· β) έχει διατυπώσει ως **πρωταρχικό στόχο την προαγωγή της προστασίας του περιβάλλοντος στο πλαίσιο του περιβαλλοντικού δικαίου**· γ) υφίσταται επί χρονικό διάστημα **άνω της διετίας και επιδιώκει ενεργά τον στόχο του στοιχείου β)**, δ) **το θέμα, για το οποίο υποβάλλεται η αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης, καλύπτεται από τον στόχο και τις δραστηριότητές της**». Τα εν λόγω κριτήρια αποτελούν εκδήλωση της διακριτικής ευχέρειας της Ε.Ε. κατά την παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης, με τα οποία περιορίζεται σημαντικά η ικανότητα διαδίκου στις ΜΚΟ, θέτοντας ακόμα και ελάχιστο χρονικό όριο λειτουργίας τους.

²¹⁰ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 248, όπ. π., σημ. 128.

²¹¹ Βλ. Wenneras, P., The enforcement of EC Environmental Law, Oxford University Press, 2007, σελ. 228, Επίσης Βλ. Pallemarts, M., Has the “Aarhus Convention” improved the situation? (Ch.10) in Pallemarts, M., 2011, σελ. 276-277, όπ. π., σημ. 117.

²¹² Βλ. Για τις εξαιρέσεις το Άρθρο 2 παρ. 2 του Κανονισμού: «Οι διοικητικές πράξεις και παραλείψεις δεν περιλαμβάνουν ληφθέντα μέτρα ή παραλείψεις εκ μέρους οργάνου ή οργανισμού της Κοινότητας, υπό την ιδιότητά του ως φορέα διοικητικής επανεξέτασης, όπως βάσει: α) των άρθρων 81, 82, 86 και 87 της συνθήκης (κανόνες ανταγωνισμού)· β) των άρθρων 226 και 228 της συνθήκης

χαρακτηριστικά καθώς αφορά²¹³ «διοικητική πράξη με οιοδήποτε μέτρο με **ατομικό περιεχόμενο**, το οποίο λαμβάνεται, **δυνάμει του δικαίου του περιβάλλοντος**²¹⁴, από όργανο ή οργανισμό της Κοινότητας, και έχει **νομικά δεσμευτική και εξωτερική ισχύ**²¹⁵».

Ειδικότερα, η προϋπόθεση του ατομικού χαρακτήρα της εν δυνάμει προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης θα πρέπει αυτή να ερμηνευθεί στενά ώστε να αποκλείονται από την διοικητική επανεξέταση μόνο οι ουσιαστικές νομοθετικές πράξεις, όπως οι κανονισμοί και ο οδηγός²¹⁶. Επιπλέον, η απαίτηση ύπαρξης συνάφειας της πράξης με το δίκαιο περιβάλλοντος εγείρει ερμηνευτικά ζητήματα, κυρίως ως προς το αν συμπεριλαμβάνονται πράξεις/παραλείψεις που εκδίδονται στα πλαίσια άλλων τομέων όπως η γεωργία, η αλιεία, η βιομηχανία, η αναπτυξιακή βοήθεια που έχουν άμεση εξάρτηση με τους στόχους της περιβαλλοντικής πολιτικής της Ε.Ε. Δυνάμει της αρχής της ενσωμάτωσης της προστασίας του περιβάλλοντος στις λοιπές ευρωπαϊκές πολιτικές²¹⁷, καθώς πολλές διοικητικές πράξεις που δεν στοχεύουν στην προστασία του περιβάλλοντος είναι πιθανό να προκαλέσουν βλάβη στο οικοσύστημα²¹⁸, συνάγεται ότι συμπεριλαμβάνονται και αποφάσεις που υιοθετούνται όχι μόνο σύμφωνα με το άρθρο 192 ΣΛΕ.Ε. αλλά και σύμφωνα με άλλες διατάξεις της Ευρωπαϊκής Συνθήκης²¹⁹. Τέλος, το κριτήριο της νομικής δεσμευτικότητας των πράξεων αυτών, παρόλο που δεν προβλεπόταν ως κριτήριο στο Άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης²²⁰, θέτει εκποδών από τον διοικητικό έλεγχο αρκετές ευρωπαϊκές διοικητικές πράξεις, όπως για παράδειγμα τα περιβαλλοντικά προγράμματα δράσης.

(διαδικασία επί παραβάσει)· γ) του άρθρου 195 της συνθήκης (διαδικασία διαμεσολαβητή)· δ) του άρθρου 280 της συνθήκης (διαδικασία της OLAF)».

²¹³ Βλ. Άρθρο 2, παρ. 1 περ. ζ' Κανονισμού.

²¹⁴ Βλ. Άρθρο 2, παρ. 2 περ. στ' Κανονισμού, όπου δίδεται ο ορισμός του Δικαίου Περιβάλλοντος. Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 247, όπ. π., σημ. 128.

²¹⁵ Πράξεις χωρίς εξωτερική ισχύ είναι φερειπείν οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για επιχειρησιακά προγράμματα της ευρωπαϊκής βοήθειας.

²¹⁶ Βλ. Harryvan, G. & Jans, J, Internal Review of EU environmental measures, *Review of European and Administrative Law*, 3, 2010, σελ. 64.

²¹⁷ Βλ. Poncelet, C., 2012, σελ. 306, όπ. π., σημ. 175.

²¹⁸ Βλ. De Sadeleer, N., *Commentaire Megrét Environnement et Marché Interieur*, *Université de Brussels*, 2010, 195.

²¹⁹ Βλ. Pallemmaerts, M., Has the “Aarhus Convention” improved the situation? (Ch.10) in Pallemmaerts, M., 2011, σελ. 279, όπ.π. σημ. 210.

²²⁰ Αντίθετα, σύμφωνα με το Οδηγό Εφαρμογής της Σύμβασης του Άαρχους, «το άρθρο 9 παρ. 3 μπορεί να καλύπτει μεγάλο εύρος διοικητικών και δικαστικών διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένης της ιδέας της «επιβολής των πολιτών». Βλ. Stec, S., Casey-Lefkowitz, *The Aarhus Convention: An implementation guide*, UNECE 2000, σελ. 136. Το κείμενο διαθέσιμο: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/acig.pdf>.

Περαιτέρω, σε δεύτερο επίπεδο, ο υπό κρίση κανονισμός ρυθμίζει τις προϋποθέσεις προσφυγής ενώπιον του Δ.Ε.Ε.²²¹. Αρχικά, για την άσκησης μίας τέτοιας προσφυγής νομιμοποιούνται μόνο οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. που κατά τα αμέσως προειρημένα έχουν υποβάλει αίτηση διοικητικής επανεξέτασης κατά μίας ευρωπαϊκής διοικητικής πράξης που πληροί τα συγκεκριμένα κριτήρια. Ωστόσο, η προσβαλλόμενη πράξη εν προκειμένω δεν είναι η αρχική πράξη ή παράλειψη της ευρωπαϊκής αρχής ή του οργανισμού, αλλά η γραπτή απόφαση της αρχής αυτής επί της αιτήσεως διοικητικής επανεξέτασής της. Συνεπώς, η αρχικώς προσβαλλομένη πράξη ή παράλειψη της ευρωπαϊκής αρχής δεν επηρεάζεται άμεσα, παρά μόνο εφόσον το Δ.Ε.Ε. κάνει δεκτή την προσφυγή και διατάζει την αναπομπή στο αρμόδιο όργανο για επανεξέταση της αίτησης επανελέγχου²²². Απευθείας αίτηση ακύρωσης ευρωπαϊκής διοικητικής πράξης ή παράλειψης δύναται να ασκηθεί δυνάμει του γενικού άρθρου 263 ΣΛΕ.Ε., σύμφωνα όμως με το οποίο ο εκάστοτε προσφεύγων πρέπει να θεμελιώσει άμεσο και ατομικό συμφέρον για το παραδεκτό της προσφυγής του.

Συνοπτικά, μέσα από τις λιγοστές υποθέσεις²²³ που εξετάστηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του υπό εξέταση Κανονισμού, παρατηρείται ότι το συγκεκριμένο νομοθέτημα έθεσε σημαντικούς δικονομικούς περιορισμούς για το παραδεκτό των προσφυγών με αποτέλεσμα η συντριπτική πλειοψηφία των προσφυγών να απορρίπτονται ως απαράδεκτες. Υποστηρίζεται, όμως, ότι οι προϋποθέσεις του παραδεκτού θα πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται σε συμμόρφωση ειδικώς με το Άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άαρχους²²⁴, ειδάλλως η προστιθέμενη αξία και η καινοτομία του εν λόγω Κανονισμού για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα παραμένει αμφίβολη²²⁵.

---

²²¹ Βλ. Άρθρο 12 του Κανονισμού για τη Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου: «1. Η μη κυβερνητική οργάνωση η οποία υπέβαλε αίτηση εσωτερικής επανεξέτασης σύμφωνα με το άρθρο 10 δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις της συνθήκης. 2. Εάν το όργανο ή ο οργανισμός της Κοινότητας παραλείψει να ενεργήσει σύμφωνα με το άρθρο 10 παράγραφοι 2 ή 3, η μη κυβερνητική οργάνωση δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις της συνθήκης».

²²² Βλ. Pallemarts, M., Has the “Aarhus Convention” improved the situation? (Ch.10) in Pallemarts, M., 2011, σελ. 295, όπ.π. σημ. 210.

²²³ Βλ. Case T 338-08 και Case T 396-09 του General Court of EU.

²²⁴ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 248, όπ. π., σημ. 128.

²²⁵ Βλ. Poncellet, C., 2012, σελ. 307, όπ. π., σημ. 175.

2.5 Η μη πλήρης ενσωμάτωση του Άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης του Άαρχους σε ενωσιακό επίπεδο

Η Σύμβαση του Άαρχους αποτελεί μία «μικτή συμφωνία»²²⁶, από την οποία δεσμεύονται τόσο η Ε.Ε. όσο και τα Κ.Μ. καθώς έχουν συντρέχουσα αρμοδιότητα για να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από μία τέτοια Σύμβαση. Συνεπώς, η Ε.Ε. αυτοτελώς έχει άμεση νομική υποχρέωση να υιοθετήσει όλα τα νομοθετικά και εκτελεστικά μέτρα στην έννομη τάξη της προκειμένου να βρίσκεται σε πλήρη συμμόρφωση με τις διατάξεις των διεθνών συμφωνιών, οι οποίες με την επικύρωσή τους από το αρμόδιο ευρωπαϊκό όργανο αποτελούν αδιάσπαστο κομμάτι της ενωσιακής έννομης τάξης. Συγκεκριμένα δε, επί των επιμέρους δικαιωμάτων δικαστικής προστασίας κατά το Άρθρο 9 της Σύμβασης, τα οποία σχετίζονται άμεσα και με τα απορρέοντα δικονομικά δικαιώματα, η Ε.Ε. οφείλει να τα ενσωματώσει στην έννομη τάξη της με τέτοιο τρόπο που να είναι σύμφωνος με την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη κατά το πνεύμα της Σύμβασης. Εξάλλου, σύμφωνα με την θεμελιώδη αρχή του ενωσιακού δικαίου, την αρχή της επικουρικότητας²²⁷ (Άρθρο 5 παρ. 3 της ΣΕ.Ε.), σύμφωνα με την οποία στους τομείς που δεν υπάγονται στην αποκλειστική της αρμοδιότητα, η Ε.Ε. παρεμβαίνει μόνο εφόσον και κατά το βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα Κ.Μ., μπορούν, όμως, να επιτευχθούν καλύτερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο²²⁸. Έτσι, η καθιέρωση, σε ενωσιακό επίπεδο, των ελάχιστων δικονομικών προϋποθέσεων ως προς το παραδεκτό των εθνικών ένδικων βοηθημάτων, δύναται να συμβάλλει καθοριστικά στην *έμπρακτη εφαρμογή* του περιβαλλοντικού δικαίου στα Κ.Μ., καθώς και είναι σύμφωνη και με την αρχή της επικουρικότητας²²⁹.

²²⁶ Βλ. Χριστιανό, Β., *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ 41. Για περισσότερα σχετικά με τις μικτές συμφωνίες βλ. C. Hillion, P. & Koutrakos P., *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, Oxford, 2010.

²²⁷ Η έννοια της επικουρικότητας, θρησκευτικής/φιλοσοφικής προέλευσης είναι εγγενής σε κάθε περίπτωση συνύπαρξης και συλλειτουργίας περισσότερων επιπέδων εξουσίας, όπου τίθεται το ζήτημα ποιο από τα επίπεδα αυτά μπορεί και πρέπει κάθε φορά να αναλάβει δράση. Εισήχθη ρητώς με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Βλ. Χριστιανός, Β., Κουσκουνά, Μ., Παπαδοπούλου, Ρ-Ε. και Περάκης, Μ., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από τη Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσ/κη, 2011, σελ. 131-133.

²²⁸ Βλ. Χριστιανό, Β., 2011, σελ 31, όπ. π., σημ. 225. Με άλλα λόγια η αρχή περιέχει δύο κριτήρια, την ανεπαρκή επιδίωξη των στόχων από τα Κ.Μ. (αρνητικό κριτήριο) και την καλύτερη επίτευξη των στόχων από την Ε.Ε. (θετικό κριτήριο). Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 14-17, όπ. π., σημ. 128.

²²⁹ Εν απουσία, κοινών δικονομικών για τα Κ.Μ. προϋποθέσεων, το Δ.Ε.Ε. έχει την «πρωτοκαθεδρία» στον έλεγχο συμμόρφωσης με τη Σύμβαση των εκάστοτε εθνικών δικονομικών ρυθμίσεων.

Η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη θέσπιση ελάχιστων προδιαγραφών μέσω της υιοθέτησης οδηγίας για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα²³⁰ απέβλεπε, πριν ακόμα επικυρωθεί η Σύμβαση του Άαρχους από την Ε.Ε., στην θέσπιση ενός «οριζόντιου μέτρου» που να εφαρμόζεται σε όλους τους τομείς ευρωπαϊκής πολιτικής για το περιβάλλον²³¹, σύμφωνα και με την αντίστοιχη διάταξη της Σύμβασης του Άαρχους (Άρθρο 9 παρ. 3). Στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω πρότασης εντάσσονται πράξεις και παραλείψεις τόσο των εθνικών αρχών όσο και των ιδιωτών²³². Ειδικότερα, η πρόταση Οδηγίας ρυθμίζει δύο περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα, ήτοι την διοικητική επανεξέταση και τη δικαστική προσφυγή.

Με την προτεινόμενη διάταξη για την διοικητική επανεξέταση²³³, η διατύπωση της οποίας είναι πιο προωθημένη από την παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης του Άαρχους, εισάγεται μία ταχύτερη²³⁴, ευέλικτη και οικονομικότερη²³⁵ διαδικασία για τον έλεγχο της συμβατότητας των πράξεων/παραλείψεων της διοίκησης των Κ.Μ. με το περιβαλλοντικό δίκαιο, από τους ιδιώτες και τους νομιμοποιούμενους φορείς. Περαιτέρω, σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης διοικητικής επανεξέτασης ή τυχόν παράβασης των τασσόμενων προθεσμιών, το κοινό δύναται να προσφύγει ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων²³⁶. Επιπλέον, η συγκεκριμένη πρόταση θέτει²³⁷ το γενικό πλαίσιο των δικονομικών προϋποθέσεων για την ικανότητα διαδίκου των δύο κατηγοριών που νομιμοποιούνται²³⁸, το οποίο

---

²³⁰ COM(2003)624 τελικό. Για την πορεία της συγκεκριμένης πρότασης βλ. : <http://eur-lex.europa.eu/procedure/EN/186297>, ενώ για το κείμενο της πρότασης- σχεδίου οδηγίας: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003PC0624&from=EN>

²³¹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 1, 2014, σελ. 107, όπ. π., σημ 96.

²³² Βλ. Άρθρα 3 και 6 της Πρότασης COM(2003)624 τελικό.

²³³ Βλ. Άρθρο 6 της Πρότασης COM(2003)624 τελικό.

²³⁴ Βλ. Παραγράφους 1,2 και 3 του Άρθρου 6 Πρότασης, θέτει συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα τόσο για την προθεσμία υποβολής τέτοιου αιτήματος (τουλάχιστον 4 εβδομάδες από την έκδοση της πράξης ή τη συντέλεση της παράλειψης) όσο και ως προς την αποκλειστική προθεσμία (12 εβδομάδες) απάντησης της διοίκησης επί υποβληθέντος αιτήματος.

²³⁵ Δεν προβλέπεται βέβαια κάποια πρόβλεψη για την υποχρέωση καταβολής κάποιου συγκεκριμένου τιμήματος σε αυτή τη διαδικασία.

²³⁶ Βλ. Άρθρο 7 Πρότασης COM(2003)624 τελικό.

²³⁷ Βλ. Άρθρα 4 και 5 Πρότασης COM(2003)624 τελικό.

²³⁸ Αρχικώς, ως προς τα δικαιούμενα υποκείμενα (*personae rationae*) γίνεται διάκριση μεταξύ «των μελών του κοινού» {Βλ. Άρθρο 2 παρ. 1 περ. β' της Πρότασης Οδηγίας: «ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα και, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, οι ενώσεις, οργανώσεις ή ομάδες τέτοιων προσώπων»} και «του νομιμοποιούμενου φορέα» {Άρθρο 2 παρ. 1 περ. γ' του Σχεδίου Οδηγίας: «κάθε ένωση, οργάνωση ή ομάδα η οποία έχει ως αντικειμενικό σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και η οποία έχει αναγνωρισθεί βάσει της διαδικασίας που ορίζεται στο άρθρο 9» και Άρθρο 8: «(α) Είναι ανεξάρτητο νομικό πρόσωπο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, που έχει ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. (β) Διαθέτει οργανωτική δομή που εγγυάται ορθή επιδίωξη των καταστατικών του σκοπών. (γ) Έχει συσταθεί σύμφωνα με τον νόμο και έχει δραστηριοποιηθεί ενεργά για την προστασία

σκοπεί στην ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων του κοινού για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σχετικά με το περιβαλλοντικό δίκαιο, χωρίς όμως να καθιερώνεται μία «λαϊκή αγωγή» (actio popularis)²³⁹. Βέβαια, επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ. να καθορίσουν τις επιμέρους δικονομικές προϋποθέσεις κατά το εθνικό δίκαιό τους, όπως την ικανότητα διαδίκου, την προσωρινή δικαστική προστασία, το βάρος απόδειξης και το κόστος άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων²⁴⁰. Η συγκεκριμένη πρόταση, όμως, σε πολιτικό επίπεδο παρέμεινε «νεκρή»²⁴¹, καθώς η πλειοψηφία των Κ.Μ. θεωρούσαν ότι το συγκεκριμένο ζήτημα, ήτοι η θέσπιση δικονομικών κανόνων, δυνάμει και της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των Κ.Μ., αποτελεί κυρίως αρμοδιότητάς τους²⁴².

Μετά την αποτυχία υιοθέτησης της Οδηγίας για τη διασφάλιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα κατά τις επιταγές της Σύμβασης, το ζήτημα ανακινήθηκε αρχικώς με παρεμβάσεις τεχνοκρατών²⁴³, ενώ το 7^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (2014-2020)²⁴⁴ έθεσε ως τέταρτο στόχο: «Την μεγιστοποίηση των οφελών της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της Ένωσης μέσω βελτίωσης της εφαρμογής της»²⁴⁵. Με το πρόγραμμα αυτό δόθηκε εντολή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διασφαλίσει τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματα του κοινού για την πρόσβαση στα εθνικά

του περιβάλλοντος, σύμφωνα με το καταστατικό του, επί χρονικό διάστημα που καθορίζεται από το κράτος μέλος στο οποίο συνεστήθη, και το οποίο δεν υπερβαίνει τα τρία έτη. (δ) Ο ετήσιος ισολογισμός του έχει πιστοποιηθεί από ορκωτό λογιστή για χρονική περίοδο που καθορίζεται από κάθε κράτος μέλος, σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 1 σημείο γ)»}. Σύμφωνα με το Άρθρο 5 της Πρότασης οι φορείς έχουν ένα «προνομιακό» δικονομικό καθεστώς για το locus standi, παρακάμπτοντας έτσι τις αυστηρές εθνικές δικονομικές προϋποθέσεις. Βλ. Hedemann-Robinson, M., 2007, σελ. 317, όπ. π., σημ. 168.

²³⁹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 166, όπ. π., σημ. 156.

²⁴⁰ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 165, όπ. π., σημ. 156.

²⁴¹ Βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 236, όπ. π., σημ. 128. Επίσης Βλ. OJ 2014 L 153/1., <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2014:153:FULL&from=EN>

²⁴² Βλ. Hedemann-Robinson, Part 1, 2014, σελ. 107, όπ. π., σημ 96

²⁴³ Συγκεκριμένα, ο Ευρωπαίος Επίτροπος για το Περιβάλλον, Janez Potočnik, στην ομιλία του με τίτλο “The fish cannot go to Court – the environment is a public good that must be supported by a public voice”, SPEECH/12/856, Βρυξέλλες, 23.11.2012. τόνισε τη σημασία της υιοθέτησης μιας οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την αποτελεσματική εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για το περιβάλλον σε εθνικό επίπεδο. βλ. επίσης την COM/2012/95 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη βελτίωση των οφελών από τα ευρωπαϊκά περιβαλλοντικά μέτρα.

²⁴⁴ Βλ. OJ 2013 L 354/171. Στο εν λόγω πρόγραμμα υπάρχει η διαπίστωση ότι το περιβαλλοντικό κεκτημένο στον τομέα της νομοθεσίας της Ένωσης είναι ο τομέας με τις περισσότερες διαδικασίες επί παραβάσει, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN>.

²⁴⁵ Η εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας προϋποθέτει την αποτελεσματική πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα και την αποτελεσματική νομική προστασία. Για να επιτευχθεί όμως αυτό απαιτείται η «εξασφάλιση της αντιστοιχίας των εθνικών διατάξεων περί πρόσβασης στη Δικαιοσύνη με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης» {παρ. 65 περ. ν του 7^{ου} Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον}.

δικαστήρια²⁴⁶. Με δεδομένη την επίσημη απόσυρση του σχεδίου της οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η μόνη δυνατότητα ίσως²⁴⁷ έχει σοβαρές πιθανότητες να ευδοκιμήσει είναι η υποβολή μιας νέας πρότασης-σχεδίου οδηγίας για το υπό κρίση θέμα.

2.6 Συμπεράσματα

Το ήδη προωθημένο ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος υποδέχθηκε πανηγυρικά την Σύμβαση του Άαρχους, ενσωματώνοντας ικανοποιητικά²⁴⁸ τις διατάξεις των δύο (2) πρώτων πυλώνων της Σύμβασης με την αναθεώρηση των υφιστάμενων ευρωπαϊκών νομοθετημάτων, ενώ αναφορικά με τον 3^ο πυλώνα υπήρξε αποσπασματική ενσωμάτωση σε επιμέρους, πλην όμως σημαντικές, οδηγίες για ουσιώδη περιβαλλοντικά ζητήματα. Συγκεκριμένα, η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, η συμμετοχή στις διαδικασίες εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η περιβαλλοντική ευθύνη, η διαχείριση της ρύπανσης και η πρόληψη ατυχημάτων είναι οι σημαντικότεροι τομείς, όπου κατοχυρώθηκε, υπό προϋποθέσεις, το δικαίωμα του κοινού (ή του ενδιαφερόμενου κοινού), να προσφεύγει ενώπιον της διοίκησης ή ενώπιον ανεξάρτητου δικαστηρίου για την ακύρωση σχετικών πράξεων ή παραλείψεων, κυρίως της διοίκησης. Ωστόσο, η ρητή κατοχύρωση, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, του δικαιώματος του κοινού για επαρκή και αποτελεσματική δικαστική προστασία δεν περιλαμβάνει σημαντικούς περιβαλλοντικούς τομείς, όπως για παράδειγμα τα ύδατα και η ποιότητά τους και τα απόβλητα.

Περαιτέρω, η διατύπωση των σχετικών διατάξεων για το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη στις οδηγίες 2003/4/EK και 2003/35/EK αποτέλεσε

---

²⁴⁶ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 168, όπ. π., σημ. 156. Με δεδομένη την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (παρ. 68 του Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 20^{ης} Απριλίου 2012, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2012-0147&language=EN&ring=A7-2012-0048>) και της Επιτροπής των Περιφερειών (Γνωμοδότηση της Επιτροπής Περιφερειών για της 28-29.11.2012 για το 7^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, ENVE-V-024, <https://toad.cor.europa.eu/corwipdetail.aspx?folderpath=ENVE-V/024&id=21557>). για την υιοθέτηση οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά και την εκπόνηση ποικίλων μελετών, την σύσταση επιτροπής ειδικών εμπειρογνομόνων και τη διαβούλευση με το κοινό (European Commission's Explanatory Consultation Text σχετικά με τη διαβούλευση με το κοινό το 2013, <http://ec.europa.eu/environment/consultations/pdf/access.pdf>), κατέληξε το 2013 ότι θα πρέπει να υπάρξει είτε αναθεώρηση της Πρότασης Οδηγίας είτε από την αρχή καινούργιο νομοθέτημα. Με δεδομένη την επίσημη απόσυρση του σχεδίου της οδηγίας για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η μόνη δυνατότητα ίσως έχει σοβαρές πιθανότητες να ευδοκιμήσει είναι η υποβολή μιας νέας πρότασης-σχεδίου οδηγίας για το υπό κρίση θέμα.

²⁴⁷ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 170, όπ. π., σημ. 156, όπου αναφέρεται ότι Κ.Μ. όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία και η Δανία ήταν εχθρικά διακείμενες προς τις ρυθμίσεις αυτές που αφορούν το εθνικό δικονομικό δίκαιό τους.

²⁴⁸ Βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 223, όπ. π., σημ. 146.

σημείο αναφοράς για τις μεταγενέστερες οδηγίες, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις υπήρξε αυτούσια η επανάληψή τους. Γενικά, στο σύνολο του υπό εξέταση ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού παράγωγου δικαίου, παρατηρείται ότι ο καθορισμός των ειδικότερων δικονομικών προϋποθέσεων επαφίεται στην διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ.. Ωστόσο, η διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ. περιορίζεται τόσο από τον ερμηνευτικό κανόνα της *«ευρείας πρόσβασης του κοινού στη δικαιοσύνη»* που έχει θέσει η ίδια η Σύμβαση του Άαρχους, όσο και από την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.

Επιπλέον, επειδή η Σύμβαση του Άαρχους είναι μία «μικτή συμφωνία», τόσο η Ένωση όσο και τα Κ.Μ. έχουν άμεση υποχρέωση να υιοθετήσουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την διασφάλιση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα των ιδιωτών. Συνεπώς, η εν λόγω περιβαλλοντική συμφωνία έδωσε μία σημαντική ώθηση προς την κατεύθυνση της ευρείας απονομής δικαστικής προστασίας στους πολίτες, καθώς διευρύνθηκαν ως ένα βαθμό οι δικονομικές προϋποθέσεις. Αξιοσημείωτη είναι και η προνομακή δικονομική μεταχείριση των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο., καθώς, αναγνωρίζοντας κατά κανόνα το ρόλο που επιτελούν στην εν γένει προστασία του περιβάλλοντος, καθιερώθηκε ένα τεκμήριο υπέρ της ευρείας νομιμοποίησής τους κατά την ενάσκηση των θεσμοθετημένων διαδικαστικών δικαιωμάτων. Τέλος, από το σύνολο του υπάρχοντος ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου κατ' εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη σφαιρικής και «οριζοντιοποιημένης» κατοχύρωσης των ελάχιστων δικονομικών προϋποθέσεων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε επίπεδο Κ.Μ. σε όλους τους τομείς που άπτονται του περιβάλλοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ (3^ο): Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο έχει επιφορτιστεί ρητώς με την εξασφάλιση της τήρησης του δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των Συνθηκών (Άρθρο 19 Σ.Ε.Ε.), διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή του ευρω-ενωσιακού δικαίου περιβάλλοντος²⁴⁹. Ειδικώς δε, όπως διαπιστώθηκε και στο 7^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον²⁵⁰, η νομολογία του Δ.Ε.Ε. δρομολόγησε σημαντικές εξελίξεις στην ερμηνεία του δικαιώματος δικαστικής προστασίας δυνάμει της Σύμβασης του Άαρχους και αποτέλεσε ένα μοχλό πίεσης για την αναθεώρηση ορισμένων εθνικών δικονομικών κανόνων των Κ.Μ. με γενικό στόχο την χορήγηση ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

3.1 Εξέταση ερμηνευτικών ζητημάτων σε σχέση με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη υπό το φως του διαλόγου μεταξύ Δ.Ε.Ε. και εθνικών δικαστηρίων

Η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛ., η οποία εντάσσεται στα πλαίσια συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δ.Ε.Ε., βρίσκεται στον πυρήνα του έμμεσου ελέγχου της συμπεριφοράς των Κ.Μ. και της δράσης των θεσμικών οργάνων²⁵¹. Επιπλέον, η αρχή της αποτελεσματικότητας, η οποία λειτουργεί ως όριο στην δικονομική ελευθερία των Κ.Μ., υποδηλώνει την υποχρέωση του εθνικού δικαστή να συνεργάζεται με τον ενωσιακό δικαστή για την διασφάλιση της ενιαίας και ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου²⁵². Με την διαδικασία αυτή διαμορφώθηκε μία ενδιαφέρουσα νομολογία αναφορικά με καίρια ερωτήματα που άπτονται του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, όχι μόνο για περιβαλλοντικά ζητήματα αλλά εν γένει²⁵³.

---

²⁴⁹ Βλ. Kotzé, L. & Paterson, A., *The Role of Judiciary in Environmental Governance: Comparative Perspectives*, Klumer Law International, 2009, σελ. 29.

²⁵⁰ Βλ. παρ. 65 περ. ν του 7^{ου} Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον.

²⁵¹ Βλ. Χριστιανός, Β., *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 99.

²⁵² Βλ. Πρεβεδούρου Ευγ., *Η επιρροή του Ευρωπαϊκού Δικαίου στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 36.

²⁵³ Φερειπείν το ζήτημα της ικανότητας διαδίκου απασχόλησε τον κοινοτικό νομοθέτη με τη γνωστή υπόθεση *Greenpeace* (Απόφαση ΔΕΚ, 2.4.1998, C-321/95P, *Greenpeace*, Συλλογή Νομολογίας 1998 I 1651), όπου κρίθηκε ότι μια περιβαλλοντική ΜΚΟ, που έχει συσταθεί για να προωθή συλλογικά συμφέροντα μιας κατηγορίας πολιτών, **δεν νομιμοποιείται ενεργητικά** να

Ένα σημαντικό ζήτημα που επιλήφθηκε το Δ.Ε.Ε. ήδη πριν την σύναψη της Σύμβασης του Άαρχους ήταν η δυνατότητα των ιδιωτών να επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τις διατάξεις του παράγωγου ευρωπαϊκού δικαίου, όπως για παράδειγμα, της σχετικής Οδηγίας για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων²⁵⁴. Η δυνατότητα αυτή των φυσικών προσώπων στην υπόθεση *Kraaijeveld* θεμελιώθηκε στον δεσμευτικό χαρακτήρα των ρυθμίσεων της Οδηγίας Ε.Π.Ε. και στην αναγκαιότητα διασφάλισης αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου²⁵⁵, η οποία θα καθίστατο αλυσιτελής αν οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούσαν να επικαλεστούν τις διατάξεις αυτές και τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν εξουσία να ελέγξουν τα όρια της διακριτικής ευχέρειας των Κ.Μ.²⁵⁶.

Επιπλέον, στα πλαίσια δε ερμηνείας άλλης Οδηγίας για την ποιότητα του αέρα²⁵⁷, το Δ.Ε.Ε. αναγνώρισε σε κάθε πολίτη της Ε.Ε. το δικαίωμα να ζητεί από τις αρμόδιες εθνικές αρχές τη λήψη άμεσων βραχυπρόθεσμων μέτρων για τη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, στην περιοχή που κατοικεί, όταν η ρύπανση ξεπερνά τα όρια που έχουν τεθεί από την κοινοτική νομοθεσία²⁵⁸ καθώς η σχετική διάταξη της Οδηγίας είχε άμεσο αποτέλεσμα²⁵⁹ και οι ιδιώτες μπορούσαν να την επικαλεστούν

προσβάλει πράξη κοινοτικού οργάνου που θίγει τα συμφέροντα της κατηγορίας αυτής, εάν τα μέλη δεν νομιμοποιούνται ατομικά προς τούτο. Για περισσότερα βλ. Μιχαηλίδου, Χ., Πρόσβαση των Περιβαλλοντικών Ενώσεων στη Δικαιοσύνη-Παρουσίαση των Εθνικών Δικαίων και των Προοπτικών του Κοινοτικού Δικαίου, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2007, σελ. 214 καθώς βλ. και Pallemarts, M., Has the “Aarhus Convention” improved the situation? (Ch.10) in Pallemarts, M., 2011, σελ. 301-302, όπ.π. σημ. 210

²⁵⁴ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 24.10.1996, C-72/95P, *Kraaijeveld BV e.a.*, Συλλογή Νομολογίας 1996 I 5403 σκέψη 56 και Απόφαση ΔΕΚ, 19.09.2000, C-287/98P, *Grand Duchy of Luxemburg v Berthe Linster and Others*, Συλλογή Νομολογίας 2000 I 6917.

²⁵⁵ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ C-72/95P, *Kraaijeveld*, σκέψη 56.

²⁵⁶ Βασισμένο στην ίδια συλλογιστική, το Δ.Ε.Ε., σε προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε ενώπιόν του το αρμόδιου Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου (βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 19.09.2000, C-287/98P, *Linster and Others*, σκέψεις 32 και 37, όπ. π., σημ. 253), απάντησε καταφατικά στον δεσμευτικό χαρακτήρα των ενωσιακών νομοθετημάτων και σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, το Δ.Ε.Ε., αναγνώρισε την εξουσία των εθνικών δικαστών σχετικά με τον έλεγχο των ορίων της διακριτικής ευχέρειας των κρατών ως προς την επιλογή του τύπου και των μέσων για την εφαρμογή της Οδηγίας).

²⁵⁷ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 25.07.2008, C-237/07P, *Janecek v. Freistaat Bayern*, Συλλογή Νομολογίας 1996 I 6221, σχετικά με την Οδηγία 1996/62/ΕΚ για την Εκτίμηση και Διαχείριση της Ποιότητας του Αέρα του Περιβάλλοντος (OJ 1996 L 296/55). Στη συγκεκριμένη απόφαση δεν υπήρχε η αναφορά στη Σύμβαση του Άαρχους αλλά αποτέλεσε σημαντική απόφαση για το ζήτημα της δικαστικής προστασίας των πολιτών και της δεσμευτικότητας των Οδηγιών της Ε.Ε..

²⁵⁸ Βλ. Κανελλόπουλος, Ν. Η συμβολή της Νομολογίας το ΔΕΚ στη διαμόρφωση του Δικαίου Περιβάλλοντος στο Βασιλόπουλος, Ι. (επ.), Η Συμβολή της Νομολογίας στην εξέλιξη του Δικαίου Περιβάλλοντος- Βιώσιμη Ανάπτυξη, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Πειραιώς-Ελεγκτικό Συνέδριο ΙΓ΄ Επιστημονικό Συμπόσιο, 2009, σελ. 206-207.

²⁵⁹ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ C-237/07P *Janecek*, σκέψη 36: «*Επιπλέον, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ιδιώτες δύνανται να επικαλεστούν κατά των δημοσίων αρχών διατάξεις μιας οδηγίας που είναι απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς (απόφαση της 5ης Απριλίου 1979, 148/78, Ratti, Συλλογή τόμος 1979/I, σ. 861, σκέψη 20)*». Για την έννοια του άμεσου αποτελέσματος του

απευθείας ενώπιον του εθνικού δικαστή²⁶⁰.

3.1.1 Άρθρο 9 παρ. 1: Η πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες

Το ζήτημα της δικαστική προστασίας σε περίπτωση άρνησης πρόσβασης των ιδιωτών σε περιβαλλοντικές πληροφορίες αποτέλεσε αντικείμενο, μεταξύ άλλων, της δικανικής πεποίθησης του ενωσιακού δικαστή κυρίως στην υπόθεση *Client Earth*²⁶¹ όπου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αρνήθηκε²⁶² την πρόσβαση της συγκεκριμένης περιβαλλοντικής Μ.Κ.Ο. σε συγκεκριμένα έγγραφα δυνάμει του Κανονισμού 1049/2001 και του Κανονισμού 1367/2006. Ωστόσο, το Πρωτοδικείο της Ένωσης, δεν δέχτηκε ότι η άρνηση²⁶³ αυτή της Επιτροπής, βασισμένη στις εξαιρέσεις των ως άνω Κανονισμών, ότι δεν προσκρούει στην Σύμβαση του Άαρχους (Άρθρο 4) καθώς η συγκεκριμένη διάταξη δεν είναι «απαλλαγμένη αιρέσεων και αρκούντως ακριβής»²⁶⁴ για να τύχει άμεσης εφαρμογής από τον ενωσιακό δικαστή.

Επιπλέον, σε άλλο συναφές προδικαστικό ερώτημα ενώπιον του Δ.Ε.Ε.²⁶⁵, αντικείμενο ερμηνείας αποτέλεσε η έννοια των «δημοσίων διοικητικών καθηκόντων» (άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο β', της Οδηγίας 2003/4/ΕΚ) που μπορεί να έχουν επωμιστεί ιδιωτικές εταιρίες, ώστε αυτές να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ως άνω Οδηγίας. Συγκεκριμένα, το Δ.Ε.Ε. έκρινε ότι για την καταφατική απάντηση στο ως άνω ερώτημα, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει οι οντότητες αυτές να απολαμβάνουν, δυνάμει του εφαρμοστέου επί αυτών εθνικού δικαίου, εξαιρετικές εξουσίες σε σχέση με τους κανόνες που ισχύουν στις συναλλαγές μεταξύ προσώπων ιδιωτικού δικαίου²⁶⁶.

ενωσιακού κανόνα βλ. Χριστιανός, Β., Κουσκουνά κ.α, 2011, όπ. π., σελ. 39-41.

²⁶⁰ Για τη σημασία της εν λόγω απόφασης αναφορικά με το *locus standi* των ιδιωτών βλ. Jans, J., *Harmonization of National Procedural Law Via the Back Door? Preliminary Comments on the ECJ's Judgment in Janeczek in a Comparative Context* in Bulterman, M., Hancher, L., McDonnell A., & Sevenster, H., *Views of European Law from the Mountain*, Wolters Kluwer Law & Business, 2009, σελ. 267 επ.

²⁶¹ Βλ. Απόφαση Γ.Δ.Ε.Ε., 13.09.2013, T-111/11, *ClientEarth κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, (δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας).

²⁶² Βλ. Για τους λόγους που επικαλέστηκε βλ. Απόφαση Γ.Δ.Ε.Ε., 13.09.2013, T-111/11, σκέψεις 16 έως 21.

²⁶³ Βλ. για την άρνηση χορήγησης εγγράφων επικαλούμενη την υπαγωγή τους σε εξαιρέσεις, βλ. Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 373-374, όπ. π., σημ. 128.

²⁶⁴ βλ. Απόφαση Γ.Δ.Ε.Ε., 13.09.2013, T-111/11, σκέψεις 91,92, 96. Η συγκεκριμένη ΜΚΟ έχει ασκήσει ήδη αν αίτηση ενώπιον του Δ.Ε.Ε. (Υπόθεση C- 612/13 P, σκέψεις 29,30), στην οποία ήδη ο Γενικός Εισαγγελέας έχει ταχθεί υπέρ της κρατούσας νομολογίας.

²⁶⁵ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 19.12.2013, C- 279/12, *Fish Legal et. al. κατά Information Commissioner et. al.*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.

²⁶⁶ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 19.12.2013, C- 279/12, σκέψη 56. Επιπλέον, κρίθηκε στην ίδια απόφαση (σκέψεις 67,68,73), ότι νπιδ πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «δημόσια αρχή» βάσει του άρθρου 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας αυτής, αν οι εν λόγω επιχειρήσεις δεν καθορίζουν

3.1.2 Άρθρο 9 παρ. 2: Η συμμετοχή του ενδιαφερομένου κοινού

3.1.2.1 Η ενεργητική νομιμοποίηση του ενδιαφερομένου κοινού

Το προνομιακό, υπό προϋποθέσεις, δικονομικό καθεστώς των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. έναντι άλλων φυσικών ή νομικών προσώπων, που τίθεται από τη Σύμβαση, απασχόλησε και τον ενωσιακό δικαστή. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Trianel*²⁶⁷, το Δ.Ε.Ε. κατέληξε ότι η δικονομική προϋπόθεση της επίκλησης προσβολής δικαιώματος (όπως οι ιδιώτες) εκ μέρους των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. είναι, υπό το πρίσμα μίας τελεολογικής ερμηνείας²⁶⁸, αντίθετη είτε την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας (εν προκειμένω Οδηγία Ε.Π.Ε.), όσο και στην γενική ρήτρα που διαπνέει τη Σύμβαση του Άαρχους περί ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη²⁶⁹. Η αντίθεση της ρύθμισης αυτής προς το ενωσιακό δίκαιο δικαιολογείται καθότι στερεί σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο., οι οποίοι συνήθως αποβλέπουν στο γενικό συμφέρον και όχι στην προστασία απλώς και μόνο των συμφερόντων μεμονωμένων ιδιωτών, εκπληρώνοντας την προϋπόθεση της καταστατικής προώθησης της περιβαλλοντικής προστασίας, να ελέγχουν κατά πόσο τηρούνται οι κανόνες που προέρχονται από το συγκεκριμένο δίκαιο²⁷⁰.

Στην υπόθεση *Djurgården-Lilla*²⁷¹ τέθηκε από το Σουηδικό Ακυρωτικό Δικαστήριο²⁷² το ζήτημα της συμβατότητας συγκεκριμένων τεθειμένων εθνικών

πράγματι αυτοτελώς τον τρόπο με τον οποίο παρέχουν τις υπηρεσίες αυτές, εφόσον μια δημόσια αρχή κατά το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχεία α' ή β', της εν λόγω οδηγίας είναι σε θέση να επηρεάζει αποφασιστικώς τη δράση των εν λόγω επιχειρήσεων στον τομέα του περιβάλλοντος.

²⁶⁷ Απόφαση ΔΕΕ, 12.05.2011, C-115/09P, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg (Trianel παρεμβαίνουσα)*, Συλλογή της Νομολογίας 2011 I 3673, επί προδικαστικού ερωτήματος που έθεσε το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο του κρατιδίου της Ρηνανίας-Βεσφαλίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

²⁶⁸ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 12.05.2011, C-115/09P, σκέψη 45, Για την τελεολογική ερμηνεία των κανόνων των ενωσιακών Οδηγιών για την προστασία του περιβάλλοντος βλ. Poncelet, C., 2012, σελ. 294, όπ. π., σημ. 175.

²⁶⁹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 157, όπ. π., σημ. 156. Με την απόφαση αυτή επιβεβαιώθηκε το άμεσης ισχύς προνομιακό δικαίωμα των περιβαλλοντικών ΜΚΟ πρόσβασης στη δικαιοσύνη, που παρεκκλίνει από τους συνήθεις δικονομικούς όρους περί προσβολής δικαιώματος ή επαρκούς συμφέροντος.

²⁷⁰ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 12.05.2011, C-115/09P, σκέψη 45-47.

²⁷¹ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 15.10.2009, C-263/08P, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, Συλλογή Νομολογίας 2009 I 9967. Η εν λόγω απόφαση αποτέλεσε την πρώτη ερμηνεία του Δ.Ε.Ε. σχετικά με την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη, βλ Müller, B., Access to the Courts of the Member States for NGOs in Environmental Matters under European Union Law, *Journal of Environmental Law*, OUP, Vol. 23, Issue 3, 2011, σελ. 509.

²⁷² Σημειωτέον, ότι η Σουηδία έχει ένα πρότυπο κωδικοποιημένο περιβαλλοντικό δίκαιο, ενώ

δικονομικών κανόνων για την υπαγωγή των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο. στην έννοια του ενδιαφερομένου κοινού. Συγκεκριμένα, το Δ.Ε.Ε. υπεισήλθε, μεταξύ άλλων, στο κρίσιμο ζήτημα της συμβατότητας μίας εθνικής δικονομικής διάταξης, με την οποία καθοριζόταν ότι δικαιούνται να ασκήσουν τα προβλεπόμενα ένδικα βοηθήματα οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. που είχαν έναν ελάχιστο αριθμό μελών²⁷³. Ο ενωσιακός δικαστής²⁷⁴, εκτιμώντας ότι οι εθνικοί κανόνες πρέπει, αφενός, να διασφαλίζουν την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη και, αφετέρου, να καθιστούν αποτελεσματικές τις διατάξεις της Οδηγίας Ε.Π.Ε. σχετικά με το δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη, έκρινε ότι ο εθνικός νομοθέτης, ενώ μπορεί να θεσπίζει ελάχιστο όριο μελών μιας τέτοιας Μ.Κ.Ο. ώστε να διασφαλισθεί η πραγματική της ύπαρξη και δραστηριότητα, υπερέβη, όμως, τα όρια της διακριτικής του ευχέρειας με το να καθιερώσει τα ελάχιστα μέλη σε τέτοιον αριθμό²⁷⁵. Και τούτο γιατί, αντίθετα με τις διατάξεις της συγκεκριμένης Οδηγίας και της Σύμβασης του Άαρχους, αυτομάτως στερούνται οι μικρές τοπικές περιβαλλοντικές οργανώσεις το δικαίωμα να προσφύγουν στη δικαιοσύνη²⁷⁶.

3.1.2.2 Ζητήματα σε σχέση με τις προσβαλλόμενες πράξεις ή παραλείψεις

Ένα θέμα που κλήθηκε να ερμηνεύσει ο ενωσιακός δικαστής ήταν η έκταση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας σε συνάρτηση με τις προσβαλλόμενες πράξεις ή παραλείψεις. Ειδικότερα, στην υπόθεση *Gemeinde Altrip*²⁷⁷, το Δ.Ε.Ε. έκρινε ότι το δικαίωμα δικαστικής προσφυγής πρέπει να καταλαμβάνει την προβολή λόγων ακύρωσης όχι μόνο εξαιτίας της παντελούς παράλειψης διενέργειας Ε.Π.Ε. αλλά και για λόγους που αφορούν νομικές πλημμέλειες της διενεργηθείσας διαδικασίας. Ο περιορισμός δε των λόγων ακύρωσης σε καμία περίπτωση δεν

έχει ιδρύσει και Περιβαλλοντικά Δικαστήρια, βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 213-214 υποσημείωση 63, όπ. π., σημ. 146, και Daprö, J., *Environmental Justice through Environmental Courts? Lessons learned from the Swedish experience in Ebbesson, J., Okowa, Ph., Environmental Law and Justice in Context*, Cambridge University Press, 2009, σελ. 176 επ.

²⁷³ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Σουηδικός Κώδικας Περιβάλλοντος είχε θέσει τα 2.000 μέλη ως ελάχιστο όριο για τη νομιμοποίηση των περιβαλλοντικών ΜΚΟ.

²⁷⁴ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 15.10.2009, C-263/08P, *Djurgården-Lilla*, σκέψη 47.

²⁷⁵ Βλ. Επίσης και την Προτάση της Γενικής Εισαγγελέως Sharpston E., 2.7.2009, σκέψη 74 στην υπόθεση C-263/08, *Djurgården-Lilla* όπ.π., σημ. 274, και βλ. Poncelet, C., 2012, σελ. 293, όπ. π., σημ. 175.

²⁷⁶ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 15.10.2009, C-263/08P, *Djurgården-Lilla*, σκέψη 50. Το κριτήριο δε των 2.000 μελών πληρούσαν μόνο δύο (2) περιβαλλοντικές οργανώσεις όπως συνομολόγησε και η Κυβέρνηση της Σουηδίας, βλ σκέψη 51.

²⁷⁷ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 07.11.2013, C-72/12P, *Gemeinde Altrip, Gebrüder Hört GbR, Willi Schneider v. Land Rheinland-Pfalz*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.

συνάδει με το σκοπό της εξασφάλισης ευρείας προσβάσεως στα δικαιοδοτικά όργανα καθώς και θα στερούσε από τις διατάξεις της οδηγίας Ε.Π.Ε. την πρακτική τους αποτελεσματικότητα ως προς την ορθή εφαρμογή των διαδικασιών Ε.Π.Ε.²⁷⁸. Επιπλέον, το Δ.Ε.Ε., περιορίζει τη διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ., σχετικά με τις προϋποθέσεις του *locus standi*, τόσο μέσω της γενικής ρήτρας της Σύμβασης του Άαρχους για την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη²⁷⁹, όσο και μέσω της αποτελεσματικότητας²⁸⁰.

Συναφή είναι και τα ζητήματα που ανακύπτουν στην περίπτωση έγκρισης περιβαλλοντικών όρων με ειδική νομοθετική πράξη²⁸¹, καθώς με αυτόν τον τρόπο αποκλείεται η δυνατότητα άσκησης προσφυγής, και εξ αυτού του λόγου το ΔΕΚ είχε ορίσει αυστηρά κριτήρια για την εφαρμογή του²⁸². Υπό το πρίσμα της κύρωσης της Σύμβασης του Άαρχους, το Δ.Ε.Ε., στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις *Boxus and Others*²⁸³, προέβη στην επανεξέταση του θέματος τόσο ως προς τις επιμέρους προϋποθέσεις της υπαγωγής στην εν λόγω εξαίρεση, ήτοι τον λεπτομερειακό χαρακτήρα της ρύθμισης και την επίτευξη των στόχων της Οδηγίας Ε.Π.Ε. όσο και ως προς την προβληματική της παρεχόμενης δικαστικής προστασίας. Εμμένοντας το Δ.Ε.Ε. στην πάγια αυστηρή ερμηνεία της εν λόγω εξαίρεσης²⁸⁴, έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει ότι τηρήθηκαν οι δύο προαναφερόμενες προϋποθέσεις, αφού λάβει υπόψη τόσο το περιεχόμενο της εκδοθείσας νομοθετικής πράξεως όσο και το σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοσή της²⁸⁵. Συνεπώς, **δεν είναι επαρκής** η απλή «επικύρωση» αμιγώς και μόνον προϋφιστάμενης διοικητικής πράξης, η οποία περιορίζεται στην αναφορά επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος, χωρίς προηγουμένως να έχει προηγηθεί η

²⁷⁸ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 07.11.2013, C-72/12P, *Gemeinde Altrip*, σκέψη 37.

²⁷⁹ Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 156, όπ. π., σημ. 156. Ο περιορισμός αυτός δύναται να συνεισφέρει στη διατήρηση, την προάσπιση και την αναβάθμιση του περιβάλλοντος, καθώς και στην προστασία της ανθρώπινης υγείας. Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 07.11.2013, C-72/12P, *Gemeinde Altrip*, σκέψη 46.

²⁸⁰ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 07.11.2013, C-72/12P, *Gemeinde Altrip*, σκέψη 45.

²⁸¹ Βλ. εξαίρεση του Άρθρου 1 παρ. 4 της Οδηγίας 2011/92/Ε.Ε..

²⁸² Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 19.09.2000, C-287/98P, *Linster and Others*, όπ. π. και Απόφαση ΔΕΚ, 16.09.1999, C-435/97P, *WWF and Others v. Autonome Provinz Bozen and Others*, Συλλογή Νομολογίας I 5613.

²⁸³ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others v. Région wallonne*, Συλλογή Νομολογίας I 9711.

²⁸⁴ Βλ. όπ. π., σημ. 285.

²⁸⁵ Στη νομοθετική διαδικασία συμπεριλαμβάνονται και οι προπαρασκευαστικές πράξεις και οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις, σκέψη 47. Επίσης Βλ. Προτάσεις Γενικής Εισαγγελέως Sharpston E., 11.5.2011, σκέψη 84 για την υπόθεση *Boxus and Others*, όπου προβλέπει ειδικότερη εξειδίκευση των κριτηρίων προκειμένου να διασφαλίζεται η πλήρωση των στόχων της Οδηγίας Ε.Π.Ε., βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 217 υποσημ. 86, όπ. π., σημ. 146.

ουσιαστική νομοθετική διαδικασία, μέσω της οποίας διασφαλίζεται η τήρηση των εν λόγω προϋποθέσεων της Οδηγίας Ε.Π.Ε.²⁸⁶. Με μία προωθημένη μάλιστα προσέγγιση, το Δ.Ε.Ε. έκρινε ότι το ενδιαφερόμενο κοινό πρέπει να εξοπλίζεται σε κάθε περίπτωση με το δικαίωμα δικαστικής προσφυγής, και στην περίπτωση που η έγκριση περιβαλλοντικών όρων έχει λάβει χώρα με την ειδική νομοθετική διαδικασία²⁸⁷, ο εθνικός δικαστής έχει το δικαίωμα να επιτρέψει τη δικαστική προσφυγή κατά μιας τέτοιας διαδικασίας, ακόμα και όταν δεν το έχει προβλεφθεί ρητά²⁸⁸.

Επιπλέον, με πρόσφατη νομολογία²⁸⁹, το Δ.Ε.Ε. απεφάνθει ότι η νομοθετική διάταξη, η οποία νομιμοποιεί περιορισμένες μόνο κατηγορίες φυσικών ή νομικών προσώπων²⁹⁰ να προσφύγουν κατά των συγκεκριμένων διοικητικών αποφάσεων, αποκλείει από την πρόσβαση στη δικαιοσύνη μεγάλο αριθμό ιδιωτών, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων των «περιοίκων» που ενδέχεται να πληρούν τους προβλεπόμενους στο άρθρο 11, παράγραφος 1, της Οδηγίας 2011/92 όρους²⁹¹.

3.1.3 Άρθρο 9 παρ. 3: Ο νομικός χαρακτηρισμός της υποχρέωσης της ως άνω διάταξης

Η συγκεκριμένη διάταξη της Σύμβασης του Άαρχους, επειδή ακριβώς καταλαμβάνει όλο το φάσμα του περιβαλλοντικού δικαίου, απασχόλησε ερμηνευτικά και το Δ.Ε.Ε. ως προς τη νομική της φύση. Με αφετηρία την υπόθεση *Slovak Brown Bears*²⁹², ζητήθηκε από τον δικαστή της Ένωσης, κατόπιν υποβολής σχετικών προδικαστικών ερωτημάτων από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Σλοβακίας, να κρίνει το ζήτημα της άμεσης εφαρμογής («*self executing effect*»), της εν λόγω διάταξης που ενυπάρχει σε κυρωμένη από την Ε.Ε. διεθνή Σύμβαση, λαμβανομένου

²⁸⁶ Βλ. Αποφάσεις Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others*, σκέψη 48.

²⁸⁷ Βλ. Αποφάσεις Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others*, σκέψεις 54, 56, 57.

²⁸⁸ Αποφάσεις Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others*, σκέψη 55.

²⁸⁹ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 16.04.2015, C-570/13P, *Karoline Gruber κατά Unabhängiger Verwaltungssenat für Kärnten, EMA Beratungs- und Handels GmbH, Bundesminister für Wirtschaft, Familie und Jugend*, σκέψη 30, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας, η οποία εκδόθηκε κατόπιν υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από το Ακυρωτικό Δικαστήριο της Αυστρίας.

²⁹⁰ Εν προκειμένω, όσους έχουν υποβάλει το σχέδιο στις συμπράττουσες με αυτούς διοικητικές αρχές, τον διαμεσολαβητή για το περιβάλλον (Umweltanwalt) και τον εμπλεκόμενο δήμο.

²⁹¹ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 16.04.2015, C-570/13P, *Gruber*, σκέψη 42.

²⁹² Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Lesoochránárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky* (*Slovak Brown Bears*), Συλλογή της Νομολογίας 2011 I 1255.

υπόψη του κυρίως επιδιωκόμενου με τη διεθνή αυτή Σύμβαση σκοπού, που είναι η απομάκρυνση από το κλασικό πρότυπο της ενεργητικής νομιμοποίησης, μέσω της αναγνώρισεως και στο κοινό, ή στο ενδιαφερόμενο κοινό, της ιδιότητας του διαδίκου, καίτοι μέχρι σήμερα, η Ε.Ε. δεν έχει λάβει, σε κοινοτικό επίπεδο, μέτρα για την εφαρμογή της. Αναγνωρίζοντας την αρμοδιότητα να ερμηνεύει τη συγκεκριμένη διάταξη της εν λόγω Σύμβασης, το Δ.Ε.Ε., λόγω του μικτού χαρακτήρα της διεθνούς Σύμβασης, δύναντο να καθορίσει ποιες υποχρεώσεις βαρύνουν την Ε.Ε. και ποιες τα επαφίονται στην αρμοδιότητα των Κ.Μ.²⁹³. Το υπό κρίση θέμα της μικτής συμφωνίας, καίτοι δεν αποτέλεσε ακόμα αντικείμενο πλήρους νομοθετικής ρυθμίσεως της Ένωσης, θεωρήθηκε ότι εμπίπτει στο δίκαιο της Ένωσης εφόσον ρυθμίζεται με συμβάσεις συναφθείσες από την Ένωση και τα Κ.Μ. της και αφορά τομέα τον οποίο καλύπτει ευρέως το δίκαιο αυτό²⁹⁴. Επιπλέον, το Δικαστήριο, με μία τολμηρή προσέγγιση²⁹⁵, αφού προσπέρασε το σκόπελο της περιορισμένης εφαρμογής της εν λόγω διάταξης στην Ε.Ε. και της Δήλωσης της Ε.Ε. κατά την επικύρωση της Συμφωνίας του Άαρχους περί περιορισμού της αρμοδιότητάς της σχετικά με την παρ. 3 του Άρθρου 9²⁹⁶, κρίνοντας ότι η ένδικη σχετικά την προστασία συγκεκριμένων ειδών (Οδηγία 92/43/ΕΚ Habitats) αφορά ένα πεδίο που καλύπτει ενδελεχώς το ευρωπαϊκό δίκαιο²⁹⁷, προχώρησε περαιτέρω στην εξέταση περί του αν η διάταξη αυτή αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα. Εφαρμόζοντας την πάγια νομολογία για το άμεσο

²⁹³ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Slovak Brown Bears*, σκέψη 31, παραπέμποντας κατ' αναλογία στις αποφάσεις ΔΕΚ, 14.12.2000, C-300/98 και C-392/98, Dior κ.λπ., Συλλογή Νομολογίας 2000, σ. I-11307, σκέψη 33, καθώς και ΔΕΚ, 11.09.2007, C-431/05, *Merck Genéricos – Productos Farmacéuticos*, Συλλογή Νομολογίας 2007, I-7001, σκέψη 33.

²⁹⁴ Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Slovak Brown Bears*, σκέψη 36.

²⁹⁵ Βλ. Hedemann-Robinson, M. Enforcement of International Environmental Agreements: The Role of European Commission, *European Energy and Environmental Law Review*, Vol. 21, Issue 1, 2012, σελ. 23. Αντίθετη η πρόταση της Γενικής Εισαγγελέως Sharpston, όπου θεώρησε ότι η παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης δεν μπορεί να θεωρηθεί μέρος του ενωσιακού δικαίου καθότι πρώτον λίγα σχετικά μέτρα έχουν υιοθετηθεί (Κανονισμός 1367/2006) και δεύτερον υπάρχει και η δήλωση της Ε.Ε. κατά την επικύρωση της Σύμβασης. Βλ. Προτάσεις Γενικής Εισαγγελέως Sharpston Ε., 15.7.2010, σκέψεις 70, 73-79 για την υπόθεση *Slovak Brown Bears*, όπου κάνει λόγο για «ανάμειξη με τη νομοθετική εξουσία».

²⁹⁶ Βλ. σχετικό μέρος της Δήλωση Ε.Ε. κατά την επικύρωση της Σύμβασης του Άαρχους με την απόφαση 2005/370/Ε.Ε.: « In particular, the European Community also declares that the legal instruments in force do not cover fully the implementation of the obligations resulting from Article 9 (3) of the Convention as they relate to administrative and judicial procedures to challenge acts and omissions by private persons and public authorities other than the institutions of the European Community as covered by Article 2 (2)(d) of the Convention, and that, consequently, its Member States are responsible for the performance of these obligations at the time of approval of the Convention by the European Community and will remain so unless and until the Community, in the exercise of its powers under the EC Treaty, adopts provisions of Community law covering the implementation of those obligations». Βλ. σχετική κριτική στην εν λόγω Δήλωση: Jans, J. & Vedder, H., 2012, σελ. 74, όπ. π., σημ. 128.

²⁹⁷ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Slovak Brown Bears*, σκέψη 37-38.

αποτέλεσμα διάταξης διεθνούς συμφωνίας²⁹⁸, όπου πρέπει να επάγεται σαφή και συγκεκριμένη υποχρέωση μη εξαρτώμενη, ως προς την εκτέλεση ή τα αποτελέσματά της, από τη θέσπιση οποιασδήποτε μεταγενέστερης πράξεως, λαμβάνοντας υπόψη του γράμματός της, του αντικειμένου και της φύσεως της συμφωνίας, κρίθηκε ότι η παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης δεν μπορεί να παράγει άμεσο αποτέλεσμα²⁹⁹ καθότι, εν απουσία σχετικής νομοθεσίας της Ενώσεως, υπάρχει η αίρεση υιοθέτησης επιπλέον μέτρων από τον εθνικό νομοθέτη για την ικανότητα διαδίκου των ιδιωτών³⁰⁰.

3.1.4 Άρθρο 9 παρ. 4: Μη απαγορευτικό κόστος

Το ζήτημα του μη απαγορευτικού κόστους των ένδικων βοηθημάτων³⁰¹ (βλ. παρ. 4 Άρθρου 9 της Σύμβασης Άρχους) είναι σημαντική πτυχή του διαδικαστικού δικαιώματος της προσφυγής ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων, λόγω και της ιδιάζουσας φύσης των περιβαλλοντικών διαφορών και απασχόλησε το Δ.Ε.Ε. σε αρκετές περιπτώσεις. Αρχικώς, στην υπόθεση *Επιτροπής κατά Ιρλανδίας*³⁰², το Δ.Ε.Ε. διαπίστωσε ότι η δικαστική πρακτική με την οποία ο εθνικός δικαστής μπορεί να μη καταδικάσει τον ηττηθέντα διάδικο στα δικαστικά έξοδα ή να ορίσει ότι τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε βαρύνουν τον αντίδικο, έγκειται καθαρά στην ευχέρεια του εθνικού δικαστή και συνεπώς, δεν συμβαδίζει με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Οδηγία Ε.Π.Ε.³⁰³ Στην υπόθεση *Edwards/Pallikaropoulos*³⁰⁴, το Δ.Ε.Ε.,³⁰⁵

²⁹⁸ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Slovak Brown Bears*, σκέψη 44, μεταξύ άλλων, αποφάσεις ΔΕΚ, 12.4. 2005, C-265/03, *Simutenkov*, Συλλογή Νομολογίας 2005, I 2579, σκέψη 21, και της ΔΕΚ, 13.12.2007, C-372/06, *Asda Stores*, Συλλογή Νομολογίας 2007, I 11223, σκέψη 82.

²⁹⁹ Βλ. Karageorgou, V., *Access to Justice in Environmental Matters in the EU legal order: Is there a need for more coherent and harmonized approach?*, 2015, Υπό δημοσίευση, σελ 5. Για περισσότερα σχετικά με τις προϋποθέσεις του άμεσου αποτελέσματος των οδηγιών και σχετική νομολογία του ΔΕΚ βλ., Χριστιανός, Β., Κουσκουνά, Μ., Παπαδοπούλου, Ρ-Ε. και Περάκης, Μ., 2011, σελ. 54-67, όπ. π., σημ. 226.

³⁰⁰ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 08.03.2011, C-240/09P, *Slovak Brown Bears*, σκέψη 47. Για το ίδιο ζήτημα του μη άμεσου αποτελέσματος της διάταξης της παρ. 3 του Άρθρου 9 της Σύμβασης, απασχόλησε το Δ.Ε.Ε. στις πρόσφατες αποφάσεις επί αιτήσεων αναίρεσης. Βλ. Αποφάσεις ΔΕΕ, 13.01.2015, C-401,402,403/12P, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλπ v. *Vereniging Milieudefensie* κλπ., δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας, σκέψεις, 17-21,55,56,60& Συνεκδικαζόμενες Αποφάσεις ΔΕΕ, 13.01.2015, C-404,405/12P Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κλπ v. *Stichting Natuur en Milieu* κλπ., δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας, σκέψεις 47,52.

³⁰¹ Στην έννοια του κόστους συμπεριλαμβάνονται τόσο τα δικαστικά έξοδα όσο και η αμοιβή του πληρεξουσίου δικηγόρου, Βλ. Hedemann-Robinson, Part 2, 2014, σελ 155, όπ. π., σημ. 156.

³⁰² Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 16.07.2009, C-427/07P, *Commission v Ireland*, Συλλογή Νομολογίας 2009 I 6277.

³⁰³ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 16.07.2009, C-427/07P, *Commission v Ireland*, σκέψη 92-94.

³⁰⁴ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *David Edwards & Lilian Pallikaropoulos v. Environment Agency and Others*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας, στα πλαίσια

ασχολήθηκε ενδελεχώς με το ζήτημα του «ανεκτού» κόστους της δικαστικής προσφυγής σε περιβαλλοντικές υποθέσεις κατά το πνεύμα της Σύμβασης του Άαρχους³⁰⁶, επιτάσσοντας τον έλεγχο σωρευτικής συνδρομής δύο κριτηρίων. Το πρώτο αφορά την *per se* εκτίμηση για την οικονομική κατάσταση του προσφεύγοντος (υποκειμενικό κριτήριο) και το δεύτερο την αντικειμενική ανάλυση του ύψους του κόστους (αντικειμενικό κριτήριο)³⁰⁷, που αυτά τα δύο σε συνδυασμό με την εκτίμηση άλλων περιστάσεων³⁰⁸, καλείται να εφαρμόσει ο εθνικός δικαστής για να κρίνει την έννοια της «απαγορευτικότητας»³⁰⁹ του κόστους. Ομοίως και στην πρόσφατη υπόθεση *Commission v. UK*³¹⁰ το Δ.Ε.Ε., προχωρώντας ένα επίπεδο παραπέρα, έκρινε ότι η επιταγή περί μη απαγορευτικού κόστους καταλαμβάνει και τις περιπτώσεις όπου ο εθνικός δικαστής διατάσσει τη λήψη προσωρινών μέτρων³¹¹.

3.2 Συμπεράσματα από την επισκόπηση του διαλόγου

Κατόπιν των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι το Δ.Ε.Ε. αποτελεί την προμετωπίδα για την ορθόνομη επιβολή του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος,

---

προδικαστικού ερωτήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου.

³⁰⁵ Σχετικά με το απαγορευτικό κόστος ενώπιον των βρετανικών Δικαστηρίων βλ. Macrory, R. & Westaway, N. Access to Environmental Justice: A United Kingdom Perspective in Pallemarts, M., 2011, όπ. π., σελ. 320-332.

³⁰⁶ Βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *Edwards/Pallikaropoulos*, σκέψη 31-33, όπου με τελεολογική ερμηνεία τέτοιο κόστος μόνο όταν δεν διακυβεύεται η ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη καθώς και το δικαίωμα δικαστικής προσφυγής εν γένει του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

³⁰⁷ βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *Edwards/Pallikaropoulos*, σκέψη 38.

³⁰⁸ Π.χ. τις εύλογες πιθανότητες νίκης του ενδιαφερομένου, τη σοβαρότητα του διακυβεύματος τόσο για τον ίδιο όσο και για την προστασία του περιβάλλοντος, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα της προσφυγής του στα διάφορα στάδια της διαδικασίας, καθώς και την ύπαρξη, στο εθνικό δίκαιο, της δυνατότητας για παροχή ευεργετήματος πενίας, βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *Edwards/Pallikaropoulos*, σκέψη 46.

³⁰⁹ Μη απαγορευτικό είναι το κόστος που δεν είναι τόσο υψηλό ώστε να εμποδίζει τα μέλη του κοινού να ασκήσουν τη σχετική προσφυγή εφόσον το θεωρούν απαραίτητο βλ. Απόφαση ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *Edwards/Pallikaropoulos*, σκέψη 34. Βέβαια σε άλλο σημείο της απόφασης τονίζεται ότι ο γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος δεν αποθαρρύνθηκε στην πράξη να ασκήσει την προσφυγή του δεν αρκεί από μόνο του για να δικαιολογήσει το συμπέρασμα ότι το κόστος της οικείας διαδικασίας δεν είναι απαγορευτικό γι' αυτόν (σκέψη 47).

³¹⁰ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 13.2.2014, C- 530/11P, *European Commission v. UK*, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμα.

³¹¹ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 13.2.2014, C- 530/11P, *European Commission v. UK*, σκέψεις 64-72. Κατά πάγια νομολογία, ο εθνικός δικαστής ο οποίος έχει επιληφθεί της κύριας διαφοράς που διέπεται από το δίκαιο της Ένωσης πρέπει να είναι σε θέση να διατάξει προσωρινά μέτρα για να διασφαλίσει την πλήρη αποτελεσματικότητα της δικαστικής απόφασης που πρόκειται να εκδοθεί σχετικά με την ύπαρξη των δικαιωμάτων των οποίων γίνεται επίκληση βάσει του δικαίου της Ένωσης (βλ. απόφαση Δ.Ε.Ε., C 416/10, *Križan*, σκέψη 107, ΔΕΚ, 19.6.1990, C- 213/89, *Factortame* κ.λπ., Συλλογή Νομολογίας 1990, I 2433, σκέψη 21, και ΔΕΚ, 13.3.2007, C- 432/05, *Unibet*, Συλλογή Νομολογίας 2007, I- 2271, σκέψη 67), ιδίως στον τομέα του δικαίου του περιβάλλοντος (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Križan* κ.λπ., σκέψη 109).

όπως και των υπόλοιπων τομέων του ευρωπαϊκού δικαίου, από τα Κ.Μ., είτε μέσω προσφυγών ενώπιόν του είτε υπό τη μορφή προδικαστικών ερωτημάτων. Αρχικά, παρατηρεί κανείς ότι το Δ.Ε.Ε. αναγνώρισε στις περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο., που πληρούν τις εθνικές δικονομικές προϋποθέσεις, προνομιακό καθεστώς δικονομικής μεταχείρισης σε σχέση με τα άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα³¹² ενώπιον του εθνικού δικαστή, λόγω της συμβολής τους στην προστασία του περιβάλλοντος ως συλλογικού αγαθού.

Ωστόσο, παρά την γενναιόδωρη νομολογία του Δ.Ε.Ε. αναφορικά με την ευρεία πρόσβασης των ιδιωτών, και κυρίως των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο., ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για το έλεγχο των εθνικών μέτρων που έρχονται σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος, εντούτοις ο ενωσιακός δικαστής επέδειξε μία αδικαιολόγητη ατολμία³¹³ στην αναγνώριση ενεργητικής νομιμοποίησης, κυρίως των Μ.Κ.Ο., στις προσφυγές ενώπιόν του. Αυτή η νομολογιακή προσκόλληση στο Άρθρο 263 ΣΛΕ.Ε., μπορεί να μεταστραφεί δυνάμει των επιταγών της Σύμβασης του Άαρχους, ως αναπόσπαστου μέρους ενωσιακής έννομης τάξης.

Περαιτέρω, από μια συνολική επισκόπηση των αποφάσεων του Δ.Ε.Ε., δύο είναι τα σημαντικά κριτήρια που τέθηκαν για τον έλεγχο και τον περιορισμό της διακριτικής ευχέρειας των κρατών, πρώτον αυτό της γενικής ρήτρας περί ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη σύμφωνα και με τη *ratio* της Σύμβασης του Άαρχους και η αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου³¹⁴. Αυτά τα δύο κριτήρια, αποτελούν μείζονος σημασίας ερμηνευτικά εργαλεία τα οποία μπορεί να εφαρμόσει απευθείας και ο εθνικός δικαστής, ασκώντας ουσιαστικά έλεγχο στον τρόπο άσκησης της διακριτικής ευχέρειας των Κ.Μ., κατά την ενσωμάτωση στις έννομες τάξεις τους του παράγωγου δικαίου. Επιπλέον, με τις υποθέσεις *Trianel* και *Boxus and Others* κατέστη σαφές ότι οι περιβαλλοντικές Μ.Κ.Ο. μπορούν να προσφύγουν στα εθνικά δικαστήρια για οποιαδήποτε παραβίαση του δικαίου περιβάλλοντος, ακόμα και αν χρειαστεί είτε να «προσπεραστούν» οι εθνικές δικονομικές ρυθμίσεις³¹⁵ είτε να μην εφαρμοστεί νομοθετική διάταξη³¹⁶ προκειμένου να διασφαλισθεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία. Σημαντικό βήμα προς την αποτελεσματική δικαστική προστασία για περιβαλλοντικά ζητήματα και

³¹² Επίσης βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 213, όπ. π., σημ. 146.

³¹³ Βλ. Γκιζάρη-Ξανθοπούλου, Αν., 2013, σελ. 126, όπ. π., σημ. 117.

³¹⁴ Βλ. Αποφάσεις Δ.Ε.Ε. C 263/08, C 115/09, C 72/12.

³¹⁵ Στην Απόφαση Δ.Ε.Ε. C 115/09 βλ. Poncelet, C., 2012, σελ. 294, όπ. π., σημ. 175.

³¹⁶ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε. C 128/09 κλπ *Boxus and Others*, βλ. Καραγεώργου, Β., 2013, σελ. 218, όπ. π., σημ. 146.

συγκεκριμένα αναφορικά με την έννοια της ρητής υποχρέωσης από τη Σύμβαση του Άαρχους περί «μη απαγορευτικού κόστους» είναι η πολύπλευρη³¹⁷ προσέγγιση που καθιέρωσε το Δ.Ε.Ε. βάσει της οποίας ο εθνικός δικαστής καλείται να ερμηνεύσει την ως άνω έννοια.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Α' ΜΕΡΟΥΣ

Η Σύμβαση του Άαρχους, μετά την Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο, αποτελεί σημείο ορόσημο στο πεδίο του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, τόσο για τα διαδικαστικά δικαιώματα που ρυθμίζει όσο και για τον *mondo operandi* των θεσμικών οργάνων της που έχει καθιερωθεί. Συγκεκριμένα, εκτός από τον 1^ο Πυλώνα (πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία) και τον 2^ο Πυλώνα (συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων), η εν λόγω σύμβαση καθιερώνει με τον 3^ο Πυλώνα το δικαίωμα του κοινού να προσφεύγει στη δικαιοσύνη ουσιαστικά για κάθε παραβίαση του περιβαλλοντικού δικαίου υπό προϋποθέσεις. Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως αυτό εξειδικεύεται στη Σύμβαση του Άαρχους, δημιουργεί ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την διασφάλιση της περιβαλλοντικής δημοκρατίας και την εφαρμογή του δικαίου περιβάλλοντος.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Σύμβαση του Άαρχους ως μία «μικτή συμφωνία» οδήγησε, αφενός στην αναθεώρηση των σχετικών υφιστάμενων ευρωπαϊκών νομοθετημάτων των δύο (2) πρώτων Πυλώνων της Σύμβασης, και αφετέρου το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη συμπεριλήφθηκε σε αρκετά σημαντικά νομοθετήματα που αφορούν ουσιώδη περιβαλλοντικά ζητήματα (η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, η συμμετοχή στις διαδικασίες εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η περιβαλλοντική ευθύνη, η διαχείριση της ρύπανσης και η πρόληψη ατυχημάτων). Γενικά, παρατηρείται ότι ο καθορισμός των ειδικότερων δικονομικών προϋποθέσεων επαφίεται στην διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ.. Ωστόσο, η διακριτική ευχέρεια των Κ.Μ. περιορίζεται τόσο από τον ερμηνευτικό κανόνα της «ευρείας πρόσβασης του κοινού στη δικαιοσύνη» που έχει θέσει η ίδια η Σύμβαση του Άαρχους, όσο και από την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Επιπλέον, η εν λόγω περιβαλλοντική συμφωνία

---

³¹⁷ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε. 260/11, όπου προβλέπεται αντικειμενική και υποκειμενική θεώρηση για την κρίση περί απαγορευτικού ή μη κόστους πρόσβασης στη δικαιοσύνη, σε συνάρτηση και με άλλους παράγοντες όπως η πιθανότητα ευδοκίμησης της προσφυγής κ.α., όπ. π., υποσημείωση 335.

έδωσε μία σημαντική ώθηση προς την κατεύθυνση της ευρείας απονομής δικαστικής προστασίας στους πολίτες, καθώς διευρύνθηκαν ως ένα βαθμό οι δικονομικές προϋποθέσεις. Αξιοσημείωτη είναι και η προνομιακή δικονομική μεταχείριση των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο., καθώς, αναγνωρίζοντας κατά κανόνα το ρόλο που επιτελούν στην εν γένει προστασία του περιβάλλοντος, καθιερώθηκε ένα τεκμήριο υπέρ της ευρείας νομιμοποίησής τους κατά την ενάσκηση των θεσμοθετημένων διαδικαστικών δικαιωμάτων. Τέλος, από το σύνολο του υπάρχοντος ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου κατά εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη σφαιρικής και «οριζοντιοποιημένης» κατοχύρωσης των ελάχιστων δικονομικών προϋποθέσεων για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε επίπεδο Κ.Μ. σε όλους τους τομείς που άπτονται του περιβάλλοντος.

Περαιτέρω, το Δ.Ε.Ε. προχώρησε με μια προωθημένη προσέγγιση οριοθέτηση οριοθέτηση της ομολογουμένως διευρυμένης διακριτικής ευχέρειας που απολαμβάνουν τα Κ.Μ. σχετικά με την ενσωμάτωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως αναφορικά με τους δικονομικούς κανόνες. Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε, αφενός στην τελεολογική ερμηνεία περί εξασφάλισης στους ιδιώτες όσο το δυνατόν ευρείας πρόσβασης στη δικαιοσύνη, σύμφωνα και με την ειδική ρήτρα που προέβλεπε η Σύμβαση, καθώς μέσω αυτής προωθείται η προστασία του περιβάλλοντος, και αφετέρου στην αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Συλλήβδην, η Σύμβαση του Άαρχους αποτέλεσε έναν κινητήριο μοχλό για την ουσιαστική δυνατότητα των ιδιωτών να προσφεύγουν στη δικαιοσύνη σε περιπτώσεις παραβίασης ολόκληρου του φάσματος του περιβαλλοντικού δικαίου.

**ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ (Β΄) : Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ
ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ
ΑΔΡΧΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ (4^ο) : Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ ΚΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΑΑΡΧΟΥΣ

4.1 Το Συνταγματικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα

4.1.1 Το άρθρο 20 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος

Με το Άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος³¹⁸ ο Έλληνας συνταγματικός νομοθέτης εγγυάται την δικαστική προστασία δικαιωμάτων και συμφερόντων του ατόμου, τα οποία το ίδιο σύστημα δικαίου αναγνωρίζει. Με τη διάταξη αυτή ο κοινός νομοθέτης οφείλει να θεσπίσει τους κανόνες για την οργάνωση και λειτουργία των δικαστηρίων με τις αντίστοιχες εγγυήσεις για τη δικαστική εξουσία, ενώ κατοχυρώνεται και το ατομικό δικαίωμα κάθε ατόμου για παροχή έννομης προστασίας³¹⁹. Αυτό συνεπάγεται ότι το δικαίωμα δικαστικής προστασίας είναι ταυτόχρονα κοινωνικό και ατομικό. Κοινωνικό είναι, καθώς δίνει στον πολίτη τη δυνατότητα να απαιτήσει από την πολιτεία μια συγκεκριμένη παροχή που συνίσταται στην προστασία των δικαιωμάτων του ή των έννομων συμφερόντων του. Το κοινωνικό, όμως, δικαίωμα συμπληρώνεται αποτελεσματικά από την κατοχύρωση και λειτουργία ενός ατομικού δικαιώματος, που συνεπάγεται την υποχρέωση του κράτους να απέχει με κάθε τρόπο από την οποιαδήποτε παράνομη παρεμπόδιση της λειτουργίας του συνταγματικά εγγυημένου θεσμού της δικαστικής προστασίας.

Επιπλέον, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας δεν εξαντλείται στην κατοχύρωση της τυπικής, μόνο, δυνατότητας πρόσβασης στα δικαστήρια, αλλά περιλαμβάνει και την αξίωση απόδοσης ουσιαστικής δικαιοσύνης, δηλαδή

---

³¹⁸ Βλ. Σ 20 § 1: «καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντα του, όπως νόμος ορίζει». Ωστόσο, η πρώτη ρητή διατύπωση της αρχής της δικαστικής προστασίας στον ελληνικό συνταγματικό χώρο πρέπει να αναζητηθεί στα «συνταγματικά κείμενα» του 1968 και 1973, το αρ.119 των οποίων περιείχε την ακόλουθη διακήρυξη: « Έκαστος δικαιούται εις την παροχήν εννόμου προστασίας υπό δικαστηρίου και δύναται να αναπτύξει ενώπιον τοιούτου τας απόψεις του περί των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του »

³¹⁹ Ενδεικτικά για το συνταγματικό δικαίωμα της έννομης προστασίας βλ. Δημητρόπουλος, Α. *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ειδικό Μέρος*, ια' εκδ., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου. εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 224-234, Χρυσόγονος, Κ. *Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2^η Εκδ.,εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2002, σελ. 398 επ.

προϋποθέτει πλήρη, έγκαιρη και αποτελεσματική δικαστική προστασία³²⁰.

4.1.2 Το άρθρο 24 του Ελληνικού Συντάγματος

Το δίκαιο περιβάλλοντος στην ελληνική έννομη τάξη, κατοχυρώνεται στην ελληνική έννομη τάξη με ένα άλλο άρθρο του Ελληνικού Συντάγματος, ήτοι το άρθρο 24. Το συγκεκριμένο Άρθρο 24 του Συντάγματος αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της προστασίας του περιβάλλοντος, ήδη από το έτος 1975³²¹ όπου αν και αρχικώς δεν περιείχε ρητή θέσπιση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον, εντούτοις καθιέρωνε ρητή υποχρέωση, με άμεση και επιτακτική ισχύ, προς την κρατική εξουσία για την προώθηση της προστασίας αυτού του αγαθού³²². Λόγω της αναγωγής της προστασίας του περιβάλλοντος σε κρατική υποχρέωση, η ουσιαστική νομιμότητα και συνταγματικότητα των σχετικών με το συγκεκριμένο ζήτημα πράξεις ή παραλείψεις της Διοίκησης μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο δικαστικού ελέγχου από τα διοικητικά δικαστήρια. Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, το περιβάλλον δεν αποτελούσε μόνο μία κρατική υποχρέωση αλλά ενδύθηκε και με τον μανδύα του ατομικού δικαιώματος³²³.

Οι όψεις του δικαιώματος στο περιβάλλον, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο ελληνικό Σύνταγμα, είναι τρεις. Αρχικώς, ως ατομικό δικαίωμα έχει αμυντικό-αρνητικό χαρακτήρα, ο οποίος συνεπάγεται ότι το κράτος έχει υποχρέωση αποχής και μη επέμβασης στη σφαίρα ελευθερίας του ατόμου, ειδάλλως, ο ιδιώτης που βλάπτεται από τυχόν παρέμβαση της κρατικής εξουσίας προστατεύεται από τη δικαστική εξουσία³²⁴. Εν αντιθέσει με την προηγούμενη συνταγματική επιταγή, η πολιτεία έχει

³²⁰ Βλ. Δαγτόγλου, Π., *Συνταγματικό δίκαιο : Ατομικά Δικαιώματα*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσ/κη, 2012, σελ. 1518 επ.

³²¹ Από τα πρώτα νομοθετήματα για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αφορούν τη θεσμοθέτηση των Εθνικών Δρυμών του Ολύμπου και του Παρνασσού το 1938 δυνάμει του Α.Ν. 856/1937 καθώς και ο Ν. 4273/1929 που εισήγαγε το θεσμό των «Προστατευτικών Δασών».

³²² Τούτο υποστηρίζεται τόσο από τη θεωρία, βλ. ενδεικτικά Σιούτη, Γλ. *Η Συνταγματική Κατοχύρωση της Προστασίας του Περιβάλλοντος*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ. 119-124, Ρώτης, Β. Μ. *Ανοίγματα της Νομολογίας για την Προστασία του Περιβάλλοντος*, Αντ.. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1984, σελ. 13, όσο και από την πάγια νομολογία του ΣτΕ, βλ. Σκουρής, Β., Τάχος, Αν. *Η Προστασία του Περιβάλλοντος στη Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας : Με Αναφορά στη Νομολογία του Δικαστηρίου Ε.Κ.*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 10 επ. Αποφάσεις ΣτΕ 3146/1986, 4617/1986. Οι ρυθμίσεις του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος δεν συνιστούν κατευθυντήριες γραμμές αλλά περιέχουν δεσμευτική επιταγή προς τον κοινό νομοθέτη, τη Διοίκηση, τα δικαστήρια αλλά και τους διοικούμενους να συμμορφωθούν προς το περιεχόμενό του.

³²³ Βλ. Σ 24 § 1: «*Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός*».

³²⁴ Βλ. Σιούτη, Γλ., *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*, Β' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-

την υποχρέωση να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα ώστε τα άτομα να απολαμβάνουν πράγματι το δικαίωμα στο περιβάλλον³²⁵ και εξ αυτού του λόγου το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι ταυτόχρονα και κοινωνικό³²⁶. Ο δε πολιτικός χαρακτήρας³²⁷ του δικαιώματος στο περιβάλλον παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς καθιερώνεται το υπό ευρεία έννοια το δικαίωμα συμμετοχής των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος. Η συμμετοχή αυτή των ιδιωτών, δυνάμει και των άρθρων 25 παρ. 1 και Σ 5 παρ. 1 του Συντάγματος, περιλαμβάνει σωρευτικώς το δικαίωμα πληροφόρησης από τη διοίκηση για τα ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, και τέλος το δικαίωμα άσκησης ένδικων μέσων σχετικά με τα άλλα δύο δικαιώματα³²⁸. Συνολικά, το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι ένα σύνθετο δικαίωμα, το οποίο περιλαμβάνει αφενός το δικαίωμα κάθε ανθρώπου αλλά και του κοινωνικού συνόλου για τη διατήρηση και αποκατάσταση συνθηκών, οι οποίες εξασφαλίζουν τη ζωή, την υγεία, την ποιότητα ζωής, φυσικής ηθικής, πνευματικής και κοινωνικής, και αφετέρου, το δικαίωμα του ίδιου του περιβάλλοντος ως αυτοτελές προστατευόμενο έννομο αγαθό.

4.2 Η Κύρωση και ενσωμάτωση της Σύμβασης του Άρχους στην ελληνική έννομη τάξη

Η Σύμβαση του Άρχους κυρώθηκε με το νόμο 3422/12.12.2005 (ΦΕΚ Α' 303/13.12.2005), και σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, αποτελεί αυξημένης τυπικής ισχύος πηγή δικαίου στην ελληνική έννομη τάξη³²⁹. Η κύρωση

Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 32-34, όπου εξειδικεύεται ο ατομικός χαρακτήρας του δικαιώματος στο περιβάλλον, καθώς περιλαμβάνει τόσο την υποχρέωση της πολιτείας να μην προσβάλλει άμεσα ή έμμεσα το περιβάλλον των ατόμων, όσο και την υποχρέωση να θεσπίζει νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Η νομική ισχύς αυτού του δικαιώματος είναι άμεσης ισχύος και παράγει έννομα αποτελέσματα αυτοδικαίως, χωρίς δηλαδή την περαιτέρω εξειδίκευση από κάποιον άλλο νόμο.

³²⁵ Αυτή η έκφραση του δικαιώματος πηγάζει από τον κοινωνικό χαρακτήρα που επίσης εμπεριέχεται στο Σ 24 παρ. 1. Για αναλυτική επεξήγηση του κοινωνικού χαρακτήρα βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 34-37, όπ. π., σημ. 324. Επίσης, βλ. Αποφάσεις Ε.Α. ΣτΕ 219/93, Ολομ.ΣτΕ 3146/1986 και 4617/1986.

³²⁶ Αντωνίου, Θ., Το κοινωνικό δικαίωμα χρήσεως του περιβάλλοντος, *Το Σύνταγμα*, 1987, σελ. 116.

³²⁷ Πέτρου, Χ., Η Πολιτική Ανάγνωση του Δικαιώματος στο Περιβάλλον στο Κοινοτικό Δίκαιο. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, 1/2007, σελ. 20 επ.

³²⁸ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 39-41, όπ. π., σημ. 324.

³²⁹ Η υπηρεσία Διεθνών Δραστηριοτήτων & Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει οριστεί ως εθνικό εστιακό σημείο για την σύμβαση Άρχους. Στο πλαίσιο αυτό παρακολουθεί και συμμετέχει στις κυριότερες διεθνείς και ευρωπαϊκές συναντήσεις της Σύμβασης. Παράλληλα έχει ήδη εκπονήσει την

της συγκεκριμένης Σύμβασης επήλθε κατόπιν πολλών πιέσεων κυρίως από περιβαλλοντικές οργανώσεις³³⁰. Αναφορικά με τους δύο πρώτους πυλώνες της Σύμβασης, η Ελλάδα είχε ήδη κληθεί να ενσωματώσει το αντίστοιχο παράγωγο δίκαιο. Μετά την ενσωμάτωση των παραπάνω Οδηγιών και την κύρωση της Σύμβασης του Άρχους αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται από το δίκαιο στη χώρα μας, κατά τρόπο ειδικό και σαφή, το δικαίωμα μεμονωμένων προσώπων και συλλογικών φορέων, στους οποίους περιλαμβάνονται οπωσδήποτε οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, να έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες, που κατέχουν οι αρμόδιες αρχές και αφορούν θέματα περιβάλλοντος και να μετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τα θέματα αυτά, όπως είναι, κατά κύριο λόγο, η διαδικασία αξιολόγησης των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που αποτελούν το βασικό μέτρο ελέγχου του σεβασμού των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος. Δεδομένου δε ότι η αυξημένη τυπική αυτή ισχύς ερείδεται σε διττή νομική βάση, δηλαδή αφενός τη Σύμβαση και αφετέρου τις κοινοτικές Οδηγίες, δεν έχει πρακτική σημασία η απάντηση στο ερώτημα αν οι διατάξεις της Σύμβασης ή ορισμένες από αυτές έχουν ευθεία εφαρμογή³³¹.

4.2.1 Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη πριν από την σύναψη της Σύμβασης του Άρχους

Το πρώτο ελληνικό νομοθέτημα, μετά τη μεταπολίτευση, το οποίο καθόριζε την έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος είναι ο Ν. 360/1976³³², που στόχευε

πρώτη εθνική έκθεση για την εφαρμογή της Σύμβασης Άρχους στην Ελλάδα συντονίζοντας όλες τις αρμόδιες υπηρεσίες και υπουργεία προς τον σκοπό αυτό και αποστέλλοντάς την προς την Γραμματεία της Σύμβασης Άρχους στη Γενεύη. Επιπλέον έχει συντάξει την πρώτη Εθνική Έκθεση για την Οδηγία 2003/4 για την πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και την έχει αποστείλει προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στο πλαίσιο της Σύμβασης Άρχους λειτουργεί και ο «Ενημερωτικός Μηχανισμός Σύμβασης Άρχους» του Εθνικού Δικτύου Πληροφοριών Περιβάλλοντος. Αναλυτικά βλ. www.ypeka.gr

³³⁰ Βλ. Δωροβίνης, Β., Η συμμετοχή των πολιτών σύμφωνα με τη Σύμβαση του Άρχους, η ισχύουσα στην Ελλάδα πρακτική και η απροθυμία της Διοίκησης, *Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Πρακτικά της Ημερίδας για το Περιβάλλον με θέμα: Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άρχους: Προβλήματα και Προοπτικές*, 8.5.2007, σελ. 34.

³³¹ Βλ. Μενουδάκος, Κ., Η Σύμβαση του Άρχους και η Νομολογία του Συμβουλίου Επικράτειας για την Πληροφόρηση και Συμμετοχή των Πολιτών, *Νόμος και Φύση*, Ηλεκτρονική Έκδοση, Νοέμβριος 2007, http://nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=3128&lang=1&catid=1#_ftn5

³³² Βλ. ΦΕΚ 151 Α/ 22.06.1976 με τίτλο Χωροταξία και Περιβάλλοντος και Σχέδια). Στο άρθρο 1 παρ. 7. ορίζεται : «Ως "Προστασία του Περιβάλλοντος": α) Η διατήρησις του φυσικού περιβάλλοντος και η βελτίωσις των διαμορφωθείσών σχέσεων μεταξύ των στοιχείων αυτού, ως οικοσυστήματος. β) Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από τας ζημιογόνους επιπτώσεις εκ της αναπτύξεως δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων του ανθρώπου. γ) Η διαφύλαξις του πολιτιστικού περιβάλλοντος ως και των ιστορικών χώρων εντός των οποίων τούτο διεμορφώθη. δ) Ο έλεγχος της αξιοποιήσεως των φυσικών πόρων και της αναπτύξεως των εν τω χώρω

στο να θέσει τη βάση για το χωροταξικό σχεδιασμό στην ελληνική έννομη τάξη, λαμβανομένης υπόψιν και της προστασίας του περιβάλλοντος. Θα πρέπει να έχουμε υπόψιν ότι η ελληνική νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος αποτελείται κατά 85% περίπου από την νομοθεσία της Ε.Ε.³³³. Η ενσωμάτωση αυτής της νομοθεσίας στην ελληνική έννομη τάξη γίνεται με την έκδοση νόμων, προεδρικών διαταγμάτων ή υπουργικών αποφάσεων. Έκτοτε, από τους διάφορους νόμους που ακολούθησαν και ρύθμιζαν συγκεκριμένα περιβαλλοντικά ζητήματα³³⁴, ξεχωρίζει η μεταφορά στο δικαιοσύνη μας σύστημα της ευρωπαϊκής Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ για τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Για τη συγκεκριμένη οδηγία, ψηφίστηκε ο νόμος - πλαίσιο 1650/1986 (σχετικά άρθρα 3-6), οι διατάξεις όμως του οποίου ενεργοποιήθηκαν εκπρόθεσμα κατόπιν των κοινών υπουργικών αποφάσεων Κ.Υ.Α. 69269/5387/1990³³⁵ και Κ.Υ.Α. 75308/5512/1990³³⁶ με αρκετή καθυστέρηση³³⁷.

Συγκεκριμένα, με βάση τον ανωτέρω νόμο και τις επιμέρους εφαρμοστικές υπουργικές αποφάσεις, ορίστηκε ο τρόπος έκδοσης των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων στο πλαίσιο της διαδικασίας έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, σε συμμόρφωση με τη συνταγματική επιταγή της αρχής της πρόληψης³³⁸. Με άλλα λόγια, το εν λόγω πλαίσιο αποτέλεσε εκείνο το διαδικαστικό μοντέλο που στόχευε την προώθηση των αρχών του δικαίου περιβάλλοντος αλλά και της ενίσχυσης της διαφάνειας, της συμμετοχής και της δημοσιότητας³³⁹. Στον νόμο αυτό, κατ' επιταγή

δραστηριοτήτων προς τον σκοπόν της εναρμονίσεως των σχέσεων μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος, του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της οικονομικής δράσεως του ανθρώπου».

³³³ Κάλλια-Αντωνίου, Αγγ., Δίκαιο Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Σύντομη Επισκόπηση: Ατμόσφαιρα και Κλιματική Αλλαγή-Υδατα-Απόβλητα και Ανακύκλωση-Φύση και Βιοποικιλότητα-Περιβαλλοντική Ευθύνη, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2012, σελ. 267.

³³⁴ Τέτοια νομοθετήματα είναι ενδεικτικά: ο νόμος για τη μόλυνση του νερού (Ν. 743/1977 ΦΕΚ Α' 319/17-10-1977), ο νόμος για την προστασία των δασών (Ν. 998/1979 ΦΕΚ Α' 289/29-12-1979) το πδ για την ατμοσφαιρική μόλυνση (ΠΔ 1180/1981 ΦΕΚ Α' 293/6-10-1981). Για περισσότερους τους περιβαλλοντικούς νόμους ανά τομέα στην Ελλάδα βλ. Karakostas, I. & Vassilopoulos I., *Environmental Law in Greece*, Klumer Law International, The Hague/London, 1999, σελ. 51-130.

³³⁵ ΦΕΚ 678/Β'/25.10.1990 με τίτλο: «Κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), καθορισμός περιεχομένου ειδικών περιβαλλοντικών μελετών (ΕΠΜ) και λοιπές συναφείς διατάξεις σύμφωνα με το ν. 1650/86».

³³⁶ ΦΕΚ 691/Β'/02.11.1990 με τίτλο: «Καθορισμός τρόπου ενημέρωσης των πολιτών και φορέων εκπροσώπησης τους για το περιεχόμενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων των Έργων και δραστηριοτήτων σύμφωνα με την § 2 του άρθ. 5 του ν.1650/86».

³³⁷ Για κριτική στον τρόπο μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στο ελληνικό δίκαιο βλ. Παπαπετρόπουλου, Α., *Οι Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή και Ελληνική Έννομη Τάξη*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003, σελ. 92 επ., Παπαδημητρίου, Γ., *Οι ΜΠΕ κατά την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ. Ένα παράδειγμα στρεβλής προσαρμογής του ελληνικού προς το ελληνικό δίκαιο, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, 2/1992, σελ. 252 επ.

³³⁸ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 193-195, όπ. π., σημ. 324.

³³⁹ Βλ. Ευστρατίου Π.-Μ., Η ενσωμάτωση της οδηγίας για την εκτίμηση των επιπτώσεων

της ευρωπαϊκής Οδηγίας, προβλέφθηκε η ρητή υποχρέωση προηγούμενης ενημέρωσης των πολιτών και των φορέων που τους αντιπροσωπεύουν σχετικά με τη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων³⁴⁰. Πάντως οι συγκεκριμένες διατάξεις προβλέπουν τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων μόνο στη φάση της έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων και όχι, όπως θα ήταν ίσως σκοπιμότερο³⁴¹, στη διαδικασία εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δεδομένου ότι λόγω έλλειψης χωροταξικού σχεδιασμού προβλέπονταν δύο στάδια στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, ήτοι την προέγκριση και την κυρίως έγκριση³⁴².

Περαιτέρω, σχετικά με την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 90/313/ΕΟΚ για το διαδικαστικό δικαίωμα της πρόσβασης των πολιτών στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, εκδόθηκε η υπ' αριθ. Κ.Υ.Α. 77921/1440/14-9-1995 κοινή υπουργική απόφαση³⁴³. Με την εν λόγω απόφαση, η οποία αναπαρήγαγε το κοινοτικό νομοθέτημα και ήλθε με αρκετή καθυστέρηση τριών (3) χρόνων από την προθεσμία που έτασσε η οδηγία³⁴⁴, ιδρύθηκε η Επιτροπή για την Πρόσβαση στην Περιβαλλοντική Πληροφορία στην οποία μπορούσαν να απευθυνθούν οι πολίτες³⁴⁵. Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, όπως ρυθμίστηκε, ήταν αρκετά ευρύτερο σε σχέση με την κοινοτική οδηγία³⁴⁶. Επιπλέον, το γενικό δικαίωμα πρόσβασης στα διοικητικά στοιχεία που προβλήθηκε στην ελληνική νομοθεσία³⁴⁷, προφανώς εφαρμόζεται και για την πρόσβαση σε στοιχεία που αφορούν το

ορισμένων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ), στο ελληνικό δίκαιο, *Διοικητική Δίκη*, Τεύχος 1, 1998, σελ. 562.

³⁴⁰ Βλ. Άρθρο 5 παρ. 2 Ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α/1986): «*Το οικείο νομαρχιακό συμβούλιο λαμβάνει γνώση της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων και πριν από την έγκρισή της ενημερώνει κάθε πολίτη και τους φορείς εκπροσώπησης του, για να εκφράσουν τη γνώμη τους. Ο τρόπος ενημέρωσης καθορίζεται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων*». Τέσσερα (4) χρόνια μετά Η υπ' αριθ. 75308/5512/2.11.1990 ΚΥΑ (ΦΕΚ 691/Β/1990) περί ενημέρωσης των πολιτών και των φορέων εκπροσώπησης για το περιεχόμενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.

³⁴¹ Βλ. Γεραπετρίτης, Γ., 2000, σελ. 176 υποσημ. 15, όπ.π., σημ. 28. Σχετική και η απόφαση Ολομ.ΣτΕ 3445/1998 με σχόλιο Κουτούπα-Ρεγκάκου, Νόμος και Φύση, Τεύχος 1, 1999, σελ. 165.

³⁴² Βλ. Κουβάρας, Η. Η Διελκυστίδα Νομοθέτη-Δικαστή στη Διαδικασία Εκτίμησης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, *Θεωρία και Πράξη του Διοικητικού Δικαίου*, Τεύχος 7, Ιούλιος, 2010, σελ. 749.

³⁴³ Βλ. την ΚΥΑ 77921/1440/1995 (ΦΕΚ 795 Β') των Υπουργών Προεδρίας, Εσωτερικών, Εθνικής Οικονομίας και ΠΕΧΩΔΕ για την «Ελεύθερη πρόσβαση του κοινού στις δημόσιες αρχές για πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον».

³⁴⁴ Σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση της οδηγίας διαδραμάτισε και η νομολογία του ΣτΕ, βλ. ΣτΕ 3943/1995 με παρατηρήσεις Λαζαράτου, Νόμος και Φύση, Τεύχος 3, 1996

³⁴⁵ Βλ. Άρθρο 5 της σχετικής ΚΥΑ 77921/1440/1995 για τη σύσταση και τις αρμοδιότητες της Επιτροπής.

³⁴⁶ Βλ. Αναλυτικότερα για την ενσωμάτωση της εν λόγω οδηγίας, Σιούτη, Γλ., σελ. 236-237, όπ. π., σημ. 324.

³⁴⁷ Βλ. το άρθρο 16 του Ν. 1599/86 για τις «Σχέσεις Κράτους-Πολίτη, καθιέρωση νέου τύπου δελτίου ταυτότητας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 75/1986).

περιβάλλον, στο βαθμό που είναι σύμφωνες με τις διεθνείς συμβατικές δεσμεύσεις της χώρας και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης³⁴⁸. Εν γένει, παρατηρείται ότι το παράγωγο αυτό δίκαιο, όπως ενσωματώθηκε και στην ελληνική έννομη τάξη ήταν κυρίως τεχνοκρατικού χαρακτήρα³⁴⁹, χωρίς να υπάρχει κάποια διασύνδεση με τα ατομικά δικαιώματα.

Συνεπώς, από την συνοπτική αυτή επισκόπηση, είναι προφανές ότι δεν υπάρχει καμία ειδική ρύθμιση για την κατοχύρωση της δικαστικής προστασίας των πολιτών σε περίπτωση που παραβιαστούν οι όροι της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων καθώς και οι όροι της πρόσβασης του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφορία. Εξάλλου, το δικαίωμα αυτό δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα, μέχρι πριν από τη Σύμβαση του Άαρχους δεν είχε κατοχυρωθεί και στην ενωσιακή έννομη τάξη³⁵⁰.

4.2.2 Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη μετά την σύναψη και την κύρωση της Σύμβασης του Άαρχους

Η Σύμβαση του Άαρχους επέδρασε καταλυτικά στην τροποποίηση των δύο σημαντικών οδηγιών για την ενσωμάτωση του πρώτου και δεύτερου πυλώνα της Σύμβασης, στις οποίες πλέον προβλέφθηκε ρητά το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για την παράβαση ή πλημμελή εφαρμογή των ειδικότερων όρων των δύο διαδικαστικών δικαιωμάτων.

Το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση

Ειδικότερα, η κοινή υπουργική απόφαση³⁵¹ που εκδόθηκε για την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2003/4/Ε.Ε. για την πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση χορήγησε στο κοινό τρία επιμέρους διαδικαστικά δικαιώματα. Αυτά περιλαμβάνουν, πρώτον το δικαίωμα του κοινού να καταθέσει αίτηση αποζημίωσης ενώπιον της Ειδικής Επιτροπής του Ν. 1943/1991³⁵² λόγω

³⁴⁸ Για την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας, βλ. σχετικά Γεραπετρίτη, Γ., Το Δικαίωμα Πρόσβασης στα Διοικητικά Στοιχεία: Τάσεις και Προτάσεις, Πειραική Νομολογία, 1997, σελ. 369.

³⁴⁹ Βλ. Μενουδάκος, 2007, όπ.π., σμ. 332.

³⁵⁰ Βλ. Μουκίου, Χ., Διαπιστώσεις και de lege ferenda προτάσεις για την αποτελεσματικότητα της παροχής δικαστικής προστασίας ενώπιον της διοικητικής δικαιοσύνης, *Διοικητική Δίκη*, Τεύχος 17, 2005, σ. 873-893.

³⁵¹ Βλ. Υπ' αριθμ. ΚΥΑ ΗΠ 11764/653/2006 (ΦΕΚ 327B/17-3-2006), η οποία τροποποίησε την προγενέστερη ΚΥΑ 77921/1440/1995.

³⁵² Βλ. Ν. 1943/1991 (ΦΕΚ 50A/11-4-1991) με τίτλο: « *Εκσυγχρονισμός της οργάνωσης και λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης, αναβάθμιση του προσωπικού της και άλλες συναφείς διατάξεις*» και

υπέρβασης από τη δημόσια αρχή των προβλεπόμενων προθεσμιών για απάντηση στο αίτημά του, δεύτερον, το δικαίωμα να καταθέσει αγωγή αποζημίωσης ενώπιον των αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί αστικής ευθύνης (άρθρο 105 Εισ.Ν.Α.Κ.), καθώς και τρίτον το δικαίωμα να ασκήσει ενδικοφανή προσφυγή ενώπιον της Ειδικής Επιτροπής για την τροποποίηση ή επανεξέταση των σχετικών πράξεων ή παραλείψεων της δημόσιας αρχής³⁵³.

Ωστόσο, από την ελληνική πρακτική προέκυψε ότι, παρόλη την ευρύτητα του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας για τον 1^ο πυλώνα δεν είναι εξασφαλισμένα τα εχέγγυα για την αποτελεσματική άσκηση του εν λόγω δικαιώματος πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία³⁵⁴. Εν έτη 2015, μάλιστα, διαπιστώνεται ένα νομικό κενό στην ελληνική νομοθεσία καθώς οι Ειδικές Επιτροπές στις οποίες προσέφευγαν οι πολίτες για τα ανωτέρω δικαιώματά τους καταργήθηκαν χωρίς ειδική πρόβλεψη για την ανάθεση ή μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων των Επιτροπών αυτών σε άλλη δημόσια αρχή ή δημόσιο φορέα³⁵⁵, ενώ η υποχρέωση καταβολής παραβόλου ύψους 200 ευρώ³⁵⁶ συνιστά εμπόδιο για τον πολίτη να ασκήσει το συνταγματικό δικαίωμα της αναφοράς, αλλά και το ειδικότερο δικαίωμά του στην περιβαλλοντική πληροφορία, όπως αυτό κατοχυρώνεται μέσα από τη Σύμβαση του Άαρχους³⁵⁷.

Το δικαίωμα συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων

Σύμφωνα με το νομοθετικό πλαίσιο για την εκπόνηση προηγούμενης μελέτης περιβαλλοντικών, όπως αναλύθηκε παραπάνω, προβλέπεται στο άρθρο 5 του Ν.1650/1986, όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 3 του Ν. 3010/2002 και στην

συγκεκριμένα το άρθρο 5 παρ. 13 για τη συγκρότηση της συγκεκριμένης επιτροπής. Η εν λόγω Ειδική Επιτροπή αντικατέστησε την Επιτροπή του άρθρου 5 της προηγούμενης ΚΥΑ 77921/1440/1995.

³⁵³ Σύμφωνα με τις παραγράφους 1 έως 3 του άρθρου 6 της ανωτέρω ΚΥΑ, προβλεπόταν η δυνατότητα στον πολίτη να ασκεί ενώπιον των Ειδικών Επιτροπών Ελέγχου Εφαρμογής Νομοθεσίας κατ' εφαρμογή των παραγράφων 7,8,9,10 και 13 του ν. 1943/1991.

³⁵⁴ Λιάσκα, Αιμ., Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους μέσω των Αναφορών στον Συνήγορο του Πολίτη-Πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, *Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Πρακτικά της Ημερίδας για το Περιβάλλον με θέμα: Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους: Προβλήματα και Προοπτικές*, 8.5.2007, σελ. 25-32.

³⁵⁵ Βλ. άρθρο 25 (παρ.5) του Νόμου 4210/2013 (ΦΕΚ Α 254), και την από 11-2-2015 Ανακοίνωση της Διεύθυνσης Διεθνών και Ευρωπαϊκών Δραστηριοτήτων, Τμήμα Ευρωπαϊκών & Διεθνών Υποθέσεων Περιβάλλοντος: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=bARsOI6DRZQ%3d&tabid=467&language=el-GR>,

³⁵⁶ Βλ. ΥΑ «Καθορισμός παραβόλων του άρθρου 28 παρ. 4 Ν. 3982/2011 και καθορισμός αποζημίωσης των επιθεωρητών» του Δεκεμβρίου 2012.

³⁵⁷ Βλ. Ετήσια Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη, 2014, σελ. 77, <http://www.synigoros.gr/resources/docs/ee2014-07-perivall-agatha.pdf>

Κ.Υ.Α. 75308/90, ο τύπος δημοσιότητας λαμβάνει χώρα σε δύο στάδια. Σε πρώτο επίπεδο, δημοσιοποιείται η ίδια η ΜΠΕ με σχετική τοιχοκόλληση στον πίνακα αναρτήσεων του οικείου νομαρχιακού καταστήματος και σχετική ανακοίνωση στον τοπικό ημερήσιο τύπο, την οποία ακολουθεί η υποβολή ενστάσεων από τους ενδιαφερόμενους εντός του τασσόμενου χρονικού διαστήματος. Αυτή η δημοσιοποίηση αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας και η παράλειψη του καθιστά την πράξη έγκρισης περιβαλλοντικών όρων ακυρωτέα³⁵⁸. Στο επόμενο στάδιο, δημοσιοποιείται η ίδια η πράξη έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, με δημοσίευση σχετικής ανακοίνωσης στο σχετικό τύπο και ανάρτηση στον πίνακα ανακοινώσεων της νομαρχίας³⁵⁹.

Έχοντας υπόψιν την ανωτέρω διαδικασία δημοσιοποίησης των συγκεκριμένων μελετών προκειμένου να μπορεί το κοινό να συμμετέχει, πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στη δικαστική προστασία του δικαιώματος του κοινού για να συμμετέχει στη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων έργων ή δραστηριοτήτων με περιβαλλοντικό αντίκτυπο. Δυνάμει της Κ.Υ.Α. 9269/470/2007³⁶⁰ καθορίστηκαν τα ένδικα βοηθήματα που μπορεί να απολαμβάνει το κοινό σχετικά με την παραβίαση των τιθέμενων νομικών διατάξεων για τη συμμετοχή του στην ανωτέρω διαδικασία. Συγκεκριμένα, προβλέφθηκαν δύο διαδικαστικά δικαιώματα³⁶¹, ήτοι το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον της αρμόδιας διοικητικής αρχής³⁶² και το δικαίωμα προσφυγής

³⁵⁸ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 220, όπ. π., σημ. 324.

³⁵⁹ Αυτή η δεύτερη δημοσίευση δεν αποτελεί, κατά τη νομολογία, συστατικό τύπο της πράξης για την τελείωση της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων αλλά αποσκοπεί απλώς στην γνωστοποίησή της. Επομένως τυχόν παράλειψη της δεν πλήττει τη νομιμότητα της πράξης έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων (ΣτΕ 1759/94, 2669/01, 606/02 Ολομ., 2173/02 Ολομ.).

³⁶⁰ ΦΕΚ 286Β/2-3-2007 με τίτλο: «Μέσα ένδικης προστασίας του κοινού κατά πράξεων ή παραλείψεων της Διοίκησης σχετικά με θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του κατά τη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, σύμφωνα με τα άρθρα 4 και 5 του ν. 1650/86, όπως αντικαταστάθηκαν με τα άρθρα 2 και 3 του ν. 3010/02 (1391/Β) και σε συμμόρφωση με τις διατάξεις των άρθρων 3 (παρ. 7) και 4 (παρ. 4) της οδηγίας 2003/35/ΕΚ «σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΟΚ του Συμβουλίου».

³⁶¹ Βλ. Άρθρο 3 της ΚΥΑ 9269/470/2007: «Α. Κάθε ενδιαφερόμενος για την αποκατάσταση της ηθικής ή υλικής βλάβης των εννόμων συμφερόντων του δικαιούται να προσβάλλει τις πράξεις ή παραλείψεις της Διοίκησης που έχουν σχέση με θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του κατά τη διαδικασία έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις των υπ' αριθμ. 11014/ 703/2003 και υπ' αριθμ. 37111/2021/2003 ΚΥΑ. Το δικαίωμα αυτό ένδικης προστασίας παρέχεται τόσο στα πλαίσια διοικητικού ελέγχου όσο και στα πλαίσια δικαστικής προστασίας».

³⁶² Βλ. Άρθρο 3, παρ. Α εδ. 1 της ΚΥΑ 9269/470/2007: «Το δικαίωμα διοικητικού ελέγχου ασκείται: α) Με αίτηση θεραπείας προς το ΥΠΕΧΩΔΕ, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 24 του ν. 2690/1999 με την οποία ο ενδιαφερόμενος ζητά την ανάκληση ή την τροποποίηση πράξης της Διοίκησης, για θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού κατά τη διαδικασία έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 3 και 4 της υπ' αριθμ.

ενώπιον του δικαστηρίου. Αναλυτικότερα, ο πολίτης μπορεί να ασκήσει είτε αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του αρμοδίου διοικητικού Δικαστηρίου σύμφωνα με τις περί αστικής ευθύνης διατάξεις, είτε με αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας: α) κατά πράξεως ή παραλείψεως της Διοίκησης, είτε έχει ασκηθεί είτε όχι αίτηση θεραπείας, β) κατά της απόφασης του ΥΠΕΧΩΔΕ επί της ειδικής διοικητικής προσφυγής³⁶³.

Με το νέο νόμο 4014/11³⁶⁴, επήλθαν σημαντικές αλλαγές, εκτός από τον τρόπο κατηγοριοποίησης των έργων και των δραστηριοτήτων³⁶⁵, και στον τρόπο γνωστοποίησης και δημοσιοποίησης των σχετικών μελετών ώστε να μπορεί το κοινό να συμμετάσχει στη συγκεκριμένη αδειοδοτική διαδικασία³⁶⁶. Με το άρθρο 19Α του νόμου αυτού εισάγεται καινοτομία³⁶⁷, αναφορικά τον τρόπο δημοσιοποίησης της Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΕΠΟ) {ή κατά την νεότερη ορολογία των

11014/703/2003 κοινή υπουργική απόφαση και σε συνδυασμό με τις σχετικές διατάξεις της υπ' αριθμ. 37111/2021/2003 κοινή υπουργική απόφαση. β.1) Με ειδική διοικητική προσφυγή ενώπιον του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ., με την οποία ο ενδιαφερόμενος ζητά την ακύρωση ή την τροποποίηση πράξης του Γενικού Γραμματέα της οικείας Περιφέρειας, για θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού κατά τη διαδικασία έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων σύμφωνα με τα άρθρα 6, 7 και 9 της υπ' αριθμ. 11014/ 703/2003 κοινής υπουργικής απόφασης και σε συνδυασμό με τις σχετικές διατάξεις της υπ' αριθμ. 37111/2021/2003 κοινής υπουργικής απόφασης. (...)

³⁶³ Βλ. Άρθρο 3, παρ. Β της ΚΥΑ 9269/470/2007.

³⁶⁴ ΦΕΚ 209Α/21-09-2011 με τίτλο: «Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος».

³⁶⁵ Βλ. άρθρο 1 Ν. 4014/2011 όπου τα έργα και οι δραστηριότητες κατατάχθηκαν, από τρεις που προέβλεπε η προγενέστερη νομοθετική ρύθμιση (ΚΥΑ 15393/2002 ΦΕΚ 1022Β/05-08-2002) σε δύο κατηγορίες {Α και Β, η δε κατηγορία Α περαιτέρω σε Α1 και Α2. Στην κατηγορία Α περιλαμβάνονται έργα και δραστηριότητες που ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και για τα οποία απαιτείται η διεξαγωγή ΜΠΕ, προκειμένου να επιβληθούν ειδικοί όροι και περιορισμοί για την προστασία του περιβάλλοντος. Στην Α1 κατηγορία εντάσσονται όσα ενδέχεται να προκαλέσουν πολύ σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην Α2 όσα ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές επιπτώσεις. Η κατηγορία Β περιλαμβάνει έργα και δραστηριότητες τα οποία χαρακτηρίζονται από τοπικές και μη σημαντικές επιπτώσεις, στο περιβάλλον και υπόκεινται σε γενικές προδιαγραφές, όρους και περιορισμούς για την προστασία του περιβάλλοντος. Δεν απαιτείται δηλ. η εκπόνηση ΜΠΕ, αλλά τα έργα και οι δραστηριότητες αυτής της κατηγορίας υπόκεινται σε Πρότυπες Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις (ΠΠΔ), οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των απαιτούμενων κατά περίπτωση αδειών που προβλέπονται για την κατασκευή, εγκατάσταση ή λειτουργία του έργου ή της δραστηριότητας.

³⁶⁶ Βλ. άρθρο 19 ν. 4014/2011 (με τίτλο: *Γνωμοδοτήσεις φορέων και δημόσια διαβούλευση περιβαλλοντικής αδειοδότησης*) με το οποίο ορίστηκαν, μεταξύ άλλων το κοινό (παρ. 2: «Ως κοινό ορίζεται ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, καθώς και οι φορείς (ενώσεις, οργανώσεις ή ομάδες αυτών) εκπροσώπησής τους) και το ενδιαφερόμενο κοινό (παρ. 3: «Ως ενδιαφερόμενο κοινό ορίζεται το κοινό που θίγεται ή ενδέχεται να θιγεί ή του οποίου διακυβεύονται έννομα συμφέροντα από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την πραγματοποίηση του έργου ή της δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένων και των μη κυβερνητικών οργανώσεων»). Επιπλέον, σύμφωνα με την παρ. 7 του ίδιου άρθρου: « το κοινό δύναται να καταθέσει τη γνώμη του τόσο μέσω του οικείου Περιφερειακού ή και Δημοτικού Συμβουλίου όσο και απευθείας, εγγράφως ή ηλεκτρονικά, στην αρμόδια περιβαλλοντική αρχή». Για την εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης εκδόθηκε η Υ.Α. 1649/45/2014 (ΦΕΚ 45Β/15-1-2014) με την οποία εξειδικεύτηκε περαιτέρω η διαδικασία και ο τρόπος δημοσιοποίησης των μελετών. Βλ. άρθρα 3,5,7 της Υ.Α. 1649/45/2014.

³⁶⁷ Βλ. Σιούτη, Γλ. 2011, σελ. 203, ό.π., σημ. 324.

Αποφάσεων Εγκρίσεων Περιβαλλοντικών Όρων (Α.Ε.Π.Ο.)). Η ΕΠΟ, η οποία είναι υποχρεωτική για έργα της κατηγορίας Α, αναρτάται υποχρεωτικά και **επί ποινή ακυρότητας** εντός μηνός από την έκδοσή της σε ειδικά ιδρυόμενο προς τούτο δικτυακό τόπο ώστε να έχει πλήρη γνώση ο κάθε ενδιαφερόμενος. Η ανάρτηση αυτή επέχει θέση δημοσίευσης και από αυτή τεκμαίρεται η πλήρης γνώση άρα και η έναρξη της προθεσμίας άσκησης ενδίκων βοηθημάτων³⁶⁸. Με μεταγενέστερη Κ.Υ.Α.³⁶⁹ ιδρύθηκε η ειδική δικτυακή διεύθυνση (<http://aepe.ypeka.gr/>) στην οποία υποχρεωτικά δημοσιοποιούνται πλέον όλες οι Α.Ε.Π.Ο., επί ποινή ακυρότητας. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο ορίστηκε η δημοσιοποίηση των αποφάσεων αυτών και το γεγονός ότι η ανάρτηση συνδέθηκε με την αφετηρία έναρξης των προθεσμιών για την άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων από την πλευρά του κοινού εγείρει ερωτήματα ως προς την ουσιαστική και πραγματική δυνατότητα γνώσης της δημοσίευσης της πληθώρας αποφάσεων.

4.3 Το θεσμικό πλαίσιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα

4.3.1 Τα ένδικα βοηθήματα

Αίτηση ακύρωσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το κυριότερο ένδικο βοήθημα που μπορεί να ασκήσουν οι ιδιώτες, είτε είναι φυσικά είτε νομικά πρόσωπα, είναι η αίτηση ακύρωσης. Με άλλα λόγια, η δικαστική προστασία³⁷⁰ σε ζητήματα περιβάλλοντος, λόγω της άμεσης συνάφειας με πράξεις ή παραλείψεις της διοίκησης, επιτυγχάνεται στην ελληνική έννομη τάξη μέσω του προαναφερόμενου ένδικου βοηθήματος ενώπιον του Σ.τ.Ε., που αποτελεί και το τεκμήριο³⁷¹, ελλείψει ειδικότερης διάταξης περί αρμοδιότητας των εν λόγω

³⁶⁸ Βλ. άρθρο 19^Α παρ. 1 εδ. 2 ν. 4014/2011.

³⁶⁹ Βλ. Κ.Υ.Α. 21398/12 (ΦΕΚ 1470Β/03-05-2012) για την ίδρυση και λειτουργία ειδικού δικτυακού τόπου για την ανάρτηση των Α.Ε.Π.Ο. και των αποφάσεων ανανέωσης/τροποποίησης Α.Ε.Π.Ο..

³⁷⁰

³⁷¹ Το τεκμήριο αρμοδιότητας υπέρ του ΣτΕ προκύπτει από το συνδυασμό των Άρθρων Σ 94 και Σ 95. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 45 περ. 1 του π.δ 18/1989 1.: «*Η αίτηση ακυρώσεως για υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου επιτρέπεται μόνο κατά των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, που δεν υπόκεινται σε άλλο ένδικο μέσο ενώπιον δικαστηρίου*». Για περισσότερα σχετικά με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας σε διοικητικές

υποθέσεων³⁷². Συγκεκριμένα, οι βασικές προϋποθέσεις παραδεκτού του εν λόγω ενδίκου βοηθήματος είναι να στρέφεται κατά συγκεκριμένου είδους διοικητικών αποφάσεων³⁷³, η εμπρόθεσμη άσκησή του, η έλλειψη παράλληλης προσφυγής, η προηγούμενη άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής και τέλος η ύπαρξη έννομου συμφέροντος. Αναφορικά με το βάσιμο της αίτησης ακύρωσης, ο αιτών μπορεί να προβάλει λόγους ακύρωσης, όπως η αναρμοδιότητα της διοικητικής αρχής που εξέδωσε την πράξη, η παράβαση ουσιώδους τύπου που έχει ταχθεί για την ενέργεια της πράξης, η παράβαση κατ' ουσίαν διάταξης του νόμου, η κατάχρηση εξουσίας, όταν η πράξη της Διοίκησης φέρει μεν καθ' εαυτήν όλα τα στοιχεία της νομιμότητας, γίνεται, όμως για σκοπό καταδήλως άλλον από εκείνον για τον οποίον έχει νομοθετηθεί³⁷⁴.

Έτσι, το εν λόγω ένδικο βοήθημα μπορεί να ασκηθεί στα πλαίσια της παράνομης δράσης ή παράλειψης της διοίκησης στα πλαίσια τόσο του νομικού πλαισίου συμμετοχής του κοινού στην διαδικασία έκδοσης περιβαλλοντικών όρων και στην πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση όσο και συλλήβδην στο εθνικό δίκαιο περιβάλλοντος. Γενικά δε, αίτηση ακύρωσης *δικαιούται να ασκήσει ο ιδιώτης ή το νομικό πρόσωπο, τους οποίους αφορά η διοικητική πράξη ή των οποίων έννομα συμφέροντα, έστω και μη χρηματικά, προσβάλλονται από αυτήν*³⁷⁵.

Αίτηση αναστολής εκτέλεσης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας

Η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας στις διοικητικές διαφορές πραγματώνεται με δύο εν μέρει διαφορετικές διαδικασίες, δηλαδή είτε με την χορήγηση αναστολής εκτέλεσης είτε με τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων³⁷⁶. Κοινός

διαδικασίας βλ. Ευστρατίου, Π.-Μ., *Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας σε διοικητικές διαδικασίες και το άρθρο 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α., Α'*, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1996, σελ. 10 επ.

³⁷² Το Σύνταγμα διακρίνει σε διοικητικές διαφορές ουσίας και σε ακυρωτικές διαφορές. Οι διοικητικές διαφορές που υποβάλλονται στον ακυρωτικό έλεγχο διαφέρουν με εκείνες που υποβάλλονται σε έλεγχο ουσίας ως προς την έκταση του ελέγχου και το περιεχόμενο της απόφασης. Συνολικά, ο ακυρωτικός έλεγχος είναι έλεγχος νομιμότητας της προσβαλλομένης διοικητικής πράξης με σκοπό την νομική εκμηδένιση, δηλαδή την ακύρωση της παράνομης διοικητικής πράξης. Για περισσότερα σχετικά με τις διαφορές των δύο ειδών δικαστικού ελέγχου βλ. Δαγτόγλου, Π.Δ., *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3η Εκδ., εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006, σελ. 145 επ..

³⁷³ Αναλυτικά για τη φύση της προσβαλλομένης διοικητικής πράξης βλ. Δαγτόγλου, Π.Δ., 2006, σελ. 477 επ., όπ. π., σημ. 371.

³⁷⁴ Βλ. Άρθρο 48 π.δ. 18/1989.

³⁷⁵ Βλ. άρθρο 47 ν.δ 170/1973

³⁷⁶ Η διαδικασία λήψης ασφαλιστικών μέτρων καθιερώθηκε πρόσφατα με το ν. 2522/1997 στο πλαίσιο σύναψης μίας διοικητικής σύμβασης. Βλ. Χρυσανθάκης, Χ., *Η προσωρινή δικαστική προστασία στις διοικητικές διαφορές: θεωρητική θεμελίωση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ.

παρονομαστής για τις δύο ως άνω διαδικασίες είναι η διοικητική διαφορά, στους κόλπους της οποίας αναπτύσσονται, καθώς και ορισμένα δικονομικά χαρακτηριστικά, όπως είναι για παράδειγμα η πιθανολόγηση ως απαιτούμενος βαθμός δικανικής πεποίθησης³⁷⁷. Το ένδικο βοήθημα, όμως, της αίτησης αναστολής εκτέλεσης μπορεί να ασκηθεί στην περίπτωση δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η προληπτική προστασία της αίτησης αναστολής είναι η μόνη πραγματικά αποτελεσματική καθώς, όπως έχει και ανωτέρω επισημανθεί, η κατασταλτική παρέμβαση μπορεί να οδηγήσει στην τιμωρία του υπευθύνου ή στην παύση της παράνομης συμπεριφοράς ή και στην αποκατάσταση της ζημίας που έχει υποστεί συγκεκριμένο πρόσωπο, χωρίς όμως να εξασφαλίζεται πάντοτε η επαναφορά των θιγόντων περιβαλλοντικών αγαθών στην προτέρα κατάσταση³⁷⁸. Η αρχή της προλήψεως, η οποία, μαζί με την αρχή της προφύλαξης, συνιστά πρωταρχικό στόχο της περιβαλλοντικής πολιτικής του κοινοτικού δικαίου, τυγχάνει εφαρμογής και στο δικονομικό δίκαιο. Η πραγμάτωσή της συντελείται με τη διαμόρφωση ενός πλήρους συστήματος προληπτικής δικαστικής προστασίας του περιβάλλοντος, έτσι ώστε να αποτρέπεται η δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων που θα καθιστούσαν άνευ ουσίας την οριστική δικαστική προστασία.

Περαιτέρω, γίνεται δεκτό ότι το δικαίωμα προσωρινής δικαστικής προστασίας είναι συνταγματικώς κατοχυρωμένο, ως έκφανση του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που απορρέει από το άρθρο Σ. 20 σε συνδυασμό με το άρθρο Σ. 25.παρ.1., σύμφωνα με το οποίο όλα τα κρατικά όργανα οφείλουν να διασφαλίζουν την άσκηση των δικαιωμάτων του πολίτη. Η συνταγματική καθιέρωση της προληπτικής προστασίας του περιβάλλοντος επιβάλλει την ευρεία θεώρηση της έκτασης του δικαιώματος του πολίτη να ζητήσει την προληπτική προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών και τη διασταλτική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του δικονομικού δικαίου³⁷⁹. Επιπλέον, η προσωρινή δικαστική προστασία αποτελεί, όπως

---

³⁷⁷ Βλ. Χρυσανθάκης, Χ., *Η προσωρινή δικαστική προστασία στις διοικητικές διαφορές: θεωρητική θεμελίωση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998, σελ. 67-80.

³⁷⁸ Βλ. Καράκωστας, Ι., *Περιβάλλον και Δίκαιο: Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών*, 3^η Εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 510.

³⁷⁹ Η Επιτροπή Αναστολών της ΣτΕ Ολ. με την υπ' αριθμ. 718/1993 απόφασή της έκρινε ότι το άρθρ. 20 Συντ. κατοχυρώνει και την προσωρινή δικαστική προστασία με τη λήψη του κατάλληλου μέτρου για την αποτροπή της ματαίωσης της δικαστικής προστασίας, που παρέχεται με την αίτηση ακυρώσεως. Βλ. Καράκωστας, Ι., 2011, σελ. 511, όπ. π., σημ 376. Η παλαιότερη νομολογία του Σ.τΕ θεωρούσε ότι η Επιτροπή Αναστολών είναι διοικητικό όργανο και εκδίδει διοικητικές πράξεις με αποτέλεσμα να μην υπάγει την αίτηση αναστολής στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου Σ. 20 και να μην θεωρεί αντισυνταγματικό το νομοθετικό αποκλεισμό της για ορισμένες κατηγορίες διοικητικών πράξεων.

γίνεται δεκτό από τη νομολογία του ΔΕΚ, περιεχόμενο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης³⁸⁰. Η αίτηση αναστολής δικάζεται από επιτροπή, που συγκροτείται, κάθε φορά, από τον Πρόεδρο του ΣτΕ ή του αρμοδίου τμήματος και απαρτίζεται από τον ίδιο ή τον νόμιμο αναπληρωτή του, τον εισηγητή της υπόθεσης και ένα Σύμβουλο³⁸¹.

Η αίτηση αναστολής στρέφεται κατ' αρχήν κατά θετικής ρητής ατομικής διοικητικής πράξης, που δεν έχει εκτελεσθεί κατά το σημαντικότερο μέρος της. Αντιθέτως, δεν νοείται αίτηση αναστολής κατά αρνητικής πράξης διότι η αποδοχή της θα εξανάγκαζε τη διοίκηση να προβεί σε θετική ενέργεια. Κατ' εξαίρεση, μπορεί να χορηγηθεί αναστολή σε περίπτωση αρνητικών πράξεων, με τις οποίες η διοίκηση αρνείται να επιτρέψει τη συνέχιση μίας κατάστασης που έχει νόμιμα δημιουργηθεί.

Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι κατόπιν άσκησης αίτησης ακύρωσης των πράξεων που θίγουν το περιβάλλον, οι διοικούμενοι μπορούν να ζητήσουν και την αναστολή εκτέλεσης αυτών των πράξεων. Συγκεκριμένα, όποιος έχει έννομο συμφέρον, μπορεί να ζητήσει, με ιδιαίτερη αίτηση του προς το ΣτΕ, την αναστολή της εκτέλεσης της διοικητικής πράξης που προσέβαλε. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ η αναστολή χορηγείται όταν η εκτέλεση της πράξης δύνανται να προξενήσει ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη βλάβη και υπό την προϋπόθεση συνδρομής συνδρομής ορισμένων ειδικότερων προϋποθέσεων (βλάβη άμεση και συγκεκριμένη μη προβολή εκ δικαιώματος τρίτου, απόδειξη από τον αιτούντα ή από τα στοιχεία του φακέλου). Επίσης η αναστολή χορηγείται όταν αυτό επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον αλλά εν χορηγείται στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή το δημόσιο συμφέρον την αποκλείει³⁸². Η Επιτροπή, εκτός από την αναστολή εκτέλεσης

---

³⁸⁰ Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 19.6.1990, C-2/3/1989, Factortame, Συλλογή Νομολογίας. 1990, I-2433.

³⁸¹ Στις παρ. 3,4 και 5 του άρθρ. 52 ΠΔ 18/1989, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν 2721/1999, ορίζεται ότι: «3. Η αίτηση πρέπει να διαλαμβάνει τους ειδικούς λόγους που μπορούν να δικαιολογήσουν την αναστολή εκτέλεσης στη συγκεκριμένη περίπτωση. Με πράξη που συντάσσεται πάνω στο δικόγραφο της αίτησης, ο Πρόεδρος του Συμβουλίου ή του αρμοδίου Τμήματος τάσσει προθεσμία στον αρμόδιο Υπουργό ή το αρμόδιο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου για να διαβιβάσουν στο Συμβούλιο τον φάκελο και τις απόψεις της Διοίκησης επί της υποθέσεως.

³⁸² Το άρθρο 52 παρ. 6 και 7 του ΠΔ 18/89 περί αναστολής εκτέλεσης τροποποιήθηκε με το άρθρο 35 του Ν,2721/99 ως εξής: «Η αίτηση αναστολής εκτέλεσης γίνεται δεκτή, όταν κρίνεται ότι η άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης θα προκαλέσει στον αιτούντα βλάβη ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη σε περίπτωση ευδοκίμησης της αίτησης ακυρώσεως. Η αίτηση όμως μπορεί να απορριφθεί, αν κατά τη στάθμιση της βλάβης του αιτούντος, των συμφερόντων τρίτων και του δημοσίου συμφέροντος κρίνεται ότι οι αρνητικές συνέπειες από την αποδοχή θα είναι σοβαρότερες από την ωφέλεια του αιτούντος. Εάν η Επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως βάσιμη, μπορεί να δεχθεί την αίτηση αναστολής, ακόμη και αν η βλάβη του αιτούντος από την άμεση εκτέλεση της προσβαλλόμενης πράξης δεν κρίνεται ως ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη». Για παράδειγμα αναστάλη εκτέλεση απόφασης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων εναέριας γραμμής μεταφοράς

της προσβαλλόμενης πράξης, κατά περίπτωση, μπορεί να διατάξει κάθε κατάλληλο μέτρο, χωρίς να δεσμεύεται από τις προτάσεις των διαδίκων³⁸³, ενώ μπορεί να χορηγηθεί και προσωρινή διαταγή³⁸⁴.

Φειδωλή είναι, ωστόσο, η χορήγηση αναστολής εκτέλεσης στην περίπτωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ). Η Επιτροπή, κρίνοντας αυτές συνιστούν πηγές ενέργειας φιλικές προς το περιβάλλον και βασική συνιστώσα της αειφόρου ανάπτυξης, δεν δέχεται εύκολα ότι από αυτές προκύπτει βλάβη δυσχερώς επανορθώσιμη για το φυσικό περιβάλλον (ΕΑ 914/08). Επίσης η Επιτροπή συνεκτιμά τους όρους που έχουν ενσωματωθεί στην πράξη για τη μείωση των συνεπειών από την εκτέλεση του έργου και την αποτροπή της βλάβης και επιπλέον σταθμίζει και τη βλάβη την οποία συνεπάγεται τυχόν χορήγηση της αναστολής σε βάρος του δικαιούχου της προσβαλλόμενης άδειας στην απόρριψη της αιτούμενης αναστολής εκτέλεσης (ΕΑ 68/11).³⁸⁵

Δικαστική προστασία ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων

Εκτός από την άσκηση των ένδικων βοηθημάτων στα πλαίσια της δικαιοδοσίας των διοικητικών δικαστηρίων, οι ιδιώτες, αναλόγως με τα πραγματικά περιστατικά, μπορούν να έχουν δικαστική προστασία για παραβιάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας ενώπιον των πολιτικών Δικαστηρίων. Από τη δομή της

ηλεκτρικής ενέργειας, για το λόγο ότι παρίσταται προδήλως βάσιμος λόγος ακύρωσης ότι δεν είχε προηγηθεί προέγκριση χωροθέτησης του έργου, αν και αυτό ανήκει στην Α' κατηγορία (ΕΑ 876/03). Αντίθετα, η αίτηση αναστολής μπορεί να απορριφθεί ακόμη σε περίπτωση ανεπανόρθωτης ή δυσχερώς επανορθώσιμης βλάβης, αν η επιτροπή εκτιμά ότι η αίτηση ακυρώσεως είναι προδήλως απαράδεκτη ή προδήλως αβάσιμη.

³⁸³ Βλ. άρθρο 52 παρ. 8 του πδ 18/1989.

³⁸⁴ Βλ. άρθρο 52 παρ. 5 του πδ 18/1989: «Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου ή του αρμόδιου Τμήματος μπορεί, εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα με την αίτηση αναστολής ή αυτοτελώς μετά την κατάθεση της, να εκδώσει προσωρινή διαταγή αναστολής εκτελέσεως, η οποία καταχωρίζεται κάτω από την αίτηση. Στην περίπτωση αυτή, ορίζεται αμέσως εισηγητής και δικάσιμος για την εκδίκαση της αιτήσεως ακυρώσεως και γίνονται, με επιμέλεια του αιτούντος, οι κατά την παράγραφο 3 κοινοποιήσεις. Για την έκδοση προσωρινής διαταγής αποφαιίνεται ο Πρόεδρος, το ταχύτερο δυνατόν μετά την προσκόμιση του αποδεικτικού κοινοποίησης της αιτήσεως αναστολής που περιέχει το σχετικό αίτημα ή της αιτήσεως αναστολής και της αυτοτελούς αιτήσεως στον Υπουργό ή στο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Ο Υπουργός ή το νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου μπορούν να διατυπώσουν τις απόψεις τους μέσα σε πέντε (5) εργάσιμες ημέρες από την κοινοποίηση. Σε εξαιρετικά Ε.Π.Ε.ίγουσες περιπτώσεις ο Πρόεδρος αποφαιίνεται χωρίς τις πιο πάνω κοινοποιήσεις, οι οποίες, σε περίπτωση εκδόσεως προσωρινής διαταγής, γίνονται από τον αιτούντα αμέσως. Σε διαφορετική περίπτωση η προσωρινή διαταγή ανακαλείται κατά τη διάταξη του επόμενου εδαφίου. Η προσωρινή διαταγή ισχύει μέχρι την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής, μπορεί δε να ανακληθεί, ακόμη και αυτεπαγγέλτως, από τον Πρόεδρο ή την Επιτροπή. Η αίτηση ανακλήσεως προσωρινής διαταγής κοινοποιείται στον αιτούντα, ο οποίος μπορεί να διατυπώσει τις απόψεις του μέσα σε δύο (2) εργάσιμες ημέρες από την κοινοποίηση...».

³⁸⁵ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 128-133, όπ. π., σημ. 324.

πολιτικής δίκης, που στηρίζεται στο συζητητικό σύστημα (άρθρ. 106 ΚΠολΔ) και από το αντικείμενο της, που είναι μετά την ολοκλήρωση της δικαιοδοσίας των διοικητικών δικαστηρίων με τον Ν 1406/1983 , αποκλειστικά η επίλυση ιδιωτικών διαφορών, προκύπτει ότι η πολιτική δίκη αποβλέπει κυρίως στην προστασία ιδιωτικών δικαιωμάτων και συμφερόντων. Αντιθέτως, στη διοικητική δίκη συμπλέκονται ο σκοπός της προστασίας του πολίτη με τη διασφάλιση της νομιμότητας της διοικητικής δράσης.

Στα πλαίσια αυτά του ιδιωτικού δικαίου, οι ιδιώτες δύνανται να ζητήσουν και να λάβουν δικαστική προστασία από πράξεις ή παραλείψεις άλλων ιδιωτών, που έρχονται σε αντίθεση με το δίκαιο περιβάλλοντος. Η νομική βάση αυτή τη δικαστική προστασία προκύπτει από το συνδυασμό των διατάξεων 57 και 914 του Α.Κ.³⁸⁶. Επιπροσθέτως, είναι δυνατή και η προσωρινή δικαστική προστασία δυνάμει των διατάξεων των ασφαλιστικών μέτρων (696 επ. Κ.Πολ.Δ.) σε περίπτωση επείγοντος και κινδύνου πρόκλησης ανεπανόρθωτης βλάβης. Το έννομο συμφέρον στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων καθιερώνεται ως προϋπόθεση του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος ,που ασκείται ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων ,από το άρθρ. 68 ΚΠολΔ σύμφωνα με το οποίο «δικαστική προστασία δικαιούται να ζητήσει ο έχων άμεσο έννομο συμφέρον».

Το έννομο συμφέρον στην πολιτική δίκη έχει κυρίως υποκειμενικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη ,δικονομικό έννομο συμφέρον είναι « η με τη δικαστική απόφαση επερχόμενη ωφέλεια ή αποτροπή βλάβης υπό μία μορφή προστασίας του δικαιώματος ή της εννόμου σχέσεως ή υποχρεωτικής διασαφήνισης τούτων σχετιζόμενης με το υπαρκτό ή ανύπαρκτο τυχόν υπάρχουσας αβεβαιότητας»³⁸⁷, σε αντιδιαστολή με το ουσιαστικό έννομο συμφέρον που συνιστάται στην ωφέλεια που αποκτά ο ενδιαφερόμενος από τη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος .Από το έννομο συμφέρον διακρίνεται η νομιμοποίηση, ενεργητική και παθητική, ο σύνδεσμος, δηλαδή, του διαδίκου προς την επίδικη έννομη σχέση , ο οποίος του παρέχει εξουσία διεξαγωγής της δίκης στο όνομά του. Η νομιμοποίηση απαιτείται αλλά δεν αρκεί για το παραδεκτό του ενδίκου βοηθήματος, καθώς επιπλέον

---

³⁸⁶ Για περισσότερα σχετικά με την ένδικη προστασία των ιδιωτών μέσω των 57 και 59 ΑΚ και τις επιμέρους αξιώσεις (Αξίωση άρσης της προσβολής Αξίωση παράλειψης της προσβολής στο μέλλον, Αξίωση για αποζημίωση, Αξίωση ικανοποίησης της ηθικής βλάβης) βλ. Καράκωστας, Ι., 2011, σελ. 299-304, όπ. π., σημ. 376.

³⁸⁷ Βλ. Εφ.Αθ 3027/1987.

απαιτείται, να συντρέχει και η προϋπόθεση του έννομου συμφέροντος³⁸⁸.

Η συνδρομή των διαδικαστικών προϋποθέσεων της νομιμοποίησης και του έννομου συμφέροντος ελέγχεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο σε κάθε στάση της δίκης (άρθρ.73 ΚΠολΔ), ενώ κρίσιμος χρόνος για την ύπαρξή τους είναι εκείνος της πρώτης επ' ακροατηρίω συζήτησης. Συνεπώς, τα στοιχειοθετούντα το έννομο συμφέρον πραγματικά περιστατικά μπορούν να προβληθούν και με τις προτάσεις. Το έννομο συμφέρον πρέπει να είναι άμεσο, προσωπικό και άξιο προστασίας.

Τα νομικά πρόσωπα έχουν ειδική περιορισμένη ικανότητα δικαίου προσδιοριζόμενη από το σκοπό τους, όπως αυτός προκύπτει από το νόμο ή το και το καταστατικό τους. Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται και στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων σημαντική διεύρυνση της έννοιας του έννομου συμφέροντος των νομικών προσώπων κατ' αναλογία προς τα γινόμενα δεκτά στη νομολογία του ΣτΕ. Έτσι, τα νομικά πρόσωπα, που έχουν ως καταστατικό σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος δικαιούνται να ασκήσουν τόσο αγωγή όσο και πρόσθετη παρέμβαση υπέρ ιδιώτη, για την υπεράσπιση ιδίου ηθικού έννομου συμφέροντός τους³⁸⁹.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και το δικαίωμα επίδειξης εγγράφων του άρθρου 902 ΑΚ³⁹⁰, το οποίο μπορεί να επικαλεστούν οι ιδιώτες, εκτός των άλλων, και για να αποκτήσουν πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία. Το δικαίωμα αυτό αποτελεί μία μορφή εκδήλωσης του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος πληροφόρησης των πολιτών που τους χορηγείται από την έννομη τάξη³⁹¹. Η επίδειξη εγγράφων μπορεί να ζητηθεί με αγωγή ή και με ανταγωγή, ενώ μπορεί να επιδιωχθεί και με ασφαλιστικά μέτρα, εφόσον συντρέχει επείγουσα περίπτωση ή επικείμενος κίνδυνος³⁹².

³⁸⁸ Βλ. Καράκωστας, Ι., 2011, σελ. 508, όπ. π, σημ 376.

³⁸⁹ Βλ. Καράκωστας, Ι., 2011, σελ. 507 επ., όπ. π, σημ 376.

³⁹⁰ Βλ. άρθρο 902 ΑΚ: «Οποιοσ έχει έννομο συμφέρον να πληροφορηθεί το περιεχόμενο ενός εγγράφου που βρίσκεται στην κατοχή άλλου έχει δικαίωμα να απαιτήσει την επίδειξη ή και αντίγραφο του, αν το έγγραφο συντάχθηκε για το συμφέρον αυτού που το ζητεί, ή πιστοποιεί έννομη σχέση που αφορά και αυτόν, ή σχετίζεται με διαπραγματεύσεις που έγιναν σχετικά με τέτοια έννομη σχέση είτε απευθείας από τον ίδιο είτε για το συμφέρον του, με τη μεσολάβηση τρίτου». Επιπλέον, το επόμενο άρθρο 903ΑΚ ορίζει ότι: « Η επίδειξη του πράγματος ή του εγγράφου γίνεται στον τόπο όπου βρίσκεται κατά το χρόνο της αίτησης, εκτός αν ο ένας ή ο άλλος αξιώσει για σπουδαίο λόγο την επίδειξη αλλού. Ο κίνδυνος και οι δαπάνες της επίδειξης βαρύνουν εκείνον που την αξιώνει. Ο κάτοχος μπορεί να αντισταθεί άρνηση, εφόσον δεν προκαταβάλλονται οι δαπάνες και δεν παρέχεται ασφάλεια για ενδεχόμενη ζημία».

³⁹¹ Βλ. Τσούμας, Β., *Το Δικαίωμα Πληροφόρησης και επίδειξης εγγράφων: Άσκηση, αντίκρουση και άρση του δικαιώματος*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 18 επ.

³⁹² Βλ. ΜΠΑ (Ασφαλιστικά Μέτρα) 7367/2014, η οποία έκανε δεκτό αίτημα επίδειξης εγγράφων επικαλούμενο και την απόφαση Δ.Ε.Ε C-279/12, Fish Legal.

4.3.2 Το Κόστος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα και η διάρκεια της δίκης

Κατά γενική ομολογία το κόστος πρόσβασης στην ελληνική δικαιοσύνη εν γένει δεν αποτελούσε ιδιαίτερο εμπόδιο για την παροχή δικαστικής προστασίας. Εντούτοις, πρόσφατα επήλθαν σημαντικές αυξήσεις³⁹³, τόσο στη χαρτοσήμανση των σχετικών εγγράφων όσο και στα παράβολα που κατατίθενται για την άσκηση των ένδικων βοηθημάτων, χωρίς τα οποία δεν μπορούν να θεωρηθούν παραδεκτά. Οι επιβαρύνσεις αφορούν το σύνολο των ένδικων βοηθημάτων, δηλαδή δεν είναι αποκλειστικά και μόνο για τη δικαστική προστασία για περιβαλλοντικά ζητήματα. Συγκεκριμένα, επί της αιτήσεως ακύρωσης, που είναι το βασικότερο ένδικο βοήθημα που μπορούν να ασκήσουν οι ιδιώτες για την δικαστική προστασία τους σε περίπτωση περιβαλλοντικών παραβάσεων παρατηρείται σημαντική αύξηση του παραβόλου³⁹⁴. Επιπλέον, σχετικά με τη δικαστική δαπάνη εφαρμόζεται η αρχή ότι την επωμίζεται ο ηττημένος³⁹⁵.

Αναφορικά δε με την αμοιβή του πληρεξούσιου δικηγόρου, σύμφωνα με το νέο Κώδικα Δικηγόρων³⁹⁶, παρατηρεί κανείς ότι ακόμα και η ελάχιστη αμοιβή για την κατάθεση της αίτησης ακύρωσης ή/και της αίτησης αναστολής, την παράσταση ενώπιον του Σ.τ.Ε. και την κατάθεση υπομνήματος, άσκησης παρέμβασης ή κατάθεσης πρόσθετων λόγων είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Συγκεκριμένα, για την απλή περίπτωση κατάθεσης της αίτησης ακύρωσης (και παρέμβασης), τη συζήτηση και την υποβολή υπομνήματος η **ελάχιστη εκ του νόμου** συνολική αμοιβή (με Φ.Π.Α) φτάνει τα 1.670 Ευρώ (πλέον των 136 ευρώ για τα ένσημα). Αντίστοιχα, για την αίτηση

³⁹³ Βλ. Αρχικά με το Ν. 3900/2010 όπου το παράβολο για την αίτηση ακύρωσης από 10 Ευρώ ορίστηκε σε 100 Ευρώ, ενώ με τον μεταγενέστερο Ν. 4055/2012 αυξήθηκε στα 150 Ευρώ..

³⁹⁴ Βλ. άρθρο 36 παρ. 1 π.δ 18/1989: «1. Το ένδικο μέσο που ασκείται στο Συμβούλιο της Επικράτειας απορρίπτεται ως απαράδεκτο, αν μέσα σε ένα μήνα από την κατάθεση του εισαγωγικού δικογράφου της δίκης δεν καταβληθεί παράβολο. Το παράβολο ορίζεται, όταν πρόκειται για αίτηση ακυρώσεως, έφεση, υπαλληλική προσφυγή, τριτανακοπή ή αίτηση αναιρέσεως σε διαφορές κοινωνικής ασφάλισης σε **εκατόν πενήντα (150) ευρώ**, όταν πρόκειται για αναστολή εκτελέσεως, αίτηση ερμηνείας και αίτηση διόρθωσης σε **εκατό (100) ευρώ** και όταν πρόκειται για αίτηση αναιρέσεως, πλην εκείνων που αφορούν διαφορές κοινωνικής ασφάλισης, σε **διακόσια πενήντα (250) ευρώ**».

³⁹⁵ Βλ. άρθρο 39 παρ. 1 π.δ 18/1989 για τη δικαστική δαπάνη: « Ο ηττημένος διάδικος καταδικάζεται με την απόφαση να καταβάλει τη Δικαστική δαπάνη του διαδίκου που νίκησε. Το Δικαστήριο, εκτιμώντας τις περιστάσεις, μπορεί να απαλλάξει, ολικά ή μερικά, από τη δικαστική δαπάνη, τον ηττημένο διάδικο. Η δικαστική δαπάνη περιλαμβάνει, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του διαδίκου, την αμοιβή του δικηγόρου για τη σύνταξη του κυρίου δικογράφου ή της παρέμβασης και για την παράσταση σε κάθε συζήτηση, (όπως η αμοιβή αυτή ορίζεται από την ισχύουσα διατίμηση)»..

³⁹⁶ Βλ. Παράρτημα του Ν. 4194/2013, (ΦΕΚ Α' 208/27-9-2013).

αναστολής το ποσό αυτό ανέρχεται στα 777 ευρώ (πλέον των 113 Ευρώ για τα ένσημα). Αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα ανωτέρω ποσά, αυξάνονται σημαντικά ανάλογα με τις εξειδικευμένες γνώσεις του νομικού στον οποίο θα αναθέσει την εντολή εκπροσώπησης.

Για το αντιστάθμισμα αυτού του οικονομικού βάρους το πδ 18/1989 προβλέπει τη δυνατότητα απαλλαγής από τα τέλη και το παράβολο³⁹⁷.

Ήδη με το ν. 3223/2004 είχε προβλεφθεί η παροχή νομικής βοήθειας σε οικονομικά αδύνατους πολίτες, αναφορικά με αστικές, εμπορικές και ποινικές υποθέσεις. Με άλλα λόγια, δυνάμει αυτού του νόμου, οι πολίτες απαλλάσσονταν από την καταβολή της αμοιβής του δικηγόρου. Ωστόσο, παρόλο που και οι τρεις (3) εκθέσεις εκθέσεις της Ελλάδας για την εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους³⁹⁸ κάνουν ρητή αναφορά στο νόμο αυτό, εντούτοις αποσιωπείται το γεγονός ότι το πεδίο εφαρμογής του δεν περιλαμβάνει και τις διοικητικές υποθέσεις, που η συντριπτική πλειοψηφία των περιβαλλοντικών διαφορών είναι διοικητικού χαρακτήρα. Μόλις το έτος 2014 με το άρθρο 31 του ν. 4274/2014 προστέθηκε στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας το άρθρο 276Α³⁹⁹, με το οποίο προβλέπεται η παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες με χαμηλό εισόδημα και για τον χειρισμό διοικητικών υποθέσεων.

³⁹⁷ Βλ. άρθρο 37 πδ 18/1989: «Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου ή του οικείου Τμήματος μπορεί να απαλλάξει εκείνον που ασκεί το ένδικο μέσο από την υποχρέωση να καταβάλει τέλη και παράβολο, αν κατά την κρίση του πιθανολογείται ένδεια. Για το

σκοπό αυτό με το δικόγραφο συνυποβάλλεται από εκείνον που ασκεί το ένδικο μέσο ιδιαίτερη αίτηση και το δικόγραφο γίνεται, δεκτό για κατάθεση χωρίς να καταβάλλονται τα τέλη και το παράβολο. Ο Πρόεδρος αποφασίζει επί της αιτήσεως και αν την απορρίπτει, ο αιτών οφείλει να καταβάλει τα τέλη και το παράβολο, που δεν έχουν καταβληθεί, μέσα σε 30 ημέρες από την έκδοση της σχετικής απορριπτικής πράξης. Διαφορετικά το ένδικο μέσο απορρίπτεται και εφαρμόζονται οι διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 35 του παρόντος».

³⁹⁸ Βλ. α. την Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους (9-6-2008), σελ. 39: διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=XTpVP5mZUsI%3d&tabid=467&language=el-GR>, β., την Εθνική Έκθεση έτους 2010 της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους, παράγραφος 83: διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=C6NKCOBySBo%3d&tabid=467&language=el-GR>, γ. και την Εθνική Έκθεση έτους 2013 της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους, παράγραφος 130: διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=hu8BaSezzM%3d&tabid=467&language=el-GR>

³⁹⁹ Βλ. άρθρο 276Α Κ.Διοικ.Δ.: «1. Μετά από αίτηση του διαδίκου, στο πρόσωπο του οποίου συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παραγράφου 1 του άρθρου 276, το κατά την παράγραφο 5 του άρθρου 276 αρμόδιο όργανο διορίζει είτε με την περί απαλλαγής πράξη του είτε με άλλη αυτοτελή πράξη, έναν δικηγόρο, έναν συμβολαιογράφο και έναν δικαστικό επιμελητή με την εντολή να συνδράμουν τον άπορο διάδικο και να του παρέχουν την απαιτούμενη βοήθεια κατά την εκτέλεση των αναγκαίων διαδικαστικών πράξεων. Αυτοί έχουν υποχρέωση να αποδεχθούν την εντολή και να παρέχουν νομική βοήθεια, χωρίς αξίωση προκαταβολής αμοιβής ή δικαιωμάτων».

Επιπρόσθετα, είναι κοινός τόπος ότι η απονομή δικαιοσύνης γενικά στην Ελλάδα κινείται με ιδιαίτερα αργούς ρυθμούς, με σημαντικές καθυστερήσεις σε όλες τις διαδικασίες, γεγονός που αποδυναμώνει την αποτελεσματική δικαστική προστασία⁴⁰⁰. Την ίδια τύχη έχουν και οι σχετικές με το περιβάλλον δικαστικές υποθέσεις, όπου οι καθυστερήσεις φτάνουν την πενταετία σε πρώτο βαθμό δικαιοδοσίας⁴⁰¹. Η αναγνώριση των καθυστερήσεων στην απονομή δικαιοσύνης επήλθε από το νομοθέτη με την καθιέρωση και ειδικού βοηθήματος για την αποζημίωση των διοικουμένων από τις καθυστερήσεις στις διοικητικές δίκες⁴⁰² και αργότερα και για τις υπόλοιπες δικαιοδοσίες⁴⁰³.

4.4 Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας στην δικαστική προστασία για περιβαλλοντικά ζητήματα

Εν γένει η νομολογία του Σ.τ.Ε. ήδη από το 1977 και κυρίως μετά τη δημιουργία του 5^{ου} Τμήματος του Σ.τ.Ε., ειδικού για περιβαλλοντικές υποθέσεις, ήταν ιδιαίτερα πρωτοποριακή⁴⁰⁴ υπέρ της περιβαλλοντικής προστασίας με βασικό έρεισμα το άρθρο Σ 24, ερμηνεύοντας ευρέως και την έννοια του εννόμου συμφέροντος.

4.4.1 Το έννομο συμφέρον ως προϋπόθεση του παραδεκτού στην αίτηση ακύρωσης

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Π.Δ. 18/1989⁴⁰⁵, το έννομο

---

⁴⁰⁰ Βλ. Μουκίου, Χ. Περί της ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης. Η «ταχεία» δίκη ως «δίκαιη» δίκη υπό αντισυνταγματική άρνηση του ελέγχου της εξωτερικής νομιμότητας των διοικητικών πράξεων, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 20, 2003, σελ. 1205.

⁴⁰¹ Darpö, J., *Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in the Member States of the European Union 2013-10-11/Final*, σελ. 43, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/pdf/synthesis%20report%20on%20access%20to%20justice.pdf>, όπου γίνεται ειδική μνεία στην ανάγκη ρητής διάταξης χρονοδιαγραμμάτων: «3.7.4 Finally, there is a need for a provision stating that administrative appeal and judicial review shall be timely. As this is already required according to the EIA Directive and IPPC/IED Directives with little or no effect in the national courts, the provision should be expressed in a more stringent way. If there should be precise time limits, or just a general statement with some edge, leaving room for the national courts and the CJEU to decide, is an issue for further discussion».

⁴⁰² Βλ. άρθρα 53-60 και 62 του ν. 4055/2012 με τα οποία καθιερώνεται η διαδικασία δικαστικής επιδίωξης δίκαιης ικανοποίησης (εύλογης χρηματικής αποκατάστασης) των διαδικιών για υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της διοικητικής δίκης

⁴⁰³ Βλ. ΝΟΜΟΣ 4239/2014 (ΦΕΚ Α 43 – 20.02.2014) για τη Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και στο Ελεγκτικό Συνέδριο και άλλες διατάξεις.

⁴⁰⁴ Βλ. Siouti, G. & Gerapetritis, G., Greece (Ch. 9), in Ebbesson, J., *Access to Justice in Environmental Matters in EU*, Klumer Law International, 2002, σελ. 263.

⁴⁰⁵ Βλ. Κώδικας Λειτουργίας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΦΕΚ. Α'8/1989), Άρθρο 47

συμφέρον του αιτούντος είναι προϋπόθεση του παραδεκτού για την αίτηση ακύρωσης ενώπιον του Σ.τ.Ε.. Η έννοια του εννόμου συμφέροντος στην διοικητική δίκη διαφέρει με αυτήν της πολιτικής δίκης, καθότι ενώ στην πρώτη συμπλέκονται ο σκοπός της προστασίας του πολίτη με τη διασφάλιση της νομιμότητας της διοικητικής δράσης⁴⁰⁶, η δεύτερη δίκη αποβλέπει κυρίως στην προστασία ιδιωτικών δικαιωμάτων και συμφερόντων.

Το έννομο συμφέρον πρέπει να είναι άμεσο, να αφορά δηλαδή τον ίδιο τον αιτούντα και όχι άλλο πρόσωπο που συνδέεται μαζί του με ορισμένη σχέση, και ενεστώς, δηλαδή να υφίσταται τόσο κατά τον χρόνο της έκδοσης της προσβαλλόμενης πράξης όσο και κατά τον χρόνο άσκησης και συζήτησης της αίτησης ακυρώσεως και κατά την τελευταία συζήτηση⁴⁰⁷. Επιπλέον, το έννομο συμφέρον πρέπει να είναι και προσωπικό ή ίδιο, δηλαδή να συνδέεται προς τον ασκούντα το ένδικο βοήθημα με ένα δεσμό ιδιαίτερο, που το ξεχωρίζει από το γενικό συμφέρον⁴⁰⁸.

Τόσο τα χαρακτηριστικά του άμεσου και του προσωπικού όσο και το στοιχείο του ενεστώτος επηρεάζονται από την ιδιαίτερη φύση των περιβαλλοντικών αγαθών. Ως ενεστώς, γίνεται δεκτό το έννομο συμφέρον, όταν η βλάβη έχει επέλθει ή όταν απειλείται με βεβαιότητα ή θεωρείται λογικώς αναπόφευκτη στο μέλλον. Όταν τα απειλούμενα αγαθά είναι περιβαλλοντικά στοιχεία, όχι μόνο βάσει επιστημονικών δεδομένων αλλά και κατά κοινή πείρα, γίνεται δεκτό ότι η καταστροφή τους, εάν επέλθει, θα είναι είτε ανεπανόρθωτη είτε δυσχερέστατα επανορθώσιμη. Επομένως, η πιθανολόγηση ως προς την επέλευση της βλάβης ενδείκνυται να γίνεται αποδεκτή με την πλέον ευρεία και ελαστική της έννοια⁴⁰⁹. Η διεύρυνση των στοιχείων προσωπικού και άμεσου είναι αυτονόητη, εφόσον γίνεται δεκτός ο συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος στο περιβάλλον και ο έντονα αλληλέγγυος και συμμετοχικός χαρακτήρας του.

παρ. 1: « Αίτηση ακυρώσεως δικαιούται να ασκήσει ο ιδιώτης ή το νομικό πρόσωπο, τους οποίους αφορά η διοικητική πράξη ή των οποίων έννομα συμφέροντα έστω και μη χρηματικά προσβάλλονται από αυτή», ενώ σύμφωνα με την παρ. 2: « Αίτηση ακυρώσεως δαιούται να ασκήσει και εκείνος που είναι μέλος του διοικητικού οργανισμού ή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, αν κατά την κατάρτιση των αποφάσεών τους έχουν παραβλεφθεί τα νόμιμα δικαιώματά του ως μέλους». Σχετικά με τη συνταγματικότητα της διάταξης της παρ. 1 του άρθρου 47 βλ. την υπ' αριθμ. 3796/2011 απόφαση ΣτΕ.

⁴⁰⁶ Βλ. Σιούτη, Γλ. *Το έννομο συμφέρον στην αίτηση ακυρώσεως*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή Αθήνα – Κομοτηνή, 1998, σελ. 41.

⁴⁰⁷ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 102, όπ. π., σημ. 324.

⁴⁰⁸ Βλ. Δαγτόγλου, Π.Δ, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3^η Εκδ., εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006, όπ. π., σελ. 537.

⁴⁰⁹ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 101-102, όπ. π., σημ. 324.

Συνεπώς, όταν η αίτηση ακυρώσεως αφορά πράξη ή παράλειψη της Διοίκησης που προκαλεί βλάβη στο περιβάλλον οι ανωτέρω προϋποθέσεις μπορεί να συντρέχουν σε έναν ευρύτατο κύκλο προσώπων. Δεν απαιτείται η θεμελίωση δικαιώματος στο περιβάλλον, ερειδόμενου στο άρθρο 24 Συντ., δεδομένου ότι η έννοια του έννομου συμφέροντος είναι ευρύτερη, σε σχέση με αυτή του δικαιώματος, και καταλαμβάνει και τις λεγόμενες αντανακλάσεις δικαιωμάτων⁴¹⁰, ήτοι την ευνοϊκή επίδραση διατάξεων που καθιερώνουν υποχρεώσεις της Διοίκησης, στην έννομη κατάσταση του ιδιώτη. Σε κάθε περίπτωση, ο πολίτης μπορεί να θεμελιώσει προσωπικό έννομο συμφέρον στο δικαίωμα χρήσεως των κοινόχρηστων πραγμάτων, ως έκφραση του δικαιώματος της προσωπικότητας⁴¹¹.

Με άλλα λόγια, η εντυπωσιακή νομολογιακή διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος στην ακυρωτική περιβαλλοντική δίκη οφείλονται κατ' αρχήν στη φύση του προστατευόμενου έννομου αγαθού. Η παραδοχή της άποψης ότι το περιβάλλον συνιστά έννομο αγαθό όχι μόνο προσωπικό αλλά και συλλογικό οδηγεί στη χαλάρωση της προϋπόθεσης προσβολής ενός προσωπικού και άμεσου έννομου συμφέροντος του αιτούντος και στη σύνδεση του παραδεκτού της αίτησης ακυρώσεως με την προσβολή αγαθών κοινών σε ένα ευρύτερο ή στενότερο, πάντως όχι εξατομικευμένο κύκλο προσώπων⁴¹². Τέτοια κοινά αγαθά είναι κατεξοχήν τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, τα περισσότερα των οποίων είναι κοινόχρηστα και για τα οποία υφίσταται επομένως ένα δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης εκ μέρους όλων. Από αυτή την άποψη μάλιστα το δικαίωμα του περιβάλλοντος χαρακτηρίζεται ως υπερατομικό κοινωνικό δικαίωμα. Από τις προσβολές των περιβαλλοντικών αγαθών θίγονται όλοι οι άνθρωποι και ειδικότερα εκείνοι των οποίων η τοπική κοινότητα έχει προσβληθεί περιβαλλοντικά. Τα περιβαλλοντικά αγαθά είναι συλλογικά και όλοι έχουν το δικαίωμα να τα χρησιμοποιούν, επιπλέον δε από την προσβολή τους απειλείται όχι μόνο η υποβάθμιση του ίδιου του περιβάλλοντος αλλά και η ζωή, η υγεία και το επίπεδο ποιότητας του βιοτικού πλαισίου, τα κατεξοχήν δηλαδή στοιχεία του «οικολογικού υπαρξιακού ελαχίστου». Επομένως η διαφύλαξη τους ενδιαφέρει, αν όχι ολόκληρη την κοινωνία, πάντως ένα ευρύ σύνολο ατόμων, το οποίο έχει μια ειδικότερη σύνδεση με την εκάστοτε περιβαλλοντική προσβολή.

Στη νεώτερη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας αναγνωρίζεται

⁴¹⁰ Βλ. Δαγτόγλου, Π.Δ, 2006, σελ. 516-517.

⁴¹¹ Βλ. Καρακώστας, Ι., 2011, σελ. 504, όπ. π, σημ 376.

⁴¹² Βλ. Siouti, G. & Gerapetritis, G., 2002, σελ. 266, όπ. π., σημ. 386.

έννομο συμφέρον για προσβολή πράξεων που βλάπτουν το περιβάλλον σε «ιδιοκτήτες όμορων ακινήτων»(Σ.τ.Ε. 521,4826, 376/1988, 150/1989, 50/1993), «κατοίκους και δημότες της περιοχής»(Σ.τ.Ε. 2739, 4884, 376/1988, 150/1989), στους «έχοντες θερινή οικία πλησίον εργοστασίου»(Σ.τ.Ε. 491/1978, 930/1982), σε όσους επικαλούνται την προστασία της υγείας τους (Σ.τ.Ε. 2783/1985), αλλά και της υγείας ανιόντος (Σ.τ.Ε. 930/1982) καθώς και στον κάτοικο του κέντρου Αθηνών να προσβάλει πράξεις που συντελούν στην εκχέρσωση του δάσους των υπωρειών του Πεντελικού όρους(Σ.τ.Ε. Ολ 2281/1992 μετά από παραπομπή με την Σ.τ.Ε. 1158/1991)⁴¹³.

Αναφορικά δε με τα νομικά πρόσωπα, έχει γίνει δεκτό από πολύ νωρίς ότι έχουν έννομο συμφέρον για την άσκηση αίτησης ακυρώσεως σε περιβαλλοντικά θέματα εφ' όσον περιλαμβάνουν στο καταστατικό τους τον σκοπό της προστασίας του περιβάλλοντος, ανεξάρτητα από τη σχέση τοπικής εγγύτητας με το θιγόμενο αγαθό⁴¹⁴. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Σ.τ.Ε., ένωση προσώπων που δεν έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα κατά τον χρόνο εκδόσεως της προσβαλλόμενης πράξεως νομιμοποιείται να ασκήσει αίτηση ακυρώσεως ή παρέμβαση μόνο όταν αναγνωρίζεται από την έννομη τάξη ως φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε ορισμένο κύκλο σχέσεων ή τομέα δραστηριοτήτων και προσβάλλει διοικητική πράξη, που εκδίδεται στο πλαίσιο αυτών των σχέσεων ή δραστηριοτήτων⁴¹⁵.

Η νομολογία του ΣτΕ παρουσιάζει μεγάλο πλούτο στον τομέα αυτό της αναστολής εκτέλεσης των διοικητικών πράξεων , με κριτήριο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Η νομολογία αυτή μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες: η πρώτη αφορά περιπτώσεις που η προσβολή του φυσικού περιβάλλοντος θεωρήθηκε ανεπανόρθωτη ή δυσχερώς επανορθώσιμη βλάβη, με αποτέλεσμα να δοθεί αναστολή εκτέλεσης στην προσβαλλόμενη διοικητική πράξη που προκάλεσε αυτή η βλάβη ,η δεύτερη αφορά περιπτώσεις που η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος θεωρήθηκε λόγος δημοσίου συμφέροντος που επέβαλε την αναστολή εκτέλεσης ή που (το συνηθέστερο)απέκλειε την αναστολή εκτέλεσης πράξης διότι ακριβώς η αναστολή της πράξης θα έβλαπτε το φυσικό περιβάλλον , η προστασία του οποίου θεωρήθηκε ότι εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον .

⁴¹³ Βλ. Καράκωστας, Ι., 2011, , σελ. 505 και υποσημ. 1425, όπ. π., σημ. 376.

⁴¹⁴ Βλ. ΣτΕ 944/1985, 150/1989,664/1990.

⁴¹⁵ Βλ. ΣτΕ 4037/1979, 2672/1987. ΣτΕ Ολ 18/1983 και Καράκωστας, Ι., 2011, σελ. 506, όπ. π., σημ. 376.

4.4.2 Το έννομο συμφέρον ως προϋπόθεση του παραδεκτού στην αίτηση ακύρωσης

Σε πολλές περιπτώσεις η αίτηση αναστολής εκτέλεσης έγινε δεκτή διότι η Επιτροπή Αναστολών του ΣτΕ θεώρησε ότι όλες αυτές οι μορφές προσβολής και βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος αποτελούν βλάβες ανεπανόρθωτες ή δύσκολως επανορθώσιμες.

Σημαντική όμως κατηγορία είναι και αυτή των περιπτώσεων που η αίτηση αναστολής εκτέλεσης δεν έγινε δεκτή διότι αντιστρόφως η διοίκηση επικαλέστηκε το γεγονός ότι η πράξη, της οποίας επιδιωκόταν η αναστολή, προστάτευε το δημόσιο συμφέρον, το οποίο στην περίπτωση αυτή αφορούσε την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Γι' αυτό τον λόγο δεν δόθηκε αναστολή εκτέλεσης στις εξής περιπτώσεις: στην έγκριση περιβαλλοντικών ορίων (ΕΠΟ) για την κατασκευή λεωφόρου που εξυπηρετεί την διαμπερή και συνεχή κυκλοφορία οχημάτων στον ολυμπιακό δακτύλιο (ΕΑ 743/01), καθώς και στην έγκριση περιβαλλοντικών όρων για την εγκατάσταση αιολικού πάρκου διότι δεν πιθανολογήθηκε ζημία στο φυσικό περιβάλλον (ΕΑ 957/04), στην έγκριση περιβαλλοντικών όρων για τη διέλευση εναέριων καλωδίων υψηλής τάσης διότι το έργο κρίθηκε εξαιρετικά επείγον και απολύτως αναγκαίο για να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία του συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας στην περιοχή Αττικής (ΕΑ 774/93), στην εγκατάσταση βιολογικού καθαρισμού, γιατί αυτός κρίθηκε επιβεβλημένος για την προστασία της ανθρώπινης υγείας (ΕΑ 762/93)⁴¹⁶.

4.5 Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο καταδεικνύει το βαθμό και τον τρόπο που ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη το διαδικαστικό δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Η ελληνική έννομη τάξη που είχε ήδη αναγνωρίσει συνταγματικά την περιβαλλοντική προστασία, επηρεάστηκε μέσω κυρίως του παράγωγου δικαίου που κλήθηκε να ενσωματώσει, ακόμα και πριν την υιοθέτηση της Σύμβασης του Άαρχους. Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο για την πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφορία, καθώς και τη συμμετοχή του στην αδειοδοτική διαδικασία της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, διαμορφώθηκε κατόπιν των αντίστοιχων κοινοτικών Οδηγιών, όπως άλλωστε είναι το συνήθως συμβαίνον

---

⁴¹⁶ Βλ. Σιούτη, Γλ., 2011, σελ. 128-133, όπ. π., σημ. 324.

στα θέματα δικαίου περιβάλλοντος στην ελληνική έννομη τάξη.

Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα έχει προβλεφθεί σε επιμέρους περιβαλλοντικά νομικά πλαίσια, όπως άλλωστε συνέβη και σε ενωσιακό επίπεδο, χωρίς να υπάρχει η θέσπιση ενός ειδικού δικαιώματος πρόσβασης στην ελληνική δικαιοσύνη. Έτσι, το βασικό ένδικο βοήθημα που έχουν στο νομικό τους οπλοστάσιο οι ιδιώτες είναι η αίτηση ακύρωσης με συμπληρωματικό χαρακτήρα την αίτηση αναστολής εκτέλεσης για να προστατευτούν από την παράνομη δράση ή αδράνεια της διοίκησης. Επιπλέον σε περίπτωση παράνομης δράσης ιδιωτών σχετικά με ζητήματα περιβάλλοντος, οι ιδιώτες προστατεύονται με τις οικείες διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου, ακόμα και με προσωρινή δικαστική προστασία. Τα εμπόδια, όμως, που τείνουν να περιορίσουν την πρόσβαση των ιδιωτών στη δικαιοσύνη γενικώς και ειδικώς, είναι αναμφισβήτητα το υψηλό πλέον κόστος καθώς και οι σημαντικές καθυστερήσεις.

Αναφορικά δε με τις δικονομικές προϋποθέσεις για την παραδεκτή άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων της αίτησης ακύρωσης και της αίτησης αναστολής, παρατηρεί κανείς ότι, το Σ.τ.Ε. είναι αρκετά γεναιόδωρο στην αναγνώριση εννόμου συμφέροντος σε φυσικά και κυρίως νομικά πρόσωπα. Συνεπώς, δεν θα ήταν υπερβολή να θεωρηθεί ότι ο έλληνας ακυρωτικός δικαστής με περίσσιο δικαστικό ακτιβισμό⁴¹⁷ συνέβαλλε αποφασιστικά στην εξασφάλιση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας των πολιτών και των νομικών προσώπων σε υποθέσεις αφορώσες το περιβάλλον διευρύνοντας την αναγνώριση του έννομου συμφέροντος. Άλλωστε, σε πρόσφατες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων (όχι μόνο διοικητικών αλλά και αστικών) γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων της Σύμβασης του Λαρχους, ως αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής έννομης τάξης.

---

⁴¹⁷ Γενικά δικαστικός ακτιβισμός είναι όταν το δικαστήριο δεν εφαρμόζει προϋσχύοντα δίκαιο, αλλά δημιουργεί ή διαπλάθει νέο κανόνα δικαίου βάσει των αναγκών που προκύπτουν κατά την άσκηση της δικαιοδοτικής λειτουργίας του στηριζόμενο στις αρχές της δημοκρατίας και της διάκρισης των εξουσιών. Για περισσότερα βλ. Αλιβιζάτος, Ν., Μεταξύ ακτιβισμού και αυτοσυγκράτησης, ο πολιτικός ρόλος των δικαστών στη Δυτική Ευρώπη, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 19, 2003, σελ. 697-727, καθώς και Τζέμος, Β., Ο Δικαστικός Ακτιβισμός και το Δ.Ε.Ε., *Θεωρία και Πράξη του Διοικητικού Δικαίου*, Τεύχος 7, Ιούλιος, 2010, σελ. 737.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ (5^ο) : Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ Δ.Ε.Ε. ΚΑΙ Σ.Τ.Ε. ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΑΡΧΟΥΣ

5.1 Η συμβολή της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος ενώπιον του Δ.Ε.Ε στα πλαίσια δίκης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικράτειας

Η αρχή της αποτελεσματικότητας, ως όριο της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, υποδηλώνει την υποχρέωση του εθνικού δικαστή να συνεργάζεται με τον ενωσιακό δικαστή μέσω της προδικαστικής παραπομπής, προς διασφάλιση της ενιαίας και ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Επομένως η άσκηση των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων παρέχει στους διαδίκους τη δυνατότητα έμμεσης πρόσβασης στον ίδιο τον ενωσιακό δικαστή, δια της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος του ενωσιακού δικαίου.⁴¹⁸ Ο ακυρωτικός δικαστής του Συμβουλίου της Επικρατείας, υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού δικαίου, έχει ασχοληθεί ενδελεχώς και με το γενικότερο ζήτημα των προϋποθέσεων της άσκησης ένδικων βοηθημάτων, με την έμφαση να δίδεται στην αρχή της δικονομικής αυτονομίας των ΚΜ⁴¹⁹. Η χρήση της προδικαστικής παραπομπής από το Σ.τ.Ε. θεωρείται λεγογισμένη, χωρίς να θίγεται η ενότητα του κοινοτικού δικαίου⁴²⁰

⁴¹⁸ Βλ. Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 36, όπ. π., σημ. 252.

⁴¹⁹ Εν όψει της διαπλασθείσης από τη νομολογία του ΔΕΚ αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, κατά την οποία ο εθνικός δικαστής εφαρμόζει, κατ'αρχήν, επί των εγειρόμενων ενώπιόν του διαφόρων, στο πλαίσιο των οποίων τίθενται ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, τις κατά περίπτωση διέπουσες τις εν λόγω διαφορές εθνικές δικονομικές διατάξεις [ΔΕΚ, 17.6.2004, C-30/02, Recheio- CASH AND Carry, Συλλογή Νομολογίας 2004, I-6051, Σκέψη 17, ΔΕΚ, 10.4.2003, C-276/01 Steffensen, Συλλογή Νομολογίας 2003, I- 3735, Σκέψη 60, ΔΕΚ, 14.12.1995, C-312/93, Peterbroeck, Συλλογή Νομολογίας 1995 I -4599, σκέψη 12 και ΔΕΚ, 9.11.1983, 199/82, San Giorgio, Συλλογή Νομολογίας 1983, I 3595, σκέψη 14], η κρίση περί συνδρομής εννόμου συμφέροντος του ΤΕΕ προς άσκηση αίτησης ακύρωσης κατά πράξεων μεταφοράς κοινοτικής οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εγκύρως χωρεί κατ' εφαρμογή των οριζόμενων στη δικονομική διάταξη του άρθρ.47 παρ.1 του ΠΔ 18/1989, εφόσον προδήλως ικανοποιούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας υπό την επιφύλαξη των οποίων εφαρμόζεται, κατά την προμνησθείσα νομολογία του ΔΕΚ, η αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, βλ. Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 44, όπ. π., σημ. 252.

⁴²⁰ Από τα στατιστικά στοιχεία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκύπτει ότι μέχρι και το έτος 2014 το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε υποβάλει 54 προδικαστικές παραπομπές, ενώ ο Άρειος Πάγος μόνο 10, σε γενικό σύνολο 170 υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων (βλ. σελ. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Έκθεση Πεπραγμένων 2014. Σύνοψη των εργασιών του Δικαστηρίου, του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2015, σελ. 127, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-04/el_ecj_annual_report_2014_pr1.pdf). Η λελογισμένη χρήση της νομολογίας, η οποία αποφεύγει να επιβάλει στα ανώτατα δικαστήρια των

Το εργαλείο της υποβολής προδικαστικής παραπομπής εκ μέρους του διοικητικού δικαστή αποτελεί, αφενός ουσιαστική συμπλήρωση των απευθείας προσφυγών που μπορούν να ασκηθούν ενώπιον του ενωσιακού δικαστή και, αφετέρου, ειδική εκδήλωση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας υπό την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ⁴²¹. Περαιτέρω, το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει δεχθεί ρητώς ότι «ο εθνικός δικαστής κρίνει και αυτεπαγγέλτως το σύμφωνον εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως προς το κοινοτικό δίκαιο»⁴²², αλλά κατά κανόνα, δεν εξετάζει αυτεπαγγέλτως τη συμβατότητα εθνικών κανόνων προς το κοινοτικό δίκαιο, εάν ο διάδικος δεν έχει προβάλει σχετικό ισχυρισμό⁴²³. Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί με το ζήτημα του αυτεπαγγέλτου ελέγχου σε σχέση με τα όρια του αντικειμένου της διαφοράς, όπως αυτό έχει προσδιοριστεί από τους διαδίκους⁴²⁴. Η δε απαρέγκλιτη τήρηση της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών απηχεί και η εκδοθείσα επί της παραπεμπτικής, απόφαση του ΣτΕ 2097/2011, της επταμελούς σύνθεσης του Α' τμήματος (σκέψη 7), η οποία δέχεται ότι ο αυτεπάγγελτος έλεγχος της συνταγματικότητας ή της συμφωνίας προς το κοινοτικό δίκαιο του νόμιμου ερείσματος της προσβαλλόμενης πράξης περιορίζεται στα κεφάλαια της πράξης που προσβλήθηκαν με την προσφυγή⁴²⁵.

Έτσι, η επίδραση της ενωσιακής έννομης τάξης στο διοικητικό δίκαιο σημαντική, καθώς το εθνικό διοικητικό δίκαιο μετατρέπεται σε αναγκαίο και βασικό εργαλείο εκτέλεσης (κανονιστικής ή διοικητικής) των ενωσιακών πολιτικών και των θεμελιωδών ελευθεριών, που καλύπτουν όλους σχεδόν τους τομείς της διοικητικής

κρατών μελών την άποψη περί αυτοματισμού της προδικαστικής παραπομπής και υιοθετεί τη θεωρία της *acte clair*. Βλ. Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 83, όπ. π., σημ. 252.

⁴²¹ Βλ. Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 37, όπ. π., σημ. 252.

⁴²² Βλ. Απόφαση Σ.τ.Ε. 249/1997. Σχετικό επίσης είναι και το άρθρο του Μανιτάκης, Α., Ο αυτεπάγγελτος δικαστικός έλεγχος της συμβατικότητας των νόμων και οι όροι του παραδεκτού ενόψει του παρεπίπτοντος χαρακτήρα του, 15-10-2010, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.constitutionalism.gr/site/1838-o-aytepaggelτος-dikastikos-eleghos-tis-symbatikoti/>

⁴²³ Συναφώς βλ. Απόφαση Σ.τ.Ε. 3195/2000, καθώς και το σχετικό σχόλιο στο Γιαννακόπουλος, Κ., Ο αυτεπάγγελτος έλεγχος της (αντι)συνταγματικότητας των νόμων, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 16, 2002, σελ. 1175, καθώς και Γεραπετρίτης, Γ., Αυτεπάγγελτος έλεγχος συνταγματικότητας και στην κατ' αναίρεση δίκη; Σχόλιο στην ΣτΕ 3195/2000, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 16, 2002, σελ. 1195.

⁴²⁴ βλ. ΔΕΚ, 14.12.1995, C-430/93 και C-431/93, van Schijndel και van Veen, Συλλογή 1995, I -4075. Το Σ.τ.Ε. απεφάνθη ότι δύναται μεν να προβεί και αυτεπαγγέλτως σε έλεγχο της συνταγματικότητας ή της συμφωνίας προς το κοινοτικό δίκαιο των διατάξεων, κατ' επίκληση των οποίων εκδόθηκε η προσβαλλόμενη πράξη, υποχρεούται, όμως, να περιορίσει τον έλεγχο αυτόν επί του κεφαλαίου της πράξης που αμφισβητήθηκε με την προσφυγή και εντός των ορίων του αιτήματος της τελευταίας.

⁴²⁵ Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 82-83, όπ. π., σημ. 252.

δραστηριότητας. Αυτό καταλήγει στον «εξευρωπαϊσμό» του ίδιου του αντικειμένου του διοικητικού δικαίου, ο οποίος επηρεάζει όχι μόνο το περιεχόμενο των ρυθμίσεων του δικαίου αυτού αλλά και την ιεραρχία των πηγών του⁴²⁶. Ωστόσο, η επιρροή του ενωσιακού δικαίου στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο είναι σαφώς πιο περιορισμένη, καθώς, όπως αναγνωρίζεται από το ίδιο το ΔΕΕ, βασική αρχή που το διέπει είναι η αρχή της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών. Βεβαίως η επιρροή δεν είναι αμελητέα, περιορίζεται, όμως, σε συγκεκριμένους τομείς, όπως ιδίως, η προσωρινή προστασία στο προσυμβατικό στάδιο και ορισμένοι κανόνες πρόσβασης στον δικαστή.

Τελικώς, ο ακυρωτικός δικαστής είναι αναμφιβόλως ο κοινός δικαστής του ενωσιακού δικαίου, δηλαδή εφαρμόζει το ουσιαστικό ενωσιακό δίκαιο, πλην όμως λειτουργεί επί τη βάση των εθνικών δικονομικών κανόνων. Άλλωστε, το ίδιο το θεμελιώδες δικαίωμα έννομης προστασίας, ως δικονομικό αντίκρυσμα των ουσιαστικών δικαιωμάτων που απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο, επιβάλλεται μόνο στη σφαίρα επιρροής του ενωσιακού δικαίου, δεδομένου ότι οι επιταγές που απορρέουν από την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεσμεύουν τα Κ.Μ. σε όλες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες αυτά καλούνται να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ένωσης.⁴²⁷

5.2 Η υπόθεση του Αχελώου (Ολομ.Σ.τ.Ε. 26/2014)

Το έργο της εκτροπής της ροής του ποταμού Αχελώου από το νομό Αιτωλοακαρνανίας προς το νομό Θεσσαλίας για την παραγωγή ενέργειας και υδροδότηση του θεσσαλικού κάμπου έχει απασχολήσει το Συμβούλιο της Επικρατείας παραπάνω από είκοσι χρόνια. Με την υπ' αριθ. απόφαση Ολομ.Σ.τ.Ε. 26/2014, ακυρώθηκε το σχέδιο μερικής εκτροπής του άνω ρου του Αχελώου ποταμού προς τον ποταμό Πηνειό στη Θεσσαλία κατόπιν άσκησης αιτήσεων ακύρωσης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αιτωλοακαρνανίας και διαφόρων περιβαλλοντικών οργανώσεων⁴²⁸.

⁴²⁶ Βλ. Σχετική απόφαση Δ.Ε.Ε., 22.12.2010, C-507/2008, Επιτροπή κατά Σλοβακίας, Συλλογή Νομολογίας 2010 I 13489, σκέψη 60.

⁴²⁷ Πρεβεδούρου, Ευγ., 2012, σελ. 89-91, όπ. π., σημ. 252.

⁴²⁸ Η σχολιαζόμενη απόφαση εκδόθηκε επί τριών συναφών αιτήσεων ακύρωσης. Η πρώτη (με ημερομηνία 12/11/2006) είχε ασκηθεί, μεταξύ άλλων νομικών προσώπων, και από δύο τοπικές ΜΚΟ, ήτοι την μη κερδοσκοπική εταιρία με την επωνυμία «Αιτωλική Εταιρία Προστασίας Τοπίου και

Με μία σύντομη αναδρομή, οι σχετικές με την εκτροπή του Αχελώου υπουργικές αποφάσεις ακυρώθηκαν με τις αποφάσεις 2759/1994 και 2760/1994 του Σ.τ.Ε. εξαιτίας της απουσίας σύνθετης μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων ως προϋπόθεση για την έκδοση αυτών των αποφάσεων. Στη συνέχεια, ακυρωτές κρίθηκαν με την 3478/2000 απόφαση του Σ.τ.Ε. και οι μετέπειτα σχετικές αποφάσεις, καθώς παρόλο που συντάχθηκε ενιαία μελέτη για τον ενδεδειγμένο έλεγχο των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δεν εξετάστηκαν εναλλακτικές λύσεις ικανές να επιφέρουν τα ίδια αποτελέσματα με λιγότερες όμως αρνητικές περιβαλλοντικές συνέπειες. Η συμπληρωματική μελέτη που διατάχθηκε ακυρώθηκε ομοίως με την απόφαση 1688/2005 του Σ.τ.Ε. καθώς το όλο έργο δεν εντάχθηκε ποτέ σε πρόγραμμα διαχείρισης υδάτινων πόρων, όπως προβλέπει ο ν. 1789/1987 σε συνδυασμό με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ υπό το πρίσμα των αρχών της βιώσιμης διαχείρισης υδάτων. Έτσι, ακολούθησε ο ν. 3481/2006, ο οποίος αποτέλεσε την προσβαλλομένη «πράξη» στην υπό εξέταση απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε., με τον οποίο τα έργα εκτροπής του Αχελώου χαρακτηρίστηκαν έργα μεγάλης κλίμακας και εθνικής σημασίας, εγκρίθηκε το Σχέδιο Διαχείρισης των λεκανών απορροής των ποταμών και εγκρίθηκαν και οι περιβαλλοντικοί όροι για την υλοποίηση του έργου.

5.2.1 Τα προδικαστικά ερωτήματα

Το Σ.τ.Ε. κατέθεσε ενώπιον του Δ.Ε.Ε. προδικαστικά συνολικά δεκατέσσερα (14) ερωτήματα ως προς τη συμβατότητα του ν. 3481/2006 με το ενωσιακό δίκαιο και συγκεκριμένα με την ερμηνεία της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ για το πλαίσιο κοινοτικής δράσης στην πολιτική των υδάτων, της Οδηγίας 85/337/ΕΚ για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, καθώς και την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση φυσικών οικοτόπων όπως και της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Επί των ως άνω ερωτημάτων το Δ.Ε.Ε. έκρινε κατά όμοιο σκεπτικό με άλλες αποφάσεις που αφορούσαν τα επίδικα ερωτήματα⁴²⁹.

Συγκεκριμένα, βάσει της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ, που αποσκοπεί στη συνετή και

Περιβάλλοντος» και το σωματείο με την επωνυμία «Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία», η δεύτερη (11.11.2006), μεταξύ άλλων από την αστική εταιρία με την επωνυμία «Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος», και η Τρίτη (14.11.2006) αποκλειστικά από το κοινωφελές ίδρυμα με την επωνυμία «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΤΑΜΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ-WWF ΕΛΛΑΣ».

⁴²⁹ Βλ. ΔΕΕ, 11.9.2012, C-43/10, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αιτωλοακαρνανίας κλπ. κατά ΥΠΕΧΩΔΕ κλπ., σκέψη 91.

ορθολογική αξιοποίηση των φυσικών πόρων με την αρχή της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, θεωρείται πως το κράτος δεν παραβιάζει τις υποχρεώσεις του, όταν λαμβάνονται όλα τα δυνατά μέτρα για το μετριασμό των αρνητικών επιπτώσεων, υπάρχει ειδική αιτιολογία και οι στόχοι αναθεωρούνται ανά εξαετία, οι δικαιολογητικοί δε των μεταβολών λόγοι υπαγορεύονται από το δημόσιο συμφέρον και, τέλος, όταν οι επιδιώξιμοι στόχοι δε μπορούν να υλοποιηθούν με άλλο, ηπιότερο προς το περιβάλλον⁴³⁰. Δυνάμει των ανωτέρω κριτηρίων που έθεσε το Δ.Ε.Ε., κρίθηκε από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο ότι αν και το συγκεκριμένο έργο της μερικής εκτροπής του Αχελώου, είναι εθνικής εμβέλειας, τεραστίου εύρους και αντιστοίχων συνεπειών, σχεδιάστηκε ελλιπώς καθώς δεν προκύπτει η αποκόμιση μεγαλύτερων ωφελειών για τους κατοίκους της Θεσσαλίας από την άρδευση και την ενεργειακή εκμετάλλευσή του, ούτε πάντως εξετάστηκε η ύπαρξη εναλλακτικών μέσων για την επιδίωξη ανάλογων αποτελεσμάτων⁴³¹.

Στη συνέχεια, το Δ.Ε.Ε. επανέλαβε την πάγια θέση⁴³² του για την ειδική εξαίρεση της νομοθετικής ρύθμισης για την έγκριση περιβαλλοντικών επιπτώσεων της Οδηγίας Ε.Π.Ε. , η οποία πρέπει να πληροί σωρευτικά δύο προϋποθέσεις. Η πρώτη απαιτεί το σχέδιο να εγκρίνεται λεπτομερώς (δηλαδή με ακριβή και οριστικό τρόπο) με ειδική νομοθετική πράξη (η οποία πρέπει να περιέχει, όπως μία διοικητική άδεια, όλα τα στοιχεία του σχεδίου που κρίνονται λυσιτελή για την εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον, αφού προηγουμένως ληφθούν υπόψιν από το νομοθέτη)⁴³³. Σύμφωνα με τη δεύτερη, οι σκοποί της Οδηγίας, μεταξύ των οποίων είναι και η παροχή πληροφοριών στο κοινό και η συμμετοχή του, προάγονται και

⁴³⁰ Βλ. ΔΕΕ, 11.9.2012, C-43/10, σκέψεις 57-60.

⁴³¹ Βλ. Ολομ. Σ.τ.Ε. 26/2014, σκέψη 9.

⁴³² Βλ. Απόφαση ΔΕΚ, 19.09.2000, C-287/98P, *Linster and Others*, σκέψη 51, όπ. π., σημ. 253, Απόφαση Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others v. Région wallonne*, Συλλογή Νομολογίας 2011, I 9711, σκέψη 36, καθώς και Δ.Ε.Ε., 16.02.2012, C-182/10, *Solvay κ.λπ.*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας, σκέψη 30.

⁴³³ Βλ. ΔΕΕ, 11.9.2012, C-43/10, σκέψη 79: « Κατά τη διάταξη αυτή, η εξαίρεση ενός σχεδίου από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 85/337 εξαρτάται από δύο προϋποθέσεις. Η πρώτη απαιτεί το σχέδιο να εγκρίνεται καταλεπτώς με ειδική νομοθετική πράξη. Σύμφωνα με τη δεύτερη, οι σκοποί της οδηγίας, συμπεριλαμβανομένου αυτού της παροχής πληροφοριών, πρέπει να επιτυγχάνονται μέσω της νομοθετικής διαδικασίας (αποφάσεις της 16ης Σεπτεμβρίου 1999, C-435/97, *WWF κ.λπ.*, Συλλογή 1999, σ. I-5613, σκέψη 57· *Boxus κ.λπ.*, προπαρατεθείσα, σκέψη 37, καθώς και *Solvay κ.λπ.*, προπαρατεθείσα, σκέψη 31)», και η σκέψη 80: «Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, αυτή απαιτεί καταρχάς το σχέδιο να εγκρίνεται με ειδική νομοθετική πράξη. Συναφώς, επισημαίνεται ότι οι έννοιες «σχέδιο» και «άδεια» ορίζονται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 85/337. Επομένως, μια νομοθετική πράξη η οποία εγκρίνει ένα σχέδιο πρέπει, για να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1, παράγραφος 5, της οδηγίας αυτής, να είναι ειδική και να παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτά που προσδιάζουν σε τέτοια άδεια. Πρέπει, μεταξύ άλλων, να δίνει το δικαίωμα στον κύριο του έργου να πραγματοποιήσει το σχέδιο (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις *WWF κ.λπ.*, σκέψη 58· *Boxus κ.λπ.*, σκέψη 38, καθώς και *Solvay κ.λπ.*, σκέψη 32)».

εξυπηρετούνται με τη συγκεκριμένη ειδική νομοθετική διαδικασία⁴³⁴. Η πλήρωση, όμως, των ως άνω δύο τιθέμενων κριτηρίων εναπόκειται στον εθνικό δικαστή⁴³⁵ να αποφανθεί ένα συντρέχει, εξετάζοντας τόσο το περιεχόμενο της εκδοθείσας νομοθετικής πράξης όσο και το σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοσή της.

5.2.2 Η τελική απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.

Συγκεκριμένα, επί της πλήρωσης των προϋποθέσεων για την επιλογή του νομοθέτη να εκδοθεί νόμος για την αδειοδότηση του συγκεκριμένου έργου, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ναι μεν πληρούσε το 1^ο κριτήριο καθώς η ΜΠΕ, η οποία «ενδύθηκε» με το νόμο, περιείχε όλα τα απαραίτητα στοιχεία⁴³⁶, πλην, όμως, δεν τηρήθηκαν οι προβλεπόμενες κατά την κοινοτική Οδηγία 85/337/ΕΟΚ διαδικασίες περί ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού. Συγκεκριμένα, κατά τη νομοθετική διαδικασία ψήφισης του ν. 3481/2006 λήφθηκε υπόψιν μόνο η περιβαλλοντική μελέτη που είχε εκδοθεί το 2003⁴³⁷, χωρίς να υπάρξουν νέες διαδικασίες δημοσιότητας. Επιπλέον, το Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε ότι η δημόσια συζήτηση στη Βουλή δεν είναι επαρκές για να θεωρηθεί ότι εκπληρώνεται ο επιδιωκόμενος σκοπός της συμμετοχής και ενημέρωσης του κοινού, καθώς η ακρόαση εξωκοινοβουλευτικών προσώπων στις συνεδριάσεις των διαρκών επιτροπών της Βουλής, επαφίεται στην κρίση της οικείας Επιτροπής⁴³⁸. Συνεπώς, η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν ανεπαρκής σε σχέση με τις απαιτήσεις της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ σε συνδυασμό με το ν. 1650/1986 και το ν. 3010/2002 που τη μετέφεραν στο ελληνικό δίκαιο και απαιτούν την ενημέρωση και τη συμμετοχή του κοινού. Συνεπώς, η απουσία πληροφόρησης και συμμετοχής του κοινού στην εν λόγω ειδική νομοθετική διαδικασία, η οποία αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας σύμφωνα με

---

⁴³⁴ Βλ. ΔΕΕ, 11.9.2012, C-43/10, σκέψη 84: «*Επιπλέον, η έκτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/337 διευκρινίζει ότι η εκτίμηση πρέπει να γίνεται με βάση τις κατάλληλες πληροφορίες που παρέχει ο κύριος του έργου και, ενδεχομένως, να συμπληρώνεται με πληροφορίες παρεχόμενες από τις διοικητικές αρχές και το κοινό που μπορεί να αφορά το σχέδιο (βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις WWF κ.λπ., σκέψη 61· Linster, σκέψη 53· Boxus κ.λπ., σκέψη 42, καθώς και Solvay κ.λπ., σκέψη 36).*»

⁴³⁵ Βλ. Μερική εκτροπή Αγελώου-Ακύρωση συνέχισης εκτέλεσης του συνόλου του έργου, ΣτΕ Ολ. 26/2014, με παρατηρήσεις Διβάνη, Χρ., *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, Τεύχος 1, 2014, σελ. 49.

⁴³⁶ Βλ. Ολομ. Σ.τ.Ε. 26/2014, σκέψεις 15, 17.

⁴³⁷ Βλ. ΚΥΑ 131957/19.3.2003.

⁴³⁸ Βλ. Ολομ. Σ.τ.Ε. 26/2014, σκέψεις 16, 17.

τη σχετική Οδηγία και τις κατ' εξουσιοδότησης εκδοθείσες ΚΥΑ, κρίθηκε ότι συνιστά παραβίαση της σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Επικουρικά, κρίθηκε ότι το συγκεκριμένο έργο, εκτός όλων των ανωτέρω πλημμελειών κατά την αδειοδοτική διαδικασία, εγκυμονεί την πρόκληση σοβαρών αρνητικών συνεπειών σε προστατευόμενη περιοχή Natura 2000, γεγονός το οποίο έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με την αρχή της προφύλαξης που διέπει το δίκαιο περιβάλλοντος. Συνεπώς, το Σ.τ.Ε. αποφάσισε ότι η συνέχιση και η ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου μερικής εκτροπής του Αχελώου ποταμού αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

Συμπερασματικά, με το επίδικο έργο, ο Ακυρωτικός Δικαστής απεφάνθη ότι παραβιάζονται βασικοί κανόνες της εθνικής και ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας⁴³⁹ που συνιστούν παραμέτρους της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης και, συγκεκριμένα, κανόνες σχετικούς με την προστασία και την ορθολογική αξιοποίηση των υδάτων ως φυσικών πόρων, την προστασία των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας ως στοιχεία του οικοσυστήματος, την εξασφάλιση της πληρέστερης δυνατής αξιολόγησης των περιβαλλοντικών συνεπειών από τα έργα και την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

5.3 Η υπόθεση του Mall (Ολομ.Σ.τ.Ε. 376/2014)

Η υπ' αριθ. απόφαση της Ολομελείας του Σ.τ.Ε. 376/2014 εκδόθηκε κατόπιν αίτησης ακυρώσεως κατά πολεοδομικών ρυθμίσεων που τέθηκαν ως νόμοι (αρ. 6 ν. 3207/2003). Πιο συγκεκριμένα, με την αίτηση ζητήθηκε η ακύρωση των πολεοδομικών ρυθμίσεων, της έγκρισης δηλαδή ρυμοτομικού σχεδίου στο χώρο του ΟΑΚΑ Αμαρουσίου, έγκρισης πράξης εφαρμογής, άδειας κατασκευής εγκαταστάσεως, καθορισμού χρήσεων, έγκρισης της θέσης και διατάξεως των κτιρίων μέσω του χαρακτηρισμού αυτής της έγκρισης ως πολεοδομικής άδειας και τέλος, απευθείας εκποίησης των ακινήτων του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) που δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ Α' 302/24.12.2003 υπό το ένδυμα νόμου (ν. 3207/2003).

Αρχικά, εκδόθηκε η υπ' αριθ. απόφαση 39/2008 του Ε' Τμήματος του Σ.τ.Ε.

---

⁴³⁹ Βλ. Ολομ. Σ.τ.Ε. 26/2014, σκέψη 29.

υπό επταμελή σύνθεση αλλά λόγω της σπουδαιότητας των τιθέμενων ζητημάτων εξετάσεων παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια του ως άνω Δικαστηρίου⁴⁴⁰. Τα κρίσιμα ζητήματα που απασχόλησαν το συγκεκριμένο Τμήμα ήταν σχετικά α) με το παραδεκτό της αίτησης βάσει του αιτήματός της να ακυρωθούν ρυθμίσεις τυπικού νόμου που καλύπτουν θέματα που ρυθμίζονται με διοικητικές πράξεις και β) του ισοδυνάμου, βάσει και του κοινοτικού δικαίου, της προστασίας που παρέχει ο πολιτικός δικαστής κατ' εφαρμογή του Άρθρου 57ΑΚ προς εκείνη που προσφέρει η αίτηση ακυρώσεως. Στη συνέχεια, κατόπιν της παραπεμπτικής απόφασης, εκδόθηκε η υπ' αριθμόν 4076/2010 απόφαση της Ολομέλειας με την οποία αναβλήθηκε η έκδοση απόφασης, μέχρι να εξετάσει και να αποφασίσει το Δ.Ε.Ε. επί των προδικαστικών ερωτημάτων που είχε υποβάλλει το βελγικό Συμβούλιο Επικρατείας και αφορούσαν στη σχέση δικαστικής προστασίας των πολιτικών και των διοικητικών δικαστηρίων.

5.3.1 Η συναφής προδικαστική απόφαση

Το μείζον ζήτημα στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις *Boxus and Others*⁴⁴¹ ήταν ο έλεγχος της διακριτικής εξουσίας των Κ.Μ. να υπαγάγουν την έγκριση περιβαλλοντικών όρων στην ειδική εξαίρεση του Άρθρου 1 παρ. 5 της Οδηγίας Ε.Π.Ε., ήτοι με ειδική νομοθετική πράξη, σε σχέση με τις επιταγές της Σύμβασης του Άαρχους καθώς και το παρεπόμενο ζήτημα διασφάλισης αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που ανακύπτει από την εφαρμογή της συγκεκριμένης εξαίρεσης. Εμμένοντας το Δ.Ε.Ε. στην πάγια αυστηρή ερμηνεία της εν λόγω εξαίρεσης έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει ότι τηρήθηκαν οι δύο περιοριστικές προϋποθέσεις της Οδηγίας. Από τη μία πλευρά, ο εθνικός δικαστής θα πρέπει να εξετάσει ότι συντρέχει ο λεπτομερειακός χαρακτήρας της ειδικής νομοθετικής πράξης και η εκπλήρωση του στόχου της Οδηγίας με αυτό το εξαιρετικό μέτρο, αφού λάβει υπόψη τόσο το περιεχόμενο της εκδοθείσας νομοθετικής πράξεως όσο και το σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοσή της καθώς και, μεταξύ άλλων, τις προπαρασκευαστικές πράξεις και τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις. Το

⁴⁴⁰ Η παραπομπή μίας υπόθεσης από Τμήμα στην Ολομέλεια ρυθμίζεται στη διάταξη του άρθρου 14§2β του π.δ. 18/1989.

⁴⁴¹ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others v. Région wallonne*, Συλλογή Νομολογίας 2011, I 9711.

Δ.Ε.Ε μάλιστα, έκρινε ότι δεν είναι αρκετή η απλή «επικύρωσης» αμιγώς και μόνον προϋφιστάμενης διοικητικής πράξης⁴⁴², η οποία περιορίζεται στην αναφορά επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος χωρίς να έχει προηγηθεί κίνηση νομοθετικής διαδικασίας επί της ουσίας μέσω της οποίας διασφαλίζεται η τήρηση των εν λόγω προϋποθέσεων της Οδηγίας Ε.Π.Ε. .Κάνοντας ένα ερμηνευτικό βήμα παραπέρα, το Δ.Ε.Ε. αποφάσισε ότι το ενδιαφερόμενο κοινό πρέπει να εξοπλίζεται σε κάθε περίπτωση με το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου και στην περίπτωση που η έγκριση περιβαλλοντικών όρων έχει λάβει χώρα με την ειδική νομοθετική διαδικασία , δίνοντας στον εθνικό δικαστή το δικαίωμα να επιτρέψει τη δικαστική προσφυγή κατά τέτοιας διαδικασίας ακόμα και όταν ο εθνικός νομοθέτης δεν το έχει προβλέψει ρητά .

5.3.2 Η τελική απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε.

Αρχικά, η προσφυγή κρίθηκε ότι ασκείται παραδεκτώς κατά της σιωπηρής διαπίστωσης από τη Διεύθυνση Οικοδομικών και Κτιριακών Κανονισμών (ΔΟΚΚ) της συμφωνίας των μελετών που υποβλήθηκαν με τις ρυθμίσεις του αρ. 6 του ν. 3207/2003. Αυτό καθώς, προκειμένου να εφαρμοστεί το αρ. 2 § 6 του ν. 3207/2003 με το οποίο εγκρίνεται η θέση και διάταξη των κτιρίων και συνεπώς η έγκριση αυτή εξομοιώνεται με πολεοδομική άδεια, είναι αναγκαίος ο έλεγχος από την αρμόδια υπηρεσία, ήτοι τη ΔΟΚΚ, ώστε να εξεταστεί αν τα υποβαλλόμενα σχέδια τηρούν τις πολεοδομικές ρυθμίσεις του ανωτέρω άρθρου. Μάλιστα, η διαπίστωση της συνδρομής αυτής της προϋπόθεσης μπορεί να εκδηλωθεί και σιωπηρά και καθώς συνεπάγεται έννομα αποτελέσματα συνιστώντας όρο εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης πρόκειται για εκτελεστή διοικητική πράξη. Έτσι, η συγκεκριμένη αίτηση ακυρώσεως κρίθηκε ότι στρέφεται παραδεκτώς κατά της ρύθμισης αυτής, αφού περιέχει ατομική πράξη άμεσα εφαρμοστέα, χωρίς να υπάρχει άλλο στάδιο έκδοσης διοικητικής πράξης με αποτέλεσμα να εξομοιούται με οικοδομική άδεια.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο ήλεγξε τη συνταγματικότητα της εξαίρεσης των διατάξεων του ν. 3207/2003 και συγκεκριμένα σε σχέση με τα άρθρα α)4§1, 20§1, 26, 28§§1-2 και β)24§§1-2Σ. Έτσι, βάσει των άρθρων 4§1, 20§1, 26, 28§§1-2 δεν απαγορεύεται η επιβολή με τυπικό νόμο μέτρων πολεοδομικού σχεδιασμού ατομικού

---

⁴⁴² Βλ. Τρόβα, Ελ., Οι περιπέτειες του θεού Ποταμού: the sequel-Η ελληνική *Marbury v. Madison*. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 4, 2013, σελ. 667.

χαρακτήρα, υπό τον όρο όμως ότι με αυτά δεν προσβάλλονται ατομικά δικαιώματα και δεν καταλύονται άλλες συνταγματικές αρχές ή διατάξεις καθώς και αντίστοιχες αρχές του ενωσιακού δικαίου. Ωστόσο, καθώς αυτή η πρακτική συνιστά απόκλιση από την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, πρέπει να εφαρμόζεται με φειδώ και μάλιστα σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Έτσι, οι λόγοι που δικαιολογούν την ανωτέρω απόκλιση πρέπει να συνάγονται από την εισηγητική έκθεση του νόμου και τα στοιχεία που τον συνδέουν ή από τις συζητήσεις κατά τη διάρκεια της ψήφισής του στη Βουλή ή, τέλος, από τις συντρέχουσες πραγματικές συνθήκες οι οποίες καθιστούν φανερή την ανάγκη έκδοσης μιας τέτοιας πολεοδομικής πράξης ατομικού χαρακτήρα με τυπικό νόμο. Ο ακυρωτικός δικαστής μάλιστα, δύναται να ελέγξει τη διακριτική ευχέρεια της Διοίκησης ως προς την υπαγωγή ενός έργου στην εξαίρεση, η οποία πρέπει είναι πρόσφορη για τη θεραπεία των πολεοδομικών αναγκών σε συνάρτηση με γενικά και αντικειμενικά κριτήρια του σεβασμού στο περιβάλλον, την ασφάλεια κοκ⁴⁴³.

Υπό το πρίσμα της εξέτασης του κριτηρίου της προσφορότητας μεταξύ του χρησιμοποιούμενου μέσου με τον επιδιωκόμενο σκοπό, συνδυάζοντας τα Σ 24§§1-2, το Σ.τ.Ε. έκρινε πως είναι απαγορευμένη η θέσπιση μέτρων που συνεπάγονται την επιδείνωση των όρων διαβίωσης και την υποβάθμιση του υπάρχοντος οικιστικού περιβάλλοντος όπως αυτό προβλέπεται από την εκάστοτε πολεοδομική νομοθεσία. Συνεπώς, αν τέτοια μέτρα θεσπιστούν με νόμο είναι απαραίτητο να διαφαίνεται ο ειδικός πολεοδομικός λόγος που τα έκανε αναγκαία είτε στο νόμο είτε στην εισηγητική έκθεσή του και τα συνοδεύοντα στοιχεία της είτε στις συζητήσεις στο Κοινοβούλιο είτε από τις εκάστοτε πραγματικές συνθήκες⁴⁴⁴. Ο δικαστής διαθέτει παρομοίως την ευχέρεια ακυρωτικού ελέγχου για το σεβασμό της συνταγματικής απαίτησης ελέγχοντας αν υφίσταται υποβάθμιση το περιβάλλον και αν συμβαίνει αυτό, εάν υπάρχει ειδικός πολεοδομικός δικαιολογητικός λόγος.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση του αρ. 6 του ν. 3207/2003 το Σ.τ.Ε. αποφάσισε ότι λόγω της συνδρομής επείγουσας ανάγκης εκ νέου πολεοδομικής ρύθμισης της περιοχής, οι διατάξεις αυτού του νόμου που σχετίζονται με την επέκταση του υπερτοπικού πόλου του ΟΑΚΑ και με τον καθορισμό χρήσεων μετά το πέρας των Ολυμπιακών Αγώνων, δεν παραβίαζαν ούτε το Άρθρο. Σ 24 ούτε το Άρθρο. Σ 26 για την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Αντίθετη μειοψηφία έκρινε

⁴⁴³ Βλ. Απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 376/2014 σκέψη 10.

⁴⁴⁴ Βλ. Απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 376/2014 σκέψη 13.

αντισυνταγματικές τις διατάξεις που ρ Βλ. Απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 376/2014 σκέψη 10.υθμίζουν τη χρήση μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, καθώς δεν υφίσταται κατεπείγων χαρακτήρας και άρα αντιτίθεται στο άρθρο Σ 26 . Έτσι, η μεταβολή του άρθρου. 6 ν.3207/2003 στο πολεοδομικό καθεστώς της συγκεκριμένης περιοχής με την τροποποίηση των προϋποθέσεων δόμησης και χρήσης γης κατ' αρχήν επιτρέπεται από το Σύνταγμα, καθώς αποσκοπεί στη δημιουργία νέου υπερτοπικού πόλου και με κατά το δυνατόν λιγότερες αποκλίσεις από το γενικότερο πολεοδομικό σχεδιασμό της πόλης.

Ωστόσο, ο υπερδιπλασιασμός του συντελεστή δόμησης για το οικοδομικό τετράγωνο 1 με το αρ. 6 του ν. 3207/2003 έπρεπε σύμφωνα με τη συνταγματική επιταγή των Άρθρων Σ 24§§1-2 να αιτιολογείται ειδικώς ως προς την οικιστική επιβάρυνση που θα επέφερε στην περιοχή συνολικά και τις γενικότερες συνέπειες στο αστικό περιβάλλον. Συνεπώς, κρίθηκε ότι το άρθρο. 6§1β του ν.3207/2003 είναι αντίθετο στο αρ.24Σ και άρα άκυρο. Κατ' επέκταση ακυρωτέα είναι και η προϋπόθεση εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων σιωπηρής διαπίστωσης από τη ΔΟΚΚ της συμφωνίας των σχετικών μελετών.

Τέλος, το Δικαστήριο έλεγξε τη συμβατότητα των διατάξεων του ν. 3207/2003 με την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ. Ειδικότερα, η Οδηγία απαιτεί για τα εμπορικά κέντρα και τις παρεμφερείς χρήσεις έλεγχο για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις κατά διακριτική ευχέρεια του κράτους, είτε θέτοντας κριτήρια είτε εξετάζοντας ad hoc την κάθε περίπτωση, είτε συνδυάζοντας τις μεθόδους αυτές. Όμως, η διακριτική ευχέρεια του κράτους δε φτάνει στον εκ προοιμίου αποκλεισμό της εξέτασης των περιβαλλοντικών συνεπειών. Τηρουμένης της αρχής της ενιαίας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και της ισότητας των κρατών-μελών, καθίσταται αναγκαία η ενιαία ερμηνεία της Οδηγίας. Καθώς, λοιπόν, οι πολεοδομικές ρυθμίσεις του αρ. 6 ν. 3207/2003 δεν συνοδεύονται από εκτίμηση των περιβαλλοντικών συνεπειών, παρόλο που συνιστούν πολεοδομικό σχεδιασμό έργων και δραστηριοτήτων που πιθανό να προκαλέσουν σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον, αντιτίθενται στην Οδηγία 85/337/ΕΟΚ ⁴⁴⁵. Έτσι, αποφασίστηκε ότι οι διατάξεις του άρθρου 6§1α,β,γ και 2 του ν. 3207/2003 είναι ανίσχυρες και η υφιστάμενη προϋπόθεση εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων σιωπηρής διαπίστωσης από τη ΔΟΚΚ και της συμφωνίας των σχετικών μελετών που της υποβλήθηκαν σε συμφωνία

---

⁴⁴⁵ Βλ. Απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 376/2014 σκέψη 20.

με τις ανωτέρω διατάξεις κρίθηκε ακυρωτέα.

5.4 Η απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 786/2014

Η Ολομέλεια του Σ.τ.Ε. έχοντας να αποφανθεί περί αιτήσεως ακυρώσεως της κοινής απόφασης 107017 του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων, του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών και του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, της 28ης Αυγούστου 2006, με την οποία μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο η οδηγία «ESIE» και την οποία κατέθεσε ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ο Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών, σωματείο που εδρεύει στην Αθήνα κατέθεσε προδικαστικό ερώτημα στο Δ.Ε.Ε. για την ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 2, στοιχείο β΄, της οδηγίας 2001/42/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2001, σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων Το Δ.Ε.Ε.⁴⁴⁶ έκρινε πως το συγκεκριμένο άρθρο εξαρτά την υποχρέωση υποβολής συγκεκριμένου σχεδίου σε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τη συνδρομή, για το ίδιο σχέδιο, των προϋποθέσεων που καθιστούν αναγκαία την υποβολή του σε εκτίμηση κατά την οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2006/105/EK του Συμβουλίου, της 20ής Νοεμβρίου 2006. Επιπλέον, ο έλεγχος είναι υποχρεωτικός όταν πληρείται και δεύτερο κριτήριο, όταν δηλαδή είναι πιθανόν το σχέδιο να επηρεάσει σημαντικά τον τόπο στον οποίο πρόκειται να διεξαχθεί. Η εξέταση της πλήρωσης του δεύτερου κριτηρίου στηρίζεται στον αν είναι δυνατόν να αποκλειστεί, βάσει αντικειμενικών στοιχείων, ότι το εν λόγω σχέδιο θα επηρεάσει σημαντικά τον συγκεκριμένο τόπο.

Βάσει της ερμηνείας που έδωσε το Δ.Ε.Ε. η Ολομέλεια του ΣτΕ έκρινε πως η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση αποσκοπεί ακριβώς στη ρύθμιση του περιορισμένου πλην ουσιαστικού ελέγχου με αντικείμενο αν το σχέδιο θα επηρεάσει σημαντικά ορισμένο τόπο κατά την έννοια της οδηγίας περί οικοτόπων.

---

⁴⁴⁶ Βλ. Απόφαση Δ.Ε.Ε., 21/6/2012, C-177/11, Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών κατά Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων και λοιπών, δεν έχει δημοσιευτεί στη Συλλογή Νομολογίας.

υποβάλλοντας, κατά τα προεκτεθέντα, σε «περιβαλλοντικό προέλεγχο» τα σχέδια και προγράμματα που εφάρμοζε το σχέδιο θα επηρεάσει σημαντικά ορισμένο τόπο κατά την έννοια της οδηγίας περί οικοτόπων. Στην εκτίμηση ακριβώς αυτή αποβλέπει, κατά την έννοιά της, η προσβαλλόμενη υπουργική απόφαση, υποβάλλοντας, κατά τα προεκτεθέντα, σε «περιβαλλοντικό προέλεγχο» τα σχέδια και προγράμματα που εφαρμόζονται σε περιοχές του εθνικού σκέλους του ευρωπαϊκού δικτύου Natura 2000. Έτσι, οι διατάξεις της προσβαλλόμενης υπουργικής απόφασης κρίθηκε ότι συμμορφώνονται με την υποχρέωση που επιβάλλει η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2006/105/ΕΚ.

5.5 Κριτική επισκόπηση

Το κρίσιμο ζήτημα που κλήθηκε να ερμηνεύσει το Σ.τ.Ε. με τις αποφάσεις επί των υποθέσεων του *Αχελώου* και του *Mall* είναι η ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των πολιτών ακόμα και στην περίπτωση που τυγχάνει εφαρμοστέα η εξαιρετική διάταξη για την ειδική νομοθετική ρύθμιση της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων. Δεδομένης της κατά κόρον εφαρμογή της εν λόγω εξαίρεσης από τον Έλληνα νομοθέτη⁴⁴⁷, οι συγκεκριμένες αποφάσεις κατέστησαν σαφές ότι σε κάθε περίπτωση τα διαδικαστικά δικαιώματα πληροφόρησης, συμμετοχής και δικαστικής προστασίας του κοινού πρέπει να κατοχυρώνονται και ότι η συνήθης πρακτική δημιουργεί «έλλειμμα έγκαιρης και αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας»⁴⁴⁸.

Ειδικότερα, με την Σ.τ.Ε. Ολομ. 376/2014 συμπληρώθηκε η τριλογία των αποφάσεων στο πλαίσιο των οποίων το Συμβούλιο της Επικρατείας αντιμετώπισε το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου ατομικής μεν ρύθμισης, πλην όμως, με το ένδυμα τυπικού νόμου, διστάζοντας να παρεκκλίνει από την πάγια νομολογία περί μη ακύρωσης τυπικών νόμων⁴⁴⁹. Για να προσπεράσει αυτό το σκόπελο, το Σ.τ.Ε. θεώρησε ότι η αίτηση ακύρωσης στρέφεται κατά της «σιωπηρής έγκρισης» της εκτέλεσης της ατομικής νομοθετικής ρύθμισης από τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία είναι αρμόδια κατά το Σύνταγμα για την εκτέλεση των νόμων, δεχόμενο την πιο «συντηρητική» γνώμη από αυτές που διατυπώθηκαν στην

⁴⁴⁷ Βλ. Για την καταχρηστική εφαρμογή της συγκεκριμένης εξαίρεσης από την Ελλάδα, Ευστρατίου, Π-Μ, Νομοθετικός Καθορισμός όρων για την προστασία του περιβάλλοντος και δικαίωμα δικαστικής προστασίας. Δικαιώματα του Ανθρώπου, 1999, σελ. 845 επ.

⁴⁴⁸ Από την παλαιότερη νομολογία, ΣτΕ Ολομ. 1847/2008 (ανέγερση σταδίου Ν. Φιλαδέλφειας), ΣτΕ Ολομ. 3059/2009 (Ελαιώνας)

⁴⁴⁹ Βλ. ΣτΕ 1790/51, 3257/76 (Ολομ). Για περισσότερα βλ. Δαγτόγλου, 2004, ό.π., σελ. 483.

παραπεμπτική Σ.τ.Ε. 391/2008⁴⁵⁰.

Επιπροσθέτως, η απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 26/2014 διαφοροποιείται από όλες τις προηγούμενες ακυρωτικές αποφάσεις του Δικαστηρίου αυτού που έχουν εκδοθεί για το έργο της εκτροπής του ποταμού Αχελώου. Όπως δείχνει και η κατάφαση της παραβίασης της Οδηγίας Ε.Π.Ε. με την κύρωση του αντίστοιχου νόμου, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε ότι η πληροφόρηση και η συμμετοχή του κοινού πριν από την αδειοδότηση του έργου αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας και σε καμία περίπτωση η Διοίκηση δεν μπορεί να εξακολουθεί να αγνοεί την ρητή υποχρέωση τόσο του ενωσιακού δικαίου όσο και τη Σύμβασης του Άαρχους για την ενάσκηση των εν λόγω δικαιωμάτων. την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, μετά τη σημαντική αυτή απόφαση, περιορίζονται δραστικά τα περιθώρια επανασχεδιασμού του έργου αυτού.

Τέλος, με την απόφαση Ολομ. Σ.τ.Ε. 786/2014 το δικαστήριο, λοιπόν, έθεσε - ορθώς ως προϋπόθεση για την υπαγωγή ενός σχεδίου ή προγράμματος στην οδηγία 2001/42/ΕΚ τη δυνατότητα σημαντικών επιπτώσεων σε τόπους του δικτύου Natura 2000, οι οποίες θα αξιολογηθούν στα πλαίσια του «περιβαλλοντικού προελέγχου», επέχοντας τη θέση της προκαταρκτικής εκτίμησης του άρθρου 6 παρ. 3 της οδηγίας για τους οικοτόπους⁴⁵¹. Ωστόσο, η εν λόγω κρίση του δικαστηρίου έχει τα όριά της εάν ληφθεί υπόψιν ότι γίνεται σύνδεση της ανωτέρω προκαταρκτικής εκτίμησης (μόνο με την εφαρμογή της οδηγίας ΣΠΕ και εντάσσεται στην ειδική διαδικασία του άρθρου 6 παρ. 3 και 4 της οδηγίας για τους οικοτόπους.

5.6 Συμπεράσματα

Ο ακυρωτικός δικαστής είναι αναμφιβόλως ο κοινός δικαστής του ενωσιακού δικαίου, δηλαδή εφαρμόζει το ουσιαστικό ενωσιακό δίκαιο, πλην όμως λειτουργεί επί τη βάση των εθνικών δικονομικών κανόνων. Άλλωστε, το ίδιο το θεμελιώδες δικαίωμα έννομης προστασίας, ως δικονομικό αντίκρισμα των ουσιαστικών

---

⁴⁵⁰ Βλ. Πρεβεδούρου, Ε, ΣτΕ Ολ 376/2014: προσβολή ατομικής ρύθμισης περιβεβλημένης το ένδυμα τυπικού νόμου, 9.2.2014, <http://www.prevedourou.gr/%CF%83%CF%84%CE%B5-%CE%BF%CE%BB-3762014-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%AE-%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%81%CF%8D%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%B7%CF%82-%CF%80/>

⁴⁵¹ Βλ. Μπαλιάς, Γ. Η Δέουσα εκτίμηση επιπτώσεων έργων και σχεδίων στις περιοχές του δικτύου NATURA 2000, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 4, 2014, σελ. 593-594.

δικαιωμάτων που απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο, επιβάλλεται μόνο στη σφαίρα επιρροής του ενωσιακού δικαίου, δεδομένου ότι οι επιταγές που απορρέουν από την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεσμεύουν τα Κ.Μ. σε όλες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες αυτά καλούνται να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ένωσης. Εκτός λοιπόν από τις λίγες περιπτώσεις εναρμόνισης δικονομικών κανόνων σε ενωσιακό επίπεδο, που επιβάλουν συγκεκριμένες τροποποιήσεις του εθνικού διοικητικού δικονομικού δικαίου, ο «εξευρωπαϊσμός» του τελευταίου έγκειται στην υποχρέωση φιλικής προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του από τον εθνικό δικαστή. Έτσι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η σχέση ενωσιακού δικαίου και νομολογίας του Δ.Ε.Ε., αφενός, και εθνικού διοικητικού δικονομικού δικαίου, αφετέρου, είναι παραπληρωματική.

Οι προαναφερόμενες αποφάσεις της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε. κατέδειξαν την πάγια τακτική της ελληνικής διοίκησης σε πληθώρα τεχνικών έργων να προβαίνει στην έκδοση άδειας περιβαλλοντικών όρων υπό τη μορφή τυπικού νόμου, προκαλώντας σοβαρά προσκόμματα στην ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για την παραβίαση της υποχρέωσης πρόσβασης στην πληροφορία και τη συμμετοχή του κοινού, καθώς το Σ.τ.Ε. δεν αποτελεί συνταγματικό δικαστήριο με εξουσία να ακυρώνει τυπικούς νόμους.

Με άλλα λόγια, με τις δύο σημαντικές αποφάσεις του Αχελώου και του Mall, το Σ.τ.Ε. κατέστη εν τοις πράγμασι συνταγματικό δικαστήριο, ελέγχοντας τη συνταγματικότητα των νόμων ευθέως, και όχι μόνο παρεμπιπτόντως. Επιπλέον, με τις συγκεκριμένες αποφάσεις ανεδείχθη ο ρόλος των ΜΚΟ που κατόπιν μακροχρόνιων δικαστικών διαμαχών επιδίωξαν και πέτυχαν το δικαστικό έλεγχο της δράσης της διοίκησης για ευθείες παραβάσεις των δύο ουσιαστικών δικαιωμάτων των ιδιωτών σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες και τη συμμετοχή του κοινού στην αδειοδοτική διαδικασία, που με νομικούς ελιγμούς προσπαθούσε ανεπιτυχώς να τα παρακάμψει.

Στα πλαίσια, λοιπόν, του διαλόγου μεταξύ του Δ.Ε.Ε. και του Σ.τ.Ε. για την επίλυση των ζητημάτων που τίθεται από την υιοθετούμενη πρακτική, ο ενωσιακός δικαστής έθεσε τα δύο κριτήρια σχετικά με την ειδική εξαίρεση της νομοθετικής ρύθμισης για την έγκριση περιβαλλοντικών επιπτώσεων της Οδηγίας Ε.Π.Ε. Ο έλεγχος, όμως, της πλήρωσης των ανωτέρω κριτηρίων, επαφίεται στον εθνικό δικαστή, εξετάζοντας τόσο το περιεχόμενο της εκδοθείσας νομοθετικής πράξης όσο και το σύνολο της νομοθετικής διαδικασίας που οδήγησε στην έκδοσή της.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι το Δ.Ε.Ε. δεν απαιτεί τον ευθύ δικαστικό έλεγχο της νομοθετικής πράξης αλλά την κατά τη νομοθετική διαδικασία τήρηση των δύο προϋποθέσεων που εξασφαλίζουν την τήρηση των σκοπών της Οδηγίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Β' ΜΕΡΟΥΣ

Στο β' αυτό μέρος γίνεται αντιληπτό ότι οι αρχές και τα επιμέρους δικαιώματα της Σύμβασης του Αάρχους, καθώς και το συναφές ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος έχουν καταστεί αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής έννομης τάξης. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα έχει προβλεφθεί σε επιμέρους περιβαλλοντικά νομικά πλαίσια, όπως άλλωστε συνέβη και σε ενωσιακό επίπεδο, χωρίς να υπάρχει η θέσπιση ενός ειδικού δικαιώματος πρόσβασης στην ελληνική δικαιοσύνη. Έτσι, οι ιδιώτες έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν αφενός, στη διοικητική δικαιοσύνη, ήτοι με αίτηση ακύρωσης ή/και αίτηση αναστολής εκτέλεσης για να προστατευτούν από την παράνομη δράση ή αδράνεια της διοίκησης, και αφετέρου στα αστικά δικαστήρια επικαλούμενοι τις οικείες διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου. Σημαντικά εμπόδια, όμως, που τείνουν να περιορίσουν την πρόσβαση των ιδιωτών στη δικαιοσύνη γενικώς και ειδικώς, είναι αναμφισβήτητα το υψηλό πλέον κόστος καθώς και οι σημαντικές καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης.

Αναφορικά δε με τις δικονομικές προϋποθέσεις για την παραδεκτή άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων της αίτησης ακύρωσης και της αίτησης αναστολής, παρατηρεί κανείς ότι, το Σ.τ.Ε. είναι αρκετά γεναιόδωρο στην αναγνώριση εννόμου συμφέροντος σε φυσικά και κυρίως νομικά πρόσωπα. Συνεπώς, ο έλληνας ακυρωτικός δικαστής συνέβαλλε αποφασιστικά στην ουσιαστική κατοχύρωση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας των πολιτών και των νομικών προσώπων σε υποθέσεις αφορώσες το περιβάλλον διευρύνοντας την αναγνώριση του εννόμου συμφέροντος. Άλλωστε, σε πρόσφατες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων (όχι μόνο διοικητικών αλλά και αστικών) γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων της Σύμβασης του Αάρχους, ως αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής έννομης τάξης.

Περαιτέρω, ο ακυρωτικός δικαστής μέσα από τον διαρκή διάλογο με τον ενωσιακό δικαστή κλήθηκε να ερμηνεύσει υπό το πρίσμα των αρχών της Σύμβασης του Αάρχους και του συναφούς περιβαλλοντικού δικαίου τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική πολιτεία εφαρμόζει και τα δύο. το ουσιαστικό ενωσιακό δίκαιο, πλην όμως λειτουργεί επί τη βάση των εθνικών δικονομικών κανόνων. Σημαντικό εργαλείο του Σ.τ.Ε. αποτελεί η δυνατότητα υποβολής ενώπιον του Δ.Ε.Ε. για τη εγγύηση της

αποτελεσματικής εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου, χωρίς όμως, να διακυβεύεται η δικονομική αυτονομία των ΚΜ.

Οι σχολιαζόμενες αποφάσεις της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε. κατέδειξαν την πάγια τακτική της ελληνικής διοίκησης σε πληθώρα τεχνικών έργων να προβαίνει στην έκδοση άδειας περιβαλλοντικών όρων υπό τη μορφή τυπικού νόμου, προκαλώντας σοβαρά προσκόμματα στην ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για την παραβίαση της υποχρέωσης πρόσβασης στην πληροφορία και τη συμμετοχή του κοινού, καθώς το Σ.τ.Ε δεν αποτελεί συνταγματικό δικαστήριο με εξουσία να ακυρώνει τυπικούς νόμους. Επιπλέον από το διάλογο του Σ.τ.Ε με τον ενωσιακό δικαστή επιβεβαιώθηκε η ο ρόλος που επιτελούν τα εθνικά δικαστήρια (εν προκειμένω το Σ.τ.Ε.) στην ορθή ερμηνεία και εφαρμογή των διεθνών και ευρωπαϊκών κανόνων. Και τούτο καθώς, να μεν το Δ.Ε.Ε έθεσε ορισμένα ερμηνευτικά κριτήρια, εντούτοις επαφίεται στον εθνικό δικαστή να εξετάσει αν πράγματι πληρούνται.

Με άλλα λόγια, με τις δύο σημαντικές αποφάσεις του Αχελώου και του Mall, το Σ.τ.Ε κατέστη εν τοις πράγμασι συνταγματικό δικαστήριο, ελέγχοντας τη συνταγματικότητα των νόμων ευθέως, και όχι μόνο παρεμπιπτόντως. Επιπλέον, με τις συγκεκριμένες αποφάσεις ανεδείχθη ο ρόλος των ΜΚΟ που κατόπιν μακροχρόνιων δικαστικών διαμαχων επιδίωξαν και πέτυχαν το δικαστικό έλεγχο της δράσης της διοίκησης για ευθείες παραβάσεις των δύο ουσιωδών δικαιωμάτων των ιδιωτών σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες και τη συμμετοχή του κοινού στην αδειοδοτική διαδικασία, που με νομικούς ελιγμούς προσπαθούσε ανεπιτυχώς να τα παρακάμψει.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η προστιθέμενη αξία της Σύμβαση του Άρχους στο πεδίο του διεθνούς δικαίου έγκειται όχι μόνο στην καθιέρωση ενός διαδικαστικού δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε περίπτωση που υφίσταται παραβίαση της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο κατατείνει στην ενεργή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στην επιβολή των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά και στον ιδιαίτερα πρωτοποριακό τρόπο λειτουργίας του εν λόγω περιβαλλοντικού καθεστώτος. Σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή, διαδραματίζει η Επιτροπή Συμμόρφωσης της Σύμβασης του Άρχους, η οποία, ως *ultimum refugium*, όπως έχει δείξει η πρακτική μέχρι σήμερα, εκκινεί τις διαδικασίες ελέγχου της συμμόρφωσης των συμβαλλομένων μερών (ακόμα και της Ε.Ε.) κατόπιν υποβολής ενώπιόν της αναφορών, κατά συντριπτική πλειοψηφία από πολίτες και διάφορες ενώσεις προσώπων. Μάλιστα, η δημοσίευση στον ηλεκτρονικό ιστότοπο της Επιτροπής τόσο του περιεχομένου των αναφορών αλλά και της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας μεταξύ Επιτροπής, Μέρους και Αιτούντα-Καταγγέλλοντα είναι ένα δείγμα της διαφανούς λειτουργίας του συστήματος περιβαλλοντικής διακυβέρνησης της Σύμβασης του Άρχους. Συνεπώς, η δυνατότητα των ιδιωτών να ελέγξουν απευθείας τη συμμόρφωση των ΣΜ αποτελεί έναν εξωδικαστικό μέσω προστασίας τους από την παράβαση των υποχρεώσεων που θεμελιώνει η Σύμβαση.

Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι Συμβαλλόμενα Μέρη στη συγκεκριμένη Σύμβαση είναι τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και Κ.Μ. αυτής, η Σύμβαση παράγει νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις από δύο αιτίες, ήτοι από το ενωσιακό δίκαιο και από την κύρωσή της. Η Ε.Ε. ως αυτοτελής έννομη τάξη, έχει την υποχρέωση να συμμορφωθεί προς τις επιταγές των τριών πυλώνων για τα αντίστοιχα διαδικαστικά δικαιώματα των ιδιωτών. Ενώ παρατηρείται ικανοποιητική εφαρμογή του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για παράβαση ή πλημμελή εφαρμογή των έτερων δύο διαδικαστικών δικαιωμάτων της Σύμβασης (περί πρόσβασης του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και περί συμμετοχής του ενδιαφερομένου κοινού στις διαδικασίες αδειοδότησης συγκεκριμένων έργων) καθώς και αποσπασματικά σε άλλα νομοθετήματα, εντούτοις υπάρχει σοβαρό νομοθετικό έλλειμμα ως προς την κατοχύρωση του γενικού διαδικαστικού δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για παραβάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας (Άρθρο 9 παρ. 3 της Σύμβασης). Για

λόγους που ανάγονται στην διαφορετικότητα των εθνικών δικονομικών συστημάτων και κατ' επίκληση της αρχής της επικουρικότητας τα Κ.Μ. μέχρι σήμερα δεν κατέληξαν σε συμφωνία για την υιοθέτηση της πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής {COM (2003) 624} για την συμμόρφωση προς την ανωτέρω διάταξη της Σύμβασης του Άαρχους, με αποτέλεσμα σήμερα αυτό το δικαίωμα να κατοχυρώνεται είτε περιοριστικώς για πράξεις οργάνων της Ε.Ε. (Κανονισμός 1367/2006/ΕΚ) είτε σε διάσπαρτες Οδηγίες σχετικές με περιβαλλοντικά ζητήματα (Οδ. 2004/35, 2010/75/ΕΚ, 2012/18/Ε.Ε.).

Στον αντίποδα, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει κληθεί πολλάκις να θέσει επιτυχώς τα όρια στην ευρεία διακριτική δικονομική ευχέρεια των Κ.Μ., κυρίως ως προς τις προϋποθέσεις παραδεκτού για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περιβαλλοντικά ζητήματα, υπό το πρίσμα της Σύμβασης του Άαρχους, και ταυτόχρονα παρέχει τα εχέγγυα του εν λόγω δικαιώματος. Ωστόσο, παρά την γενναιόδωρη νομολογία του Δ.Ε.Ε. αναφορικά με την ευρεία πρόσβασης των ιδιωτών, και κυρίως των περιβαλλοντικών Μ.Κ.Ο., ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για το έλεγχο των εθνικών μέτρων που έρχονται σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος, εντούτοις ο ενωσιακός δικαστής είναι φειδωλός στην αναγνώριση ενεργητικής νομιμοποίησης, κυρίως των Μ.Κ.Ο., στις προσφυγές ενώπιόν του. Επιπλέον, το Δ.Ε.Ε. με τις πρόσφατες αποφάσεις του αρνήθηκε το παρεμπόδιτο έλεγχο συμμόρφωσης του Κανονισμού 1367/2006/ΕΚ με τη διάταξη του Άρθρου 9 παρ. 3, με την αιτιολογία ότι η εν λόγω διάταξη, καίτοι αναπόσπαστο μέρος της ενωσιακής έννομης τάξης, εντούτοις –ελλείψει υιοθέτησης σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας- δεν παράγει άμεσο αποτέλεσμα.

Μετά ταύτα, κατόπιν της συγκεκριμένης νομολογίας του Δ.Ε.Ε. και της παράλειψη υιοθέτησης του κατάλληλου ενωσιακού δικαίου για ένα οριζοντιοποιημένο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, τίθεται θέμα πραγματικής συμμόρφωσης της Ε.Ε. ως προς την διάταξη του Άρθρου 9 παρ. 3 της Σύμβασης..

Με τη Σύμβαση του Άαρχους, εξειδικεύονται, συγκεκριμενοποιούνται και τελικώς ενισχύονται σε σημαντικό βαθμό τα τρία διαδικαστικά δικαιώματα και παράλληλα θεσπίζονται διαδικαστικές εγγυήσεις για να εξασφαλιστεί η δυνατότητα αποτελεσματικής άσκησής τους και στην ελληνική έννομη τάξη. Οι συγκεκριμένες συμβατικές υποχρεώσεις έχουν διττή υπόσταση, καθώς έχουν τόσο την αυξημένη τυπική ισχύ της διεθνούς σύμβασης όσο και την υποχρέωση ενσωμάτωσης του

συναφούς ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου. Αν και για την Ελλάδα ως συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης δεν έχει κινηθεί μέχρι σήμερα η διαδικασία ελέγχου της συμμόρφωσής της προς την υποχρέωσή της ενώπιον της Επιτροπής Συμμόρφωσης της να κατοχυρώσει το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, εντούτοις η ακολουθούμενη ελληνική πρακτική καταδεικνύει ότι υπάρχουν ορισμένα σημεία που θέτουν εν αμφιβόλω την υποχρέωσή της αυτή. Ειδικότερα, σε νομοθετικό επίπεδο ενώ έχει ρυθμιστεί επαρκώς, κατ'επιταγή και του αντίστοιχου παράγωγου ευρωπαϊκού δικαίου το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία και το δικαίωμα συμμετοχής των πολιτών, μέχρι σήμερα, δεν έχει υιοθετηθεί κάποιο νομοθέτημα ώστε να καθορίζει τις προϋποθέσεις ενός ειδικού δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα. Το σημαντικότερο εμπόδιο στην άσκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος των ιδιωτών πρόσβασης στη δικαιοσύνη είναι η πάγια τακτική περιβολής της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων με το ένδυμα του τυπικού νόμου, γεγονός που σε πρώτη φάση αποκλείει τον ακυρωτικό έλεγχο του Σ.τ.Ε. Περαιτέρω, η αύξηση του κόστους πρόσβασης στη δικαιοσύνη οι μεγάλες χρονικές καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης αποτελούν προσκόμματα στο δικαίωμα δικαστικής προστασίας εν γένει και όχι μόνο για περιβαλλοντικά ζητήματα.

Αυτός που εν τέλει συμβάλλει στην ουσιαστική εμπέδωση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα είναι το Ακυρωτικό Δικαστήριο, το οποίο ήδη πριν τη σύναψη της Σύμβασης του Άαρχους είχε διευρύνει σημαντικά τους νομιμοποιούμενους προς άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων αναγνωρίζοντας σε ευρύ κύκλο φυσικών και νομικών προσώπων έννομο συμφέρον, με την ερμηνεία του. Ακόμα και στην περίπτωση κατά την οποία, εκ πρώτης όψεως, οι ιδιώτες στερούνται το δικαίωμα άσκησης των συναφών ενδίκων βοηθημάτων, το Σ.τ.Ε., συνεπικουρούμενο με την ήδη προωθημένη ευρωπαϊκή νομολογία για την ευρεία πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αναγνώρισε το δικαίωμα των πολιτών, υπερβαίνοντας τον δικονομικό σκόπελο. Συμπερασματικά, στην ελληνική έννομη τάξη, ο εθνικός και ενωσιακός δικαστής συμβάλλουν αποφασιστικά στην απρόσκοπτη άσκηση του δικαιώματος των πολιτών πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται και ο πρωταρχικός στόχος της Σύμβασης του Άαρχους περί εγκαθίδρυσης μίας περιβαλλοντικής δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Βιβλία

- Γαβουνέλη, Μ., Περιβαλλοντικά Δικαιώματα των πολιτών: Το παράδειγμα της Γαβουνέλη, Μ., Περιβαλλοντικά Δικαιώματα των πολιτών: Το παράδειγμα της Σύμβασης του Aarhus, στο: Μαραγκοπούλου, Μπρεδήμας, Σισιλιανός (διευθ. έκδοσης), *Η προστασία του περιβάλλοντος στο δίκαιο και στην πράξη*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.
- Γεραπετρίτη, Γ., Το Δικαίωμα Πρόσβασης στα Διοικητικά Στοιχεία: Τάσεις και Προτάσεις, Πειραϊκή Νομολογία, 1997.
- Γέροντας, Λ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαίτης, Σ., *Διοικητικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010.
- Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ. & Τσάλτας, Γ., *Η Συνδιάσχεση των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη: Νομική και Θεσμική Διάσταση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993.
- Γκιζάρη-Ξανθοπούλου, Αν., *Η Συμβολή των Ιδιωτών στην Επιβολή του Περιβαλλοντικού Δικαίου της Ε.Ε.*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2013.
- Δαγτόγλου, Π.Δ., *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3^η Εκδ., εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006.
- Δαγτόγλου, Π., *Συνταγματικό δίκαιο : Ατομικά Δικαιώματα*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα- Θεσ/κη, 2012.
- Δημητρόπουλος, Α. *Συνταγματικά Δικαιώματα. Ειδικό Μέρος*, ια' εκδ., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008.
- Ευστρατίου, Π.-Μ., *Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας σε διοικητικές διαδικασίες και το άρθρο 6 παρ. 1 της Ε.Σ.Δ.Α.*, Α', Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1996, σελ. 10 επ.
- Ζαραφωνίτου, Χ. *Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματική σκοπιά*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.
- Κανελλόπουλος, Ν. *Η συμβολή της Νομολογίας το ΔΕΚ στη διαμόρφωση του Δικαίου Περιβάλλοντος στο Βασιλόπουλος, Ι. (επ.), Η Συμβολή της Νομολογίας στην εξέλιξη του Δικαίου Περιβάλλοντος- Βιώσιμη Ανάπτυξη*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Πειραιώς-Ελεγκτικό Συνέδριο ΙΓ' Επιστημονικό Συμπόσιο, 2009.
- Κανελλόπουλος, Π., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης : η Συνθήκη της Λισσαβώνας*, εκδ. Σάκκουλας Αθήνα, Θεσσαλονίκη, 2010
- Καράκωστας, Ι., *Περιβάλλον και Δίκαιο: Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών*, (3^η Εκδ), Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
- Χριστιανός, Β., Κουσκουνά, Μ., Παπαδοπούλου, Ρ-Ε. και Περάκης, Μ., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από τη Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.
- Παπαετρόπουλου, Α., *Οι Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή και Ελληνική Έννομη Τάξη*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2003.
- Πρεβεδούρου Ευγ., *Η επιρροή του Ευρωπαϊκού Δικαίου στη δίκη ενόπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.
- Ραυτόπουλος, Ευαγ., *Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή PlusUltra, Ο Κύκλος των Αποβλήτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006.

- Ρούκουνας, Εμμ., *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Τόμος Ι, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.
- Ρώτης, Β. Μ. *Ανοίγματα της Νομολογίας για την Προστασία του Περιβάλλοντος*, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1984.
- Σιούτη Γλ., *Δίκαιο Περιβάλλοντος*, Γενικό Μέρος Ι, Δημόσιο Δίκαιο και Περιβάλλον, Συμπλήρωμα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002.
- Σιούτη, Γλ., *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*, Β' έκδοση, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.
- Σιούτη, Γλ. *Η Συνταγματική Κατοχύρωση της Προστασίας του Περιβάλλοντος*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985.
- Σιούτη, Γλ. *Το έννομο συμφέρον στην αίτηση ακυρώσεως*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή Αθήνα – Κομοτηνή, 1998.
- Σκουρής, Β., Τάχος, Α., *Η Προστασία του Περιβάλλοντος στη Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας : Με Αναφορά στη Νομολογία του Δικαστηρίου Ε.Κ.*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988.
- Τσάλτας, Γρ. & Σαμιώτης, Γ., *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος*, Τόμος Ι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990.
- Τσάλτας, Γρ., & Σαμιώτης, Γ. Δ., *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, Νομική και Θεσμική Διάσταση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993.
- Τσούμας, Β., *Το Δικαίωμα Πληροφόρησης και επιδειξης εγγράφων: Άσκηση, αντίκρουση και άρση του δικαιώματος*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014.
- Χριστιανός, Β. *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.
- Χριστιανός, Β. & Περάκης, Μ., *Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010.
- Χριστιανός, Β., Κουσκουνά, Μ., Παπαδοπούλου, Ρ-Ε. και Περάκης, Μ., *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από τη Νομολογία*, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011
- Χρυσανθάκης, Χ., *Η προσωρινή δικαστική προστασία στις διοικητικές διαφορές: θεωρητική θεμελίωση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998.
- Χρυσόγονος, Κ. *Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2^η Εκδ., εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2002.

2. Άρθρα –Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους

- Αλιβιζάτος, Ν., *Μεταξύ ακτιβισμού και αυτοσυγκράτησης, ο πολιτικός ρόλος των δικαστών στη Δυτική Ευρώπη*, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 19, 2003..
- Αντωνίου, Θ., *Το κοινωνικό δικαίωμα χρήσεως του περιβάλλοντος*, *Το Σύνταγμα*, 1987.
- Γεραπετρίτης, Γ., *Το δικαίωμα Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης: Σύγχρονες Τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη*. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2000.
- Γεραπετρίτης, Γ., *Αυτεπάγγελτος έλεγχος συνταγματικότητας και στην κατ' αναίρεση δίκη; Σχόλιο στην ΣτΕ 3195/2000*, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 16, 2002,
- Γιαννακόπουλος, Κ., *Ο αυτεπάγγελτος έλεγχος της (αντι)συνταγματικότητας των νόμων*, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 16, 2002.
- Διβάνη, Χρ., *παρατηρήσεις σε: Μερική εκτροπή Αχελώου-Ακύρωση συνέχισης εκτέλεσης του συνόλου του έργου*, ΣτΕ Ολ. 26/2014, *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, Τεύχος 1, 2014.

- Ευστρατίου, Π-Μ, Νομοθετικός Καθορισμός όρων για την προστασία του περιβάλλοντος και δικαίωμα δικαστικής προστασίας. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 1999.
- Ευστρατίου Π.-Μ., Η ενσωμάτωση της οδηγίας για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (85/337/ΕΟΚ), στο ελληνικό δίκαιο, *Διοικητική Δίκη*, Τεύχος 1, 1998,
- Κάλλια-Αντωνίου, Αγγ., Δίκαιο Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Σύντομη Επισκόπηση: Ατμόσφαιρα και Κλιματική Αλλαγή-Υδατα-Απόβλητα και Ανακύκλωση-Φύση και Βιοποικιλότητα-Περιβαλλοντική Ευθύνη, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2012.
- Καραγεώργου, Β., Η Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Ζητήματα, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2013.
- Κουβάρας, Η. Η Διελκυστίνδα Νομοθέτη-Δικαστή στη Διαδικασία Εκτίμησης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, *Θεωρία και Πράξη του Διοικητικού Δικαίου*, Τεύχος 7, Ιούλιος, 2010.
- Κουτούπα-Ρεγκάκου, Η απόφαση Ολομ.Σ.τ.Ε. 3445/1998 με σχόλιο Κουτούπα-Ρεγκάκου, *Νόμος και Φύση*, Τεύχος 1, 1999.
- Λαζαράτος, Π., Η απόφαση Σ.τ.Ε. 3943/1995 με παρατηρήσεις Λαζαράτου, *Νόμος και Φύση*, Τεύχος 3, 1996.
- Λιάσκα, Αιμ., Η Επιτροπή Συμμόρφωσης στο πλαίσιο της Σύμβασης του Άαρχους. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 4, Οκτώβριος - Νοέμβριος – Δεκέμβριος, 2011.
- Μενουδάκος, Κ., Η Σύμβαση του Άαρχους και η Νομολογία του Συμβουλίου Επικράτειας για την Πληροφόρηση και Συμμετοχή των Πολιτών, *Νόμος και Φύση*, Ηλεκτρονική Έκδοση, Νοέμβριος 2007, http://nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=3128&lang=1&catid=1#_ftn5
- Μιχαηλίδου, Χ. Πρόσβαση των Περιβαλλοντικών Ενώσεων στη Δικαιοσύνη-Παρουσίαση των Εθνικών Δικαίων και των Προοπτικών του Κοινοτικού Δικαίου, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 2, Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος, 2007.
- Μουκίου, Χ., Διαπιστώσεις και de lege ferenda προτάσεις για την αποτελεσματικότητα της παροχής δικαστικής προστασίας ενώπιον της διοικητικής δικαιοσύνης, *Διοικητική Δίκη*, Τεύχος 17, 2005, σ. 873-893.
- Μουκίου, Χ. Περί της ταχύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης. Η «ταχεία» δίκη ως «δίκαιη» δίκη υπό αντισυνταγματική άρνηση του ελέγχου της εξωτερικής νομιμότητας των διοικητικών πράξεων, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Τεύχος 20, 2003, σελ. 1205.
- Μπαλιάς, Γ. Η Δέουσα εκτίμηση επιπτώσεων έργων και σχεδίων στις περιοχές του δικτύου NATURA 2000, *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 4, 2014, σελ. 593-594
- Πέτρου, Χ., Η Πολιτική Ανάγνωση του Δικαιώματος στο Περιβάλλον στο Κοινοτικό Δίκαιο. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, 1/2007.
- Πρεβεδούρου, Ε, Σ.τ.Ε. Ολ 376/2014: προσβολή ατομικής ρύθμισης περιβεβλημένης το ένδυμα τυπικού νόμου, 9.2.2014, <http://www.prevedourou.gr/%CF%83%CF%84%CE%B5-%CE%BF%CE%BB-3762014-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%A E-%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%81%CF%8D%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%B7%CF%82-%CF%80/>
- Τζέμος, Β., Ο Δικαστικός Ακτιβισμός και το Δ.Ε.Ε., *Θεωρία και Πράξη του*

Διοικητικού Δικαίου, Τεύχος 7, Ιούλιος, 2010.
Τρόβα, Ελ., Οι περιπέτειες του θεού Ποταμού: the sequel-Η ελληνική *Marbury v. Madison*. *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Τεύχος 4, 2013.

II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

I. Βιβλία

- Backes, C. & Betlem G., *Integrated Pollution Prevention and Control: The EC Directive from a Comparative Legal and Economic Perspective*. Kluwer Law International, London, 1999.
- Baker, R. *Environmental Law and Policy in the European Union and the United States*, Praiger Publishers, Westport, CT, 1997.
- Bergkamp L., *Liability and Environment: Private and Public Law Aspects of Civil Liability*. Kluwer International Law, The Hague, 2001.
- Bettatti, M., La Contribution des ONG à la Formation et à L'Application des Normes Internationales, in M. Bettati, P-M Dupuy, Les ONG et le droit international, Economica, Paris, 1986.
- De Sadeleer, N., *Commentaire Megrét Environnement et Marché Interieur*, Université de Brussels, 3rd Ed., 2010.
- Ebbesson, J., Access to Justice in Environmental Matters in EU, Klumer Law International, 2002.
- Ebbesson, J., Okowa, Ph., *Environmental Law and Justice in Context*, Cambridge University Press, 2009.
- Galetta, D.-U., *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?: A Study on the Fuctionalized Procedural Competence of EU Member States*, Springer, Verlag Berlin-Heidelberg, 2010.
- Händl, G., (ed). *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stochkolm Declaration), 1972 and the Rio Declaration in Environment and Development, 1992*, UN Audiovisual Library of International Law, 2012.
- Harlow, C. Access to Justice as a Human Right: The European Convention and the Eyripean Union, in Alston, P., Bustelo, M. & Heenan, J., *The EU and Human Rights*, Oxford University Press, 1999.
- Hedemann-Robinson, M., *Enforcement of European Union Environmental Law: Legal issues and challenges*. Routledge-Cavendish, London, 2007.
- Hillion, C.P. & Koutrakos P., *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, Oxford, 2010.
- Jans, J., Harmonization of National Procedural Law Via the Back Door? Preliminary Comments on the ECJ's Judgment in Janecek in a Comparative Context, in Bulterman, M., Hancher, L., McDonnel A., & Sevenster, H., *Views of European Law from the Mountain*, Wolters Kluwer Law & Business, NY, 2009.
- Jans, J. & Vedder, H. *European Environmental Law*, European Law Publishing, 2011.
- Karakostas, I. & Vassilopoulos I., *Environmental Law in Greece*, Klumer Law International, The Hague/London, 1999, σελ. 51-130
- Kotzé, L. & Paterson, A., *The Role of Judiciary in Environmental Governance: Comparative Perspectives*, Klumer Law International, 2009.
- Louka, El., *International Environmental Law: Fairness, Effectiveness and World Order*. Cambridge University Press, 2006.
- Mason, M., *Environmental Democracy*, Earthscan Publications Ltd, London, 1999.

- Mbengue, M., Non-state actors in international environmental law, in Aspremont, J., *Participants in the International Legal System: Multiple perspectives on non-state actors in international law*, Routledge Research in International Law, 2011.
- McCormick, J. The Role of Environmental NGOs in International Regimes, in Axelrod, VanDeveer & Downie (eds), *The global environment: Institutions, Law and Policy*, 3rd ed., CQ Press; 2010.
- Pallemaerts, M., *The Aarhus Convention at Ten: Interactions and Tension Between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Europa Law Publishing, 2011.
- Raftopoulos, Ev., *The Inadequacy of the Contractual Analogy in the Law of Treaties*, Publications of the Hellenic Institute of International and Foreign Law, Athens, 1990.
- Razzaque, J., Human Rights to a Clean Environment: Procedural Rights, in Fitzmaurice, M., Ong D., & Merkouris, P. (eds). *Research Handbook on International Environmental Law*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2010
- Sands, P. & Peel, J., *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, 3rd ed., Cambridge, 2012.
- Siouti, G. & Gerapetritis, G., Greece (Ch. 9), in Ebbesson, J., *Access to Justice in Environmental Matters in EU*, Klumer Law International, 2002.
- Vinuales, J., *The Rio Declaration on Environment and Development*, Oxford University Press, 2015.
- Ward, An., Access to Justice, in Peers, St. & Ward, An., *The European Union Charter of Fundamental Rights*, Hart Publishing, Oxford, 2004.
- Wenneras, P., *The enforcement of EC Environmental Law*, Oxford University Press, August, 2007.

2. Άρθρα – Συμβολές σε Συλλογικούς Τόμους

- Barnard, C. & Peers S., *European Environmental Law*, (Oxford University Press), 2014.
- Dellinger, M., Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 23, Issue 2, 2012.
- Dingwerth, Kl. & Eichinger, T. Transparency: How information Disclosure under the global reporting initiative fails to empower, *Global Environmental Politics*, Vol 10, Issue 3, 2010.
- Harryvan, G. & Jans, J, Internal Review of EU Environmental Measures, *Review of European and Administrative Law*, Vol. 3, Issue 2, 2010.
- Hedemann-Robinson, M., EU Implementation of the Aarhus Convention’s Third Pillar: Back to the Future over Access to Justice?-Part 1, *European Energy and Environmental Law Review*, Vol. 23, Issue 3, 2014.
- Hedemann-Robinson, M. EU Implementation of the Aarhus Convention’s Third Pillar: Back to the Future over Access to Justice?-Part 2, *European Energy and Environmental Law Review*. Vol. 23, Issue 4, 2014.
- Karageorgou, V., Access to Justice in Environmental Matters in the EU legal order: Is there a need for more coherent and harmonized approach?, 2015, Υπό δημοσίευση.
- Koester, V. The Compliance Committee of the Aarhus Convention-An overview of procedures and jurisprudence. *Environmental Policy and Law*, Vol. 37, Issue 2,

2007.

- Kravchenko, S. The Aarhus Convention and Innovations in compliance with multilateral environmental agreements. *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, Vol. 18, Issue 1, 2007.
- Mason, M., Information Disclosure and Environmental Rights: The Aarhus Convention, *Global Environmental Politics*, Vol. 10, Issue 3, 2010.
- Müller, B., Access to the Courts of the Member States for NGOs in Environmental Matters under European Union Law, *Journal of Environmental Law*, Vol. 23, Issue 3, 2011.
- Poncelet, C., Access to Justice in Environmental Matters-Does the European Union Comply with its Obligations, *Journal of Environmental Law*, Vol. 24, Issue 2, 2012.
- Postiglione, A., Human Rights and the Environment, *The International Journal of Human Rights*, Vol.14 Issue 4, 2010.
- Raftopoulos, Ev., Sustainable Governance of Offshore Oil and Gas Development in the Mediterranean: Revitalizing the dormant Mediterranean offshore protocol, *Merielan e Bulletin*, August 2010, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.mepielan-ebulletin.gr/default.aspx?pid=18&CategoryId=4&ArticleId=29&Article=Sustainable-Governance-of-Offshore-Oil-and-Gas-Development-in-the-Mediterranean:-Revitalizing-the-Dormant-Mediterranean-Offshore-Protocol> .
- Rowan-Robinson, J., Ross, A., Walton, W., and Rothnie, J., Public Access To Environmental Information: A Means To What End? *Journal of Environmental Law*, Vol. 8, Issue 1, 1996.
- Ryall, A., Implementation of the Aarhus Convention through Community Law, *Environmental Law Review*, Vol. 6, Issue 4, 2004.
- Ryall, A., EIA and public participation: Determining the limits of Member State discretion, *Journal of Environmental Law* , Vol. 19, Issue 2, 2002.
- Sohn, L. B., The Stockholm Declaration on the Human Environment, *The Harvard International Law Journal*, Vol. 14, Issue 13, 1973.
- Tegner Anker, H., de Graaf, K., Purdy, R. and Squintani, L., Coping with EU Environmental Legislation—Transposition Principles and Practices, *Journal of Environmental Law*, Vol. 27, Issue 1, 2015.
- Wates, J., The Aarhus Convention: a Driving Force for Environmental Democracy. *Journal for European Environmental & Planning Law*, Vol 1, 2005.
- Wirth, D., The Rio Declaration on Environment and Development: Two steps forward and one back or vice versa, *Georgia Law Preview*, Vol. 29, 1995.

III. ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Απόφαση 2005/370/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Για Σύναψη, Εξ Ονόματος Της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Της Σύμβασης Για Την Πρόσβαση Σε Πληροφορίες, Τη Συμμετοχή Του Κοινού Στη Λήψη Αποφάσεων Και Την Πρόσβαση Στη Δικαιοσύνη Σε Θέματα Περιβάλλοντος, 17/2/2005, ΟJ 2005 L 124/1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005D0370&from=EL> .
- Ευρωπαϊκή Συνθήκη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, (Ε.Σ.Δ.Α.), Ρώμη, 4 Νοεμβρίου 1950, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

K.Y.A 69269/5387/1990 (ΦΕΚ 678B/25-10-1990)
K.Y.A. 75308/5512/1990 (ΦΕΚ 691B/02-11-1990)
K.Y.A. 77921/1440/1995 (ΦΕΚ 795 B/14-09-1995)
K.Y.A. 15393/2002 (ΦΕΚ 1022B/05-08-2002)
K.Y.A. ΗΠ 11764/653/2006 (ΦΕΚ 327B/17-03-2006)
K.Y.A. 9269/470/2007 (ΦΕΚ 286B/02-03-2007)
K.Y.A. 131957/19.3.2003
K.Y.A. 21398/2012 (ΦΕΚ 1470B/03-05-2012)
ΥΑ 1649/45/2014 (ΦΕΚ 45B/15-1-2014)
ΝΟΜΟΣ 4273/1929
ΝΟΜΟΣ 743/1977 (ΦΕΚ 319A/17-10-1977)
ΝΟΜΟΣ 360/1976 (ΦΕΚ 151A/ 22.06.1976)
ΝΟΜΟΣ 998/1979 (ΦΕΚ 289A/29-12-1979)
ΝΟΜΟΣ (ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΣ) 856/1937
ΝΟΜΟΣ 3422/2005 (ΦΕΚ 303A/13.12.2005)
ΝΟΜΟΣ 3900/2010 (ΦΕΚ 213A 17.12.2010)
ΝΟΜΟΣ 4055/2012 (ΦΕΚ 168 A/31.8.2012)
ΝΟΜΟΣ 4194/2013, (ΦΕΚ Α' 208/27-9-2013)
ΝΟΜΟΣ 4239/2014 (ΦΕΚ Α 43 – 20.02.2014)
ΠΔ 1180/1981 (ΦΕΚ 293A/6-10-1981)
Υ.Π.Ε.Κ.Α., Διαχείριση Της Βιομηχανικής Επικινδυνότητας, Οδ. 82/501, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=548>.
Υ.Π.Ε.Κ.Α., Πρωτοκόλλου του Μητρώου Έκλυσης και Μεταφοράς Ρύπων-MEMP (Pollutant Release and Transfer Register-PRTR), Κίεβο, 21/5/2003, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/?tabid=467>
Convention for the Preservation of Wild Animals, Birds and Fish in Africa (London Convention of 1900), 19/5/2010
EUR-Lex, Απόφαση Αριθ. 1386/2013/ΕΕ Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου, 20/11/2013 σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ενημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», OJ 2013 L 354/171, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN>.
EUR-Lex, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Κανονισμός 1367/2006/ΕΚ, OJ 2006 L 264/13, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1367&from=EL>
EUR-Lex, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Council Resolution on the drafting, implementation and enforcement of Community environmental law, 7/10/1997, OJ 1997 C 321/1. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:1997:321:TOC>

- EUR-Lex, Κανονισμός (Εκ) Αριθ. 1367/2006 Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου της 6/11/2006 για την εφαρμογή στα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας των διατάξεων της σύμβασης του Århus σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1367&from=EL>
- EUR-Lex, Οδηγία 78/319/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί των τοξικών και επικίνδυνων αποβλήτων, 20/03/1978.
- EUR-Lex, Οδηγία 84/360/ΕΟΚ of Council on the combating of air pollution from industrial plants, 28/6/1984, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31984L0360>
- EUR-Lex, Οδηγία 89/235/ΕΟΚ του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 78/1015/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερομένων στο αποδεκτό ηχητικό επίπεδο και στη διάταξη εξάτμισης των μοτοσυκλετών, 13/3/1989, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:31989L0235>
- EUR-Lex, Οδηγία του Συμβουλίου 90/313/ΕΟΚ της 7/6/1990 σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος Οδηγία για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31990L0313&from=EL>
- EUR-Lex, Οδηγία 2003/4/Ε.Ε., του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου. 28/1/2003, OL 124, 17 5-2005, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2005:124:FULL&from=EL>
- EUR-Lex, Οδηγία 2003/4/Εκ Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου Της 28/1/2003 για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/ 313/ΕΟΚ του Συμβουλίου, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0004&qid=1429736827285&from=EN>
- EUR-Lex, Οδηγία 2003/35 ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, , σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, 26/5/2003, OJ 2003 L 156/1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:L:2003:156:TOC>
- EUR-Lex, Οδηγία 2004/35/Εκ Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου, 21/4/2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, OJ 2004 L 143/63, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0035&from=EL>
- EUR-Lex, Οδηγία 2010/75/Ε.Ε. Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου, 24/11/2010, περί βιομηχανικών εκπομπών OJ 2010 L 334/33, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0075&from=EL>.
- EUR-Lex, Οδηγία 2011/92/Ε.Ε. Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας και

την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου, 13/12/2011, OJ 2011 L 335/1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:335:0001:0014:EL:PDF>

EUR-Lex, ΟΔΗΓΙΑ 2011/92/Ε.Ε. ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 13/12/2011 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0092&from=EL>

EUR-Lex, Οδηγία 2012/18/ΕΕ Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου, 4/7/2012, OJ 2012 L 197/1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:197:0001:0037:EL:PDF>

EUR-Lex, Οδηγία 2012/18/Εε Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου, 4/7/2012 για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=EN>

EUR-Lex, Οδηγία 2014/52/Ε.Ε. Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 16/4/2014, για την τροποποίηση της οδηγίας 2011/92/Ε.Ε. σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32014L0052>

EUR-Lex, Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (ΕΑΚ), Παρίσι, 27/5/1952.

EUR-Lex ,Συνθήκες για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Ευρατόμ),(Συνθήκες της Ρώμης), 25/3/1957.

EUR-Lex,Συμβούλιο Των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Επιτροπή Των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συνθήκη Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση, 7/2/1992, OJ 1992 C 224/62, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_el.pdf

EUR-Lex, Συνθήκη της Λισαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, 13/12/2007, OJ-2007/C 306/01 διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EL>

EUR-Lex ,Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕ.Ε.), OJ 2012/C 326/01, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:C:2012:326:TOC>

EUR-Lex ,Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 340 της 10/11/1997, OJ 1997 C 340/01

EUR-Lex, Πρόταση Οδηγίας COM(2003) 624 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και

Του Συμβουλίου Σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, 24.10.2003 τελικό, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003PC0624&from=EN>
<http://eur-lex.europa.eu/procedure/EN/186297>

UNECE, Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo, 1991) - the 'Espoo (EIA) Convention, 25/2/1991, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.unece.org/env/eia/about/eia_text.html

UNECE, Industrial Accidents Convention About the Industrial Accidents Convention, 3-5/12/2014, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unece.org/env/teia.html>

UNEP, Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, 22/3/1989, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.basel.int/Home/tabid/2202/mctl/ViewDetails/EventModID/8051/EventID/542/xmid/8052/Default.aspx>

UNEP, Convention on Biological Diversity, 22/5/1992, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.cbd.int/convention/text/>

UNEP, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 5/6/1972, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>

UNESCO, Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 16/11/1972 διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

United Nations, Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

United Nations, Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio Declaration), 3-14 June 1992, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

United Nations, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 16/6/1972, , <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>

United Nation Economic Commission for Europe, Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, 25/6/1997, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unece.org/env/pp/introduction.html>

United Nations, Framework Convention On Climate Change, Ρίο, Μάιο, 1992 διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=%2bZ9LThYNEvI%3d&tabid=442&language=el-GR>

United Nations, GA Resolution 217 A (III), Universal Declaration of Human Rights, 10/10/1948, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.pegc.us/archive/Articles/van_aggelen_macro_final.pdf

IV. ΕΚΘΕΣΕΙΣ-ΑΝΑΦΟΡΕΣ-ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Δωροβίνης, Β., Η συμμετοχή των πολιτών σύμφωνα με τη Σύμβαση του Άαρχους, η

- ισχύουσα στην Ελλάδα πρακτική και η απροθυμία της Διοίκησης, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Πρακτικά της Ημερίδας για το Περιβάλλον με θέμα: Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους: Προβλήματα και Προοπτικές , 8.5.2007.
- Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Έκθεση Πεπραγμένων 2014. Σύνοψη των εργασιών του Δικαστηρίου, του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2015, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-04/el_ecj_annual_report_2014_pr1.pdf
- Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους (9-6-2008): διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=XTpVP5mZUsI%3d&tabid=467&language=el-GR>
- Εθνική Έκθεση έτους 2010 της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους: διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=C6NKCOBySBo%3d&tabid=467&language=el-GR>
- Εθνική Έκθεση έτους 2013 της Ελλάδας για τη Σύμβαση του Άαρχους: διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=hu8BaSezzM%3d&tabid=467&language=el-GR>
- Λιάσκα, Αιμ, Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους μέσω των Αναφορών στον Συνήγορο του Πολίτη-Πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Πρακτικά της Ημερίδας για το Περιβάλλον με θέμα: Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άαρχους: Προβλήματα και Προοπτικές , 8.5.2007.
- Bulletin, EC 1972, No 10, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://aei.pitt.edu/56272/1/BUL090.pdf>
- COM (96) 500 Commission Communication Implementing Community Environmental Law.
- Economic Commission For Europe, UNECE, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters The Aarhus Convention: An Implementation Guide, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/acig.pdf>
- EUR-Lex, Ανακοινώσεις Των Θεσμικών Και Λοιπών Οργάνων Και Των Οργανισμών Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, OJ 2014 L 153/1, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2014:153:FULL&from=EN>
- EUR-Lex, 5ο Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Δράσης, 1993-2002, OJ 1993 C 138/5, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ec.europa.eu/environment/archives/newprg/env-act5/pdf/5eap.pdf>
- EUR-Lex, 7ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, 2013-2020, EE, OJ 2013L 354/171, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1386&qid=1431627204374&from=EL>
- EYR-Lex, Proposal for a Directive Of The European Parliament And Of The Council on access to justice in environmental matters, COM (2003) 624, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2003:0624:FIN>

- EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 12.10.2010 COM(2010) 581, Report From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0581:FIN:EN:PDF>
- EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 21.12.2010 COM(2010) 781, Directive Of The European Parliament And Of The Council on control of major-accident hazards involving dangerous substances, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0781:FIN:EN:PDF>
- European Commissioner for Environment, Janez Potočnik, “The fish cannot go to Court” – the environment is a public good that must be supported by a public voice, SPEECH/12/856, Βρυξέλλες, 23.11.2012.
- Darpö, J., Effective Justice? Synthesis report of the study on the Implementation of Articles 9.3 and 9.4 of the Aarhus Convention in the Member States of the European Union 2013-10-11/Final, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/pdf/synthesis%20report%20on%20access%20to%20justice.pdf>
- Stec, S., Casey-Lefkowitz, The Aarhus Convention: An implementation guide, UNECE 2000.

V. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Εθνικό Τυπογραφείο: διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.et.gr/>
- Νόμος και Φύση, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.nomosphysis.org.gr/>
- Συμβούλιο της Επικρατείας, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.ste.gr/councilofstate/index_gr.jsp
- Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.dsanet.gr/1024x768.htm>
- Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://lawdb.intrasoftnet.com/>
- Υπουργείο Παραγωγικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.ypeka.gr/>
<http://aepo.ypeka.gr/>
- CVCE, Δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Παρίσι (Οκτώβριος 1972), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/b1dd3d57-5f31-4796-85c3-cfd2210d6901/publishable_en.pdf
- ECJ RULINGS A SETBACK FOR ENVIRONMENTAL DEMOCRACY, Δήλωση, Jeremy Wates, Βρυξέλλες, 13-1-2015, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.eeb.org/index.cfm/news-events/news/ecj-rulings-a-setback-for-environmental-democracy/>
- European Environmental Bureau, Open Letter, Access to Justice Directive as an Urgently Needed Tool for Better Enforcement, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.eeb.org/?LinkServID=2740BDBA-5056-B741-DBC0F2A828DD5718&showMeta=0&aa>
- European Parliament, European Parliament resolution of 20 April 2012 on the review of the 6th Environment Action Programme and the setting of priorities for the

- 7th Environment Action Programme – A better environment for a better life (2011/2194(INI), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2012-0147&language=EN&ring=A7-2012-0048>
- European Union Committee of the Regions, European Commission’s Explanatory Consultation Text, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://toad.cor.europa.eu/corwipdetail.aspx?folderpath=ENVE-V/024&id=21557>
- UNECE, Απόφαση I/7 της 1ης Συνόδου των Μερών το 2002, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/mop1/ece.mp.pp.2.add.8.e.pdf>
- UNECE, Aarhus Clearing House for Environmental Democracy, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <http://aarhusclearinghouse.unece.org/about/>
- UNECE, Επιτροπή Συμμόρφωσης, Απόφαση ACCC/C/2004/03, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.unece.org/environmental-policy/treaties/public-participation/aarhus-convention/envrptfwg/envrppcc/envrppsubmissions/ukraine-2004.html>
- United Nations Economic Commission for Europe, Aarhus Compliance Committee, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <http://www.unece.org/env/pp/cc.html>
- United Nations Economic Commission for Europe, ACCC/C/2008/32 European Community, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.unece.org/env/pp/compliance/Compliancecommittee/32TableEC.html>

VI. ΠΙΝΑΚΑΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΕΚ/Δ.Ε.Ε.

- ΔΕΚ, 15.7.1963, C- 25/62, Plaumann, Συλλογή Νομολογίας 1954-1964 I 937.
- ΔΕΚ, 09.11.1983, 199/82, San Giorgio , Συλλογή Νομολογίας 1983 I 3595.
- ΔΕΚ, 19.6.1990, C- 213/89, Factortame, Συλλογή Νομολογίας 1990, I 2433.
- ΔΕΚ, 11.07.1991, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-87/90, C-88/90 C-89/90, Verholen και λοιποί- Συλλογή Νομολογίας 1991, I 3757
- Απόφαση ΔΕΚ, 19.6.1990, C-2/3/1989, Factortame, Συλλογή Νομολογίας. 1990, I-2433.
- ΔΕΚ, 14.12.1995, C-312/93 ,Peterbroeck, Συλλογή Νομολογίας 1995 I 4599.
- ΔΕΚ, 14.12.1995, C-430/93 και C-431/93, van Schijndel και van Veen , Συλλογή 1995, I -4075.
- ΔΕΚ, 24.10.1996, C-72/95P, *Kraaijeveld BV e.a*, Συλλογή Νομολογίας 1996 I 5403.
- ΔΕΚ, 02.04.1998, C-321/95P, *Greenpeace*, Συλλογή Νομολογίας 1998 I 1651.
- ΔΕΚ, 16.09.1999, C-435/97P, *WWF and Others v. Autonome Provinz Bozen and Others*, Συλλογή Νομολογίας 1999 I 5613.
- ΔΕΚ, 19.09.2000, C-287/98P, *Grand Duchy of Luxemburg v Berthe Linster and Others*, Συλλογή Νομολογίας 2000 I 6917.
- ΔΕΚ, 14.12.2000, C-300/98 και C-392/98, Dior κ.λπ., Συλλογή Νομολογίας 2000, I 11307 .
- ΔΕΚ, 25.7.2002, C-20/00P, *Union de Pequenos Agricultores*, Συλλογή Νομολογίας 2002 I 6677.

- ΔΕΚ, 10.4.2003, C-276/01, Steffensen, Συλλογή Νομολογίας 2003 I 3735.
- ΔΕΚ, 17.6.2004, C-30/02, Recheio- CASH AND Carry, Συλλογή Νομολογίας 2004 I 6051.
- ΔΕΚ, 12.4. 2005, C-265/03, Simutenkon, Συλλογή Νομολογίας 2005, I 2579.
- ΔΕΚ, 13.3.2007, C- 432/05, Unibet, Συλλογή Νομολογίας 2007, I 2271.
- ΔΕΚ, 11.09.2007, C- 431/05, Merck Genéricos – Produtos Farmacêuticos, Συλλογή Νομολογίας 2007, I-7001.
- ΔΕΚ, 13.12.2007, C-372/06, Asda Stores, Συλλογή Νομολογίας 2007, I 11223.
- ΔΕΚ, 25.07.2008, C-237/07P, *Janecek v. Freistaat Bayern*, Συλλογή Νομολογίας 1996 I 6221.
- Δ.Ε.Ε., 16.07.2009, C-427/07P, *Commission v Ireland*, Συλλογή Νομολογίας 2009 I 6277.
- Δ.Ε.Ε., 22.12.2010, C-507/2008, Επιτροπή κατά Σλοβακίας, Συλλογή Νομολογίας 2010 I 13489.
- Δ.Ε.Ε., 15.10.2009, C-263/08P, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening v. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, Συλλογή Νομολογίας 2009 I 9967.
- Δ.Ε.Ε., 08.03.2011, C-240/09P, *Lesoochranárske zoskupenie VLK v. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky.(Slovak Brown Bears)*, Συλλογή Νομολογίας 2011, I 1255.
- Δ.Ε.Ε., 12.05.2011, C-115/09P, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV v. Bezirksregierung Arnsberg (Trianel παρεμβαίνουσα)*, Συλλογή της Νομολογίας 2011, I 3673.
- Δ.Ε.Ε., 18.10.2011, C-128,129,130,131,134,135/09P, *Boxus and Others v. Région wallonne*, Συλλογή Νομολογίας 2011, I 9711.
- Δ.Ε.Ε., 16.02.2012, C- 182/10, Marie-Noelle Solvay κ.λπ., vs. Region wallonne, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- Δ.Ε.Ε., 15.01.2013, C-416/10, *Križan and Others v. Slovenská*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- ΔΕΕ, 11.04.2013 C-260,405/11P, *David Edwards & Lilian Pallikaropoulos v. Environment Agency and Others*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- Δ.Ε.Ε., 07.11.2013, C-72/12P, *Gemeinde Altrip, Gebrüder Hört GbR, Willi Schneider v. Land Rheinland-Pfalz*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- Απόφαση Δ.Ε.Ε., 19.12.2013, C- 279/12, *Fish Legal et. al. κατά Information Commissioner et. al.*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας
- Δ.Ε.Ε., 13.2.2014, C- 530/11P, *European Commission v. UK*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- Δ.Ε.Ε., 13.01.2015, C-401,402,403/12P, *Vereniging Milieudefensie and Others*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.
- Δ.Ε.Ε., 16.04.2015, C-570/13P, *Karoline Gruber κατά Unabhängiger Verwaltungssenat für Kärnten, EMA Beratungs- und Handels GmbH, Bundesminister für Wirtschaft, Familie und Jugend*, δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας.

E.Δ.Δ.Α.

E.Δ.Δ.Α., 9 Οκτωβρίου 1979, *Airey v. Ireland*, 19792/79

E.Δ.Δ.Α., 10 Νοεμβρίου 2004, *Taşkin and others v. Turkey* 46117/99

Ε.Δ.Δ.Α., 12 Ιουλίου 2005 , Okyay et. al v. Turkey, 26220/97

Ε.Δ.Δ.Α., 27 Ιανουαρίου 2009 , Tatar v. Romania, 67021/01

ΠΕΚ/Γ.Δ.Ε.Ε.

ΠΕΚ, 28.11.2005, T-236/04 & T-241/04, *European Environmental Bureau & Stichting Natuur en Milieu*, Συλλογή Νομολογίας II 04945.

Γ.Δ.Ε.Ε., 14.6.2012, T 338/08 *Stichting Natuur en Milieu and Pesticide Action Network Europe v. Commission*.

Γ.Δ.Ε.Ε., 14.6.2012, T 396/09, *Vereniging Milieudefensie and Stichting Stop Luchtverontreiniging Utrecht v Commission*.

Απόφαση Γ.Δ.Ε.Ε., 13.09.2013, T-111/11, *ClientEarth κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, (δεν έχει δημοσιευθεί στη Συλλογή Νομολογίας).

Γ.Δ.Ε.Ε., 6.10.2011, T 18/10, *Inuit Tapiriit Kanatami and others. v Parliament and Council*.

Άρειος Πάγος

Α.Π. 675/2010

Εφετείο Αθηνών

Εφ.Αθ 3027/1987

Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών

Μ.Π.Α. (Ασφ.) 7367/2014

Συμβούλιο της Επικρατείας

Σ.τ.Ε. 4037/1979.

Σ.τ.Ε. 3478/2000.

Σ.τ.Ε. 18/1983.

Σ.τ.Ε. 2669/2001.

Σ.τ.Ε. 944/1985.

Σ.τ.Ε. 606/2002 Ολομ.

Σ.τ.Ε. 3146/1986.

Σ.τ.Ε. 2173/2002 Ολομ.

Σ.τ.Ε. 4617/1986.

Σ.τ.Ε. 2097/2011

Σ.τ.Ε. 2672/1987.

Σ.τ.Ε. 3087/2011.

Σ.τ.Ε. 150/1989.

Σ.τ.Ε. 26/2014 Ολομ.

Σ.τ.Ε. 664/1990.

Σ.τ.Ε. 376/2014 Ολομ.

Σ.τ.Ε. 219/1993.

Σ.τ.Ε. 786/2014 Ολομ.

Σ.τ.Ε. 1759/1994

Σ.τ.Ε. ΕΑ 914/2008

Σ.τ.Ε. 2759/1994.

Σ.τ.Ε. ΕΑ 68/2011

Σ.τ.Ε. 2760/1994.

Σ.τ.Ε. ΕΑ 743/01

Σ.τ.Ε. 3943/1995.

Σ.τ.Ε. ΕΑ 957/04

Σ.τ.Ε. 249/1997

Σ.τ.Ε. ΕΑ 774/93

Σ.τ.Ε. 3445/1998.

Σ.τ.Ε. ΕΑ 762/93

Σ.τ.Ε. 3195/2000